

HEGATS

Euskal Idazleen Elkartearen Literatur Aldizkaria

• 60 •

ISSN: 1130244-5

54

9 771130 244008

5€

HEGATS

Euskal Idazleen Elkarteen Literatur Aldizkaria

• 60 •

EIE Euskal Idazleen Elkartea

HEGATS

Argitaratzailea: Euskal Idazleen Elkartea
Argitalpen-data: 2024ko azaroa
Zuzendaria eta koordinatzailea: Oier Guilan
Diseinua eta maketazioa: Sardina Grafica
Zuzentzailea: Larraitx Garmendia
Inprimategia: Antza
ISSN.: 1130244-5
L. G.: SS-359/90

A U R K I B I D E A

08.

Ibilbidea literatura
unibertsala

14.

Karlos
Linazasoro

15.

Goiatz
Labandibar

20.

Ibilbidea
euskal literatura

42.

Elizondoko
deriba

46.

Hiru idazle
ibilian

50.

Poesia
egunak

58.

Urruzuno

26.
Irati
Majuelo

30.
Ibilbidea
performatuz

36.
Irati
Zubia

37.
Juanra
Madariaga

60.
Goroldiorik
ez

HEGATS 60

Literaturaren eta ibiltzearen arteko harremana kontraesan batetik abiatzen da. Idazteko geldotasuna behar da, eserita egon, pantaila edo paperaren aurrean tarte bat hartu. Espazioa eta denbora behar ditu idazketak, eta idazteak bezala irakurtzeak. Idazteko objektua hartu, begirada finkatu, arreta osoa eskaini. Literaturak pausoa baino gehiago pausa eskatzen du, idatzi eta irakurri bitartean ibili egiten baita gogoia, loturak eginez oroimenarekin, beste irakurketekin, desio pertsonalekin. Letrei irudia jartzeko denbora behar du norberak. Horrela bada, nolatan gurutzatzen da hainbestetan literatura ibiltzeko nahiarekin?

Hegats aldizkariko zenbaki honek ez du ibiltzeari buruzko lan entziklopedikoa izan nahi. Aldizkari honek ibilia ardatz hartuta egin daitezkeen ibilbideetako batzuk ekartzen ditu proposamen modura. Hala, «Literatura ibilian» erreportajeek leihoak zabaltzen dituzte, aipuen bitartez ibilbide batzuk proposatuz. Geografia hizkuntza da, literatura bera mapa bat, bertan egin daitezkeen ibilbideak bidaztiaren arabera. Norberak bere ibilbidea egiteko gonbitarekin datoz urrats horiek, beraz.

Erreportajeen artean tartekatzen ditugu elkarriketak, ibiliaren ideiarekin oihartzun egin dezaketen testuak oinarri: Goiatz Labandibarrek egonean geldirik egin daitezkeen ibilbideak ekarri dizkigu *Zoo* liburuan, Irati Majuelok begirada feministatik aztertu du *flâneuseen* oihartzuna euskal literaturan, Juanra Madariagak espedizioen ideia izan du ardatz sarri bere literatur ibilbidean. Haiekin batera, *flâneuren* munduaz ari diren idatziak arrantzatu ditugu, Karlos Linazasororenak, Irati Zubiarenak eta Piszifaktoria Ideien Laborategiarenak, kasu. Irakurleen eskutik ibiliari loturik egin daitezkeen dinamiken lagina ekarri dugu esperientzia erreal bateko kronika baten bitartez. Aldizkarirako ibilian jarri ditugu hainbat idazle ere: Lizar Begoña, Asel Luzarraga eta Edu Zelaieta batetik, Urruzuno literatur lehiaketako gazteak bestetik.

Esan gabe doa, literatur ingurumarietan abiatu eta etengabe azaleratzen dira erreferentzia berriak. Aldizkari hau lehen urratsa baino ez da. Material berriak proposatu nahi izanez gero, esker onez jasoko ditugu ideiak ei@idazleak.eus emailen.

Hauxe duzue literatura ibilian egiteko proposamena. Irakurleen esku dago orain bidean galtzeko aukera.

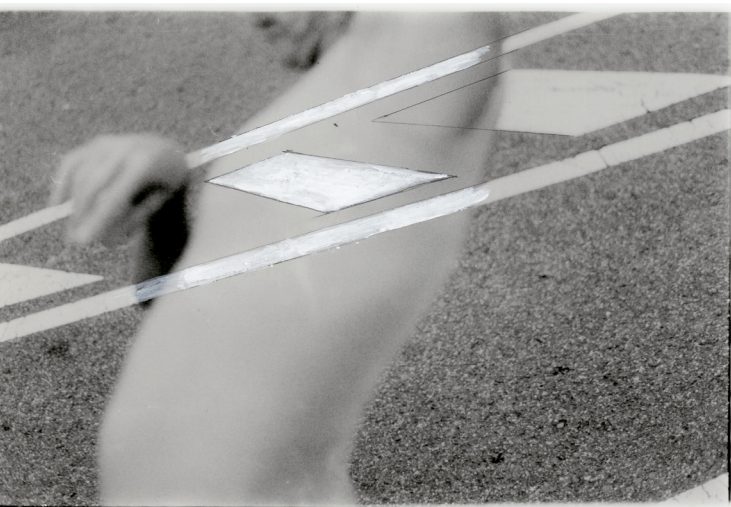
Euskal Idazleen Elkartea

LITERATURA IBILIAN, LEHENENGO IBILBIDEA: munduari beha

Argazkiak: Nagore Legarreta

Ibiltzearen inguruko literatura azpigenero bat da kasik. Askotarikoak dira idazleek ibiliari loturik utzi dituzten testuak, hala fikzioan nola saiakeran. Pertsonaiak erabili dira batzuetan horretarako, baina ibili bitartean edo ibili ostean idatzitakoetatik ere sortu izan dira testuak, saiakerak, poemak, narrazioak. Idazteko ekintzak bezala, ibiltzeko ekintzak espazioa eta denbora hartzea eskatzen du, espazioaren eta denboraren jabe egitea. Nork du eskura hori, ordea? Ibiltzeari buruz idazteak, edo ibilian idazteak, interpretazioak eta gogoetak adarkatzen ditu berehala.

Ibiltzea ez da soilik ekintza fisikoa, bizitza errealaren ispiluan nor bere buruarekin solasean aritzeko modu bat baizik.

Ibil daiteke naturan, hortik datoz lehen pausoak. Naturaz ari garela, Henry David Thoreau datorkigu gogora. Aurtengo Literaturian omenaldia jaso duen Booktegi atariak 2021ean argitaratu zuen *Ibili* saiakera, Leire Zapiain Egañak euskaratua. Bertan honako hau irakur diezaiokegu Thoreauri:

«Uste dut ezin diedala nire osasunari eta nire animoari eutsi, baldin eta ez banaiz ganoraz ibiltzen gutxienez lau orduz —eta normalean luzaroago izaten da—, basoan barrena eta muinoen eta zelaïen gainetatik, konpromiso mundutar orotatik erabat aske. Esan diezadakezue, arriskurik gabe, “zentimo bat zure pentsamenduen truke, edo mila txanpon”. Batzuetan, gogoratzen zaidanean mekanikariak eta dendariak beren dendetan gelditzen direla ez soilik goiz osoz, ezpada arratsalde osoz ere, haietako asko eserita, hankak gurutzatuta —hankak haien gainean esertzeko egin balira bezala, eta ez zutitzeko edo ibiltzeko—, pentsatzen dut nolabaiteko mirespena merezi dutela, ez dutelako aspaldi beren buruaz beste egin».

Antonio Casado da Rocha idazleari sarritan irakurri izan dizkiogu Thoreauri buruzko berbak, eta lan honetan ere «Pentsatzeko ibili» izeneko hitzaurrea idatzi du. Bertan azaltzen duenez, *Ibili* Thorearen obran murgiltzeko sarbide aproposa izan daiteke, besteak beste, testuak aurrera joan ahala ibilerak bestelako gaitan sakontzeko bidea emango duelako, «Bere burua aske hartzen duen baina esklabutzari eusten dion gizarte batean bizi izatearen paradoxa». Casadok ibiltzeak idazketan dakarren kontraesana ere azaleratzen du:

«Gogoia eta gorputza batera ibiltzeko, Thoreau ezin da naturan barneratu haren jabe egiteko edo haren sekretua ezagutzeko asmoz. Hona hemen paradoxa berria: ibiltzeko, gelditu egin behar du Thoreauk. Gelditu, burua lasaitzeko; gorputza zabaltzeko eta zentzumenak argitzeko. Gelditu, benetan entzun ahal izateko».

Ibiltzea ez da soilik, beraz, ekintza fisikoa, bizitza errealaren ispiluan nor bere buruarekin solasean aritzeko modu bat baizik. Ibiltze horretan ez da gauza bera bakarka ibiltzea edo taldean, helburu batekin aritzea edo norabiderik gabe. Ibiliaren denboraz nor jabetu daitekeen izan daiteke gogoetarako gako bat, nor ibil daitekeen plazer hutsez edo nor desplazatzen den eginbeharretik eginbeharrera; eta noiztik, historiaren zein momentutatik txertatzen den paseoa ongizatearen diskurtsoetan. Nor den bere denboraren eta, esan gabe doa, bere espazioaren jabe, nork sentitzen duen ibiltzeko lasaitasuna, segurtasuna, eta nork ez, nor konfinatzen den edo duten bestelako espazioetan.

Ez da Thorearena itzulpenaren bidetik euskal literaturan txertatu zaigun ibilbide bakarra: Xabier Olarrak euskarara ekarritako James Joyceren *Ulices* ez al da ibilbide bat? Leopold Bloomek Dublin zeharkatu zuen 1904ko ekainaren 16an, egun horretako goizeko zortzietatik biharamunekorako ordu biak arte, zehazki. Ibilbide horretako puntu batzuk aipatu besterik ez dira egiten; baina beste batzuk zehaztasun handiz deskribatzen dira.

Flâneurak

Mendebaldeko literaturan momentu gakoa da *flâneur*aren figuraren sorrera. Industrializazioari eta metropoliaren erdigune izaerari ezinbestean loturik, gaurdaino iristen den literatura mota bat sortu da horren inguruan. Ibiltzearen ekintza literatur azpigenaro bilakatu zuen *flâneur* kontzeptuaren iritsierak. Ibiltzeak pentsamendua gorputzarekin konektatzeko modua eman zuen fikzioak idazteari begira, baina horrekin batera ibilera bera ere bilakatu zen idazketagai.

Funtsean, XIX. mendeko industrializazio-prozesuek sortutako metropoliaren irudi berria barneratzeko edo haren bizi-eredu berriei aurre egiteko bulkada gisa uler daiteke *flâneur*aren sorrera.

*Flâneur*aren irudiaren hastapenetan, hitzak berak indarra hartu baino lehen, Charles Baudelaire aipatzen da sarri, *The painter of modern life* liburua zehazki. Paseatzaileaz honela dio egileak: «Jendetza da bere elementua, airea hegaztientzat eta ura arrainentzat bezala». *Flâneur*aren irudiak Walter Benjaminekin hartu zuen lur, ordea, eta aztergai ere bilakatu zen. Berlin jaioterriaz sarritan idatzi bazuen ere, ibiltzearekiko mirak Paris jarri zion jomugan gehienetan. *Reflections* liburuko pasarte autobiografikoa da honako hau:

«Hiri batean bidea ez aurkitzea nahiko interesgabea eta hutsala izan daiteke. Ezjakintasuna behar da horretarako, besterik ez. Baina baso batean galtzen den bezala hiri batean galtzeak oso bestelako formakuntza eskatzen du. Kaleen seinale eta izenek, oinezkoek, teilatuek, kioskoek edo tabernek oinen azpian adar baten kraska batek bezala hitz egiten diote ibiltariari, distantzian entzuten den koartzaren soinu asaldagarriak bezala, erdian lili bakartia duen soilgunean agertzen den bat-bateko gelditasunak bezala. Parisek irakatsi zidan desbideratzearen arte hori».

Garai horretan, ibilia beren idatzietan txertatu zuten idazle gehiagok ere: George Perec, Louis Aragon, T.S. Elliot... Kurioski, testuinguru historiko horretan, bada paseoa oraindik ere metropolietatik urrun aintzat hartzen duen idazle bat, naturatik urrundu gabe ibiltzen dena: Robert Walser idazleak 1917an argitaratu zuen *Der Spaziergang* (*Paseoa*). Idazleak paseatzeko errutina hartu du, ibilbide bera egiten du aldiro; leku, egoera eta pertsonen erritual bat. Paseoa ezohiko bidaia bilakatzen da, abentura bat kasik. «Paseatu gabe hilik nengoke», dio egileak:

«Hiriburu eta metropolietan berdea eta zuhaitzen apaingarri leuna, larre gozoen akzio ongilea eta apaingarria, hosto leun eta delikatu ugariena, eta azkenik loreen usain gozoa, hau guzti hau nuen nik hemen. «Hau guzti hau», esan nion neure buruari isilean gelditzen nintzen bitartean, «idatzi egingo dut gero, antzerki obra batean edo *Paseoa* deituko dudana fantasía moduko batean»».

Begirada omen da gakoa. Walserren liburuan natura eta gauza xumeak daude presente, bidean topatzen dituen pertsonen ezkutuko konplexutasunarekin talkan:

«Han eta hemen, lasaitasun eta geldotasun haren baitan, txori batek bere ahots alaia uzten zuen aditzen, bere ezkutaleku erakargarri eta sakratutik. Gelditu eta entzun egiten nuen, eta bat-batean munduaren zentzuaren eta esker oneko sentsazio baten sentimendu garaiezina jabetu zen nitaz, hari lotuta, arimatik bortizkeriaz borborka».

Liburu txikia da *Paseoa*, baina egilearen ahotsa ondo islatzen duena. Walserrek denbora-tarte labur batez idatzi ahal izan zuen, 1904 eta 1925 urteen artean, herentziaz jasotako buru-gaixotasun batek eraso zuen arte. Orduan ere ibiltzea omen zuen sendagai: «Nire puntualitatea maisulan bat da. Eta jakina da zeinen arraroak diren maisulanak». Bizitzaren edertasuna, gizarte konbentzioen zentzugabekeriarekin talkan.

XX. mendearen bigarren erdian ibiliaren literaturak bere lekua egin zuen, sarritan obra nagusien osagarri gisa, bitxikeria gisa.

Gaiarekin tematu eta bilaketa eginez gero, asko dira bidera ateratzen diren adibideak, Thomas Bernhardena kasu. Biriketako gaixotasun bat zela eta, Bernhard ahulegi zegoen esfortzu fisiko handietarako, baina ibiltzea gustatzen zitzaion. Hanka bat bestearen aurrean jartzea ardatz ohikoa zen bere antzerki eta eleberrietan. Bernharden pertsonaiak pentsatzeko ibiltzen dira, eta ibiltzeko pentsatzen dute. Printzipio hori muturreraino eramane zuen *Gehen* (Ibili) ipuinean, non pertsonaia nagusia, Karrer, Vienako oihaldenda batean sartzen den bere lagun Oehlerrekin egiten dituen ibilaldietako batean, eta bat-batean erotu egiten den.

Biriketako gaixotasunek literatura unibertsalean izan duten eragina aztertzeak beste erreportaje baterako emango luke. Edonola ere, kateaturik doaz arnasa eta ibilia. Manuel Bandeirari bizitza erabat baldintzatu zion gaixotasunak, eta «pneumotorax»ari poesia eta umorea eskaini zizkion izen bereko poeman. Joseba Sarrionandiak 1999an publikatu zuen *Bandeiraren antologia* Pamielaren eskutik, eta bertan topatu daiteke ale hau:

KALEA

Bizi naizeneko kalea, bidearen bi errebuelta artean,
Hiriko etorbideak baino interesgarriagoa da.
Hirietan pertsona guziak antzekoak dira.
Berdina da mundu guzia. Mundu guzia jende guzia da.
Hemen ez: ondo igartzen da bakoitzak bere arima dakarrela.
Kreatura bakoitza bere modukoa da.
Zakurrak ere bai.
Estarta zakurrok negozio gizonak dirudite:
Kezkatuta dabilta beti.
Eta zenbat jende joan-etorrian!
Eta dena da hain hunkigarria ze pentsarazi egiten du:
Hileta oinez edo ahuntz abil batek tiraturiko esnearen karretilan.
Ez da falta uraren murmurioa, sinboloen abotsez gogorazteko
Bizitza pasatzen ari dela! Bizitza pasatzen ari dela!
Eta gaztaroa amaitu egingo dela.

Flâneuseak

Lerro hauetan aurrera egin ahala, irakurle finak berehala erreparatuko dio aurkezten ari garen izenek osatzen duten paisaiaren generoari: gizonezko zuria da, batez ere, bere mundu-ikuskeratik mintzo zaiguna. Hiriaren eraikuntza bera ez ezik, hiria bizitzeko era bere neurrira arautzen duen mundu-ikuskeraz izan da, historikoki, *flâneur*arena.

Mende hasieran dadaismoak eman zituen izen garrantzitsuenen artean dago Emmy Hennings. Hiriak kalea darama berarekin, eta kalea garaiko emakumeentzat ez zen testuinguru samurra. Gizona behatzailea den modu berean, emakumezkoa behatua da, ez du oharkabea pasatzeko pribilegio bera. Kalea emakumeen kasuan arau sozialaren urradura da; kaletik bakarrik paseatzen duten emakumeak susmagarri izango dira hiriak metropoli unibertsal izan nahi duen garaietan, eta «kalea egiteak» zentzu peioratiboa hartuko du gehienetan, prostituzioari loturiko hiztegia garatuz. Henningsek berak gertutik ezagutu zuen prostituzioa, hala jaso zuen bere poemetan, eta baita kartzela ere lapurreta txikiengatik. *Kartzela* izeneko eleberriz autobiografikoa honela idatzi zuen:

«Ezin dut ahaztu... dena gordetzen dut... oraindik guztia dakit. Ezin naiz ahazten hasi. Ez da jendarmerik kalean...

Ezagutzen dut kalea... Behin joan nintzen... Silesian joan nintzen... Ezagutzen al duzu Silesia? Udazkenean izan zen. Bealeak soroen gainetik hegan... asko gustatzen zait ibiltzea... beti aurrerantz... euria egiten badu ere ibiltzea gustatzen zait... antzerki ibiltari batean kontratatu ninduten. Hitz horietatik bizi naiteke: antzerki ibiltaria... Antzerki ibiltaria dena da niretzat. Antzerkia egiten duzunean, dena ezberdina da. Imajina dezakezu, ezta? Egun batean bizi eta hil zaitezke eta hurrengoan berriro bizi zara beste modu batean. Asko gustatzen zait bizitzea!... Zer diot? Nori ez zaio gustatzen bizitzea? Ba al dakizu antzeztu dezakezula jokatzu nola bizi nahi duzun? Nola azalduko nizuke? Desiratzen nituen paperak antzezten nituen beti. Nire mundu desiratua imajinatzen nuen... Hainbeste denboraz aktuatzen nuen azkenean errealtate bihurtzen zela... Amore ez ematearekin soilik ibili behar da kontuz...».

Mikel Elorzak armiarma.eus-en ekarri zituen euskarara haren poema batzuk. Honela dio *Etzerik gabeko aurpegia* izenekoak:

Nire mozkorrik latzenak goizean goiz izaten dira,
gauaren bidaia amaitzen dudanean.
Esnatu eta banaiz: beti amaitzen dut beste nonbait.
Ezin dut esan ene desira lurlean barreiatzen dela
adierazi nahi duenik.
Oi lur, zure bila nabil, ez dituzu zugan sentitzen
ene begi gosetiok?
Pilpira ote dago nire bihotzak zure atean,
maitasunak babesturiko zure etxean?
Hain goian bizi ote zara mundu txiki?
Zugana hegan noa.

Hain sakon bizi zara, mundu txiki?
Zutaz maitemintzen naiz,
zauden tokian zaudela:
Behin zure atarte iragan dezadanean,
zurekin egonen naiz eta galdeginen dizut samur:
Habia zara? Hartuko nauzu?

Asko dira *flâneuse*aren inguruko gogoetak argitaratu dituzten saiakera-egileak, izan gaiari loturiko liburuetan izan ibiliari buruzko gogoeta zabalagoetan. Lauren Elkinek *Flâneuse: women walk the city in Paris, New York, Tokyo, Venice and London* (2017) liburuan historiako *flâneuse* batzuk ekarri zituen gogora: Agnes Varda, Sophie Calle, Virginia Woolf, Marta Gellhorn... Idazle horiek hiri zehatzekin eduki dituzten harreman motak aztertzen ditu lan horretan. Elkinen lana erreferentzia nagusietako bat da, kasu, Fiona Songelen *El arte de leer las calles* liburuan. Songelek honako gogoeta hau egiten du bertan:

«Flaneria praktikatzeko betekizunetako bat “ikusezina” izatea da, eta emakumea, bidegabeki bada ere, jendaurrean “ikusi egiten da” kronista gisa diharduen gizon behatzailearen begietan. Ez da emakumea bere burua erakusten duena, baina jendaurrean bakarrik ez da oharkabea pasatzen. Are, esan liteke *flâneura* bera dela *flâneuse*aren existentzia eragozten duena, emakumeari bere praktikan sartzeko eragozten baitio behaketa-objektutzat hartzean eta bere burua subjektu behatzaile gisa eraikitzean. *Flâneur* bat ez litzateke ausartuko bere anonimotasuna agertzerako edo beste *flâneur* bat ikusgai jartzera; baina hala egiten du emakume bat bakarrik ibiltzen denean».

Flâneuren idazki kanonikoak nola, idazleen bidaia iniziatikoak ere, sarritan gaztaroari loturikoak, sarritan etorri izan dira narrazioetara. Jack Kerouaken *Errepidean* edo Roberto Bolañoren *Los detectives salvajes* izan daitezke kontakizun mota horren adibideak, gizonezkoek idatziak gehienetan. Lucie Azema ere *flâneuseez* mintzo da *Les femmes aussi sont du voyage. L'émancipation par le départ* liburuan, non paseoez gain espedizioak eta literaturara ekarritako bidaia iniziatikoak dituen gogoetagai. Horiek guztiek munduan egoteko eta abentura bizitzeko moduen berrirakurketa eskatzen dute egungo begietatik:

«Maskulinoaren eta femeninoaren arteko rolen polarizazioa bidaiaaren esparrura hedatzen da. Baina emakumeek bidaiaitzeko eta abenturarako sarbidearen auzi honek, harrigarria bada ere, ikerketa feministek aztertu gabeko eremua izaten jarraitzen du. Dena den, ezinbestekoa da: bidaiaitzea, eta bidaia horiei buruz idaztea, bakoitzaren mugimendu-askatasuna erabiltzea da, munduko istorioez eta norberaren historiari buruz. Beste errealtate bat proposatu, izaera maskulinoak deskribatzen duenari aurre eginez, izaera horrek bere burua neutrotzat autoaldarrikatu duen heinean».

Azemak berak ekartzen du gogora Virginia Woolfen aipu bat: «Emakumeek gizonen ispilu gisa balio izan dute mendeetan zehar; jatorrizkoa baino bi aldiz handiagoa den gizonaren irudia islatzeko botere magiko eta goxoa zuten». Virginia Woolf, beste hainbat gauzetan bezala, aitzindaria izan zen ibilerari erreparatzean ere: ikaragarri maite omen zuen ibiltzea eta paseo luzeak ematea. Bere saiakeretan eta pertsonaien bizipenetan sarritan azaleratzen da ibiltzearekiko grina, Londresen bereziki. 1930eko *Street haunting* saiakeran bertan topatuko dugu aipamena:

«Etzetik irteten garenean laurak eta seiak bitartean, arratsalde goxo batean, gure lagunek ezagutzen duten ni horretatik askatzen gara eta alderrai anonimoen armada errepublikar izugarri horren parte izatera pasatzen gara, zeinaren konpainia hain atseginena den norberaren gelako bakardadearen ostean».

Azemak dioenez, nolanahi ere, ibilia bidaia-literaturarekin elkartzen den puntu horretan, ezinbestekoa da bulkadaren jatorri mendebaldarraren kontzientzia ez galtzea: «Historikoki, bidaia-literatura dominatzailearen literatura gisa izan zen eraikia». Esan gabe doa, dominazioak baditu milaka aurpegi. Honatx Silvia Plathek, hemeretzi urterekin, bere egunerokoan idatzi zuena:

«Emakume jaiotzea tragedia izugarria da. Bai, kamioi-gidariekin, marinelekin, soldaduekin, parrokiarekin nahasteko nire desira eutsiezina, eszena anonimo baten parte izateko gogo, entzuten, nire memorian idazten; hau guztia neska, emakumezkoa izateagatik hondatuta geratzen da, ustekabea erasotua izateko arriskupean beti».

Rebeca Solnitek luze eta zabal aztertu du ibiltzearen funtsa, hala literaturan nola jendartearen, *Wanderlust: A History of Walking* eta *A field Guide to Getting Lost* saiakerak horren lekuko. Lehenengoan ibiltzearen historia oso bat eraikitzen du egileak, lerro arteko irakurketa politiko jarraitua eginez. Berak ekarriko digu, adibidez, komunitate gisa elkarrekin ibiltzearen garrantzia gogora, hamaika abagune historikotan. Solnitek liburua idazteko unean ez zuen pandemiako konfinamendurik ezagutu. Konfinamendua, eta osteko arauen eragina, jendartearen gertuegi

dago agian literatura izateko; han eta hemen sumatzen dira gertatutakoa barneratzeko saioak, baina modu herabeen oraindik: nork eduki duen egun horietan ibiltzeko baimena, kalea hartzeko onespina, nork zaindu ahal izan duen nor eta zergatik. Askoren irudimenean egongo dira oraindik era ezberdinetako uniformeak ibilera orokorraren zaintzaile gisa. Ez dira gauza bera paseoa, deriba, desfilea, martxa, prozesioa edo manifestazioa. Batzuetan oharkabe pasatzen den behatzailea izango da, besteetan begiratuia izan nahi duen alardea, edo botere-erakustaldia, edo boterearen ospakizuna. Desfilea eta manifestazioa, kasu, ikusiak izateko asmo beraren bi aldeak izan daitezke: batean botere-agerpena egingo da, armen eta balizko potentzial militarren aukeren erakusleio bat; eta bestean espazio publikoaren bereganatze bat, botere-erakustaldia baino gehiago botere hartzea. Solnitek honela dio:

«Ibiltzea otoitza, sexua, lurrarekin komunioa edo meditazioa izan daiteke, manifestazio eta altxamenduetan mintzoa bilakatzen da, historiaren zati handi bat beren hirietan zehar dabilzan herritarren oinekin idatzi da. Ibiltzeko era hau konbentzimendu politiko edo kulturalaren erakustaldi fisikoa da, eskuragarri dagoen adierazpen publiko unibertsaleko bat. Martxa dei geniezaioke, helburu komun baterantz doan mugimendu komun bat baita, baina parte-hartzaileek ez dute beren indibidualtasuna gainetik kentzen, soldaduek desfilatzean bai egiten duten moduan».

Gaur egun ezin da *flâneur* hitz egin *flâneuse*a aipatu gabe. Solnitek berak du gogoetagai bere liburuan: «Bidaia, tokikoak zein mundu mailakoak, gizonezkoen eskumena izan dira luzez, eta emakumeak bidaiaren helmuga edo saria izan dira, edo etxearen zaintzaileak». Gomutagai ditu, era berean, historian beltzek, gayek, lesbianek, arauarekin inkonformismoa agerian utzi izan dutenek espazio publikoan ibiltzeko izan dituzten zailtasunak: «Oinek eramango dituzten neurrian ibiltzea eragotzi dietenei, ariketa edo aisialdia ez ezik beren gizatasunaren zati garrantzitsu bat ere ukatu diete».

Zeharkako idazketa zeharkatzen

Nola eragiten du ibiltzearen ekintza fisikoak pentsamenduan, gogoan, idazketan? Gorputza nekatzeak burua beste leku batean jartzen du? Begirada zabaltzeak, norberaren izu, herra eta nahiez une batez aldentzeak, eguneroko bizitza errearekin konektatzeak, norberaren gogora begirada zabaldua bueltatzeko bidea ematen du? Esanguratsua izan daiteke pasa den udan Donostian erakusketa jarrita izan duen Eva Lootz artistak *Lo visible es un material inestable* liburuan zeharkako idazketaz gogoetatzen duena:

«Lanean ez dut nahi, ez dut inoiz nahi izan, gai bati buruz buru eta bide zuzenetik heldu. Inoiz ez duzu marrazten beste zerbait egiten egon behar zinatekeenean bezain ondo. Nirea begi-ertzaren metodoa da. Ez dut gomendatzen, motela eta nekagarria baita. Betebeharrari iskin egitearekin izan behar du zerikusia nonbait, eginbeharra eta superegoa saihestu behar izatearekin; nire buruarekin lortu dudana nolabaiteko ituna da. Ni neu erditik kentzeko modua, ni neu sentitu ahal izateko».

Posible da begirada aldatzea hiri handirik gabeko herrian? Zer-nolako zokondoak ditu natura garaikideak? Zenbat istorio daude kontatzeke, zenbat ibilbide ezkutu, klandestino? Zer-nolakoa da ezkutuko begiraden, kodeen eta enkontruen mapa,

Nola eragiten du ibiltzearen ekintza fisikoak pentsamenduan, gogoan, idazketan?

HEGATS

hirietako historia ahantzietan? Irakurtzea ibiltzea bada, liburuek osatzen badituzte zalearen kaleak eta galtzeko moduak; ibilia literaturan hasi besterik ez da egin irakurlearen begietan. Kae Tempesten *Antzinako berri-berriak* gogora ekarrita, Itziar Diez de Ultzurrunen itzulpenean:

«Eta, hala, gaur osteguna da, hotz eta umel dago zerua, espaloi-ertzeraino gaua da sartua eta hantxe dago gotortua. Laster gauerdia eta hiria, gorputzez josia, inarrosten eta hanpatzen da hasia».

Karlos Linazasororen *Ez naiz ondo akordatzen:* *Autohagiografia bat 101 ataletan* (Elkar) liburuko pasartea

95 – FLÂNEUR

Beste idazle asko bezala, ni ere izan nintzen flâneur bat. Batik bat Pariseko kaleetan, baina baita beste hiriburu ospetsuetan ere. Ibili eta ibili, paseatu, alderrai, norabiderik gabe, begiak betetzeko plazer hutsagatik. Ez naiz ondo akordatzen noiz egin nintzen flâneur, baina segur aski voyeurgintza utzi ondoren, esango nuke. Kontenplazioa ez da berdina martxan edo eserita. Biak ala biak probatu ditut nik, eta desberdinak dira oso, baina biak ederrak eta fruitu-emaileak. Flâneurrak ez du nabarmenkeria maite, isil-isilik ibiltzen da karriketan barrena, atentziorik eman gabe, ikusten duena oroimenean gordez. Gauza xumeak izan ohi dira normalean, ez dira asasinatzeak edo halako bortizkeriak izaten. Dandya da flâneuraren antipoda, hala esaten zuten behintzat Pariseko flisonferduetan. Flâneur handiak izan ziren, besteak beste, Stevenson, Whitman, Ezra Pound, Baudelaire, Bruce Chatwin. Kerouac, Patti Smith eta filosofo ez gutti: Nietzsche, Heidegger, Kant eta abar. Baina izan zen flâneur bat, guzti-guztietan bereziena eta dohakabeena: Robert Walser. Nire kuttuna. Walser ez zen ibiltzen hirietan barrena paseatuz, psikiatrikoetako lorategi eta inguruetan baizik, buruko

gaitza baitzuen. Gizon apala, idazle aparta eta baztertua. Bada liburuxka pollit bat, *Paseos con Robert Walser*, Carl Seelingek idatzia (Siruela), non bien arteko harremana eta beste hainbat bitxikeria kontatzen baitira, xumeki eta maitasun handiz. Erosi, nik ez dut inoiz gomendiorik ematen eta. Beraz, flâneurgintza. Nolabait esatearren, hiritik naturara aldatu zen, eta nik neuk ere halaxe egin nuen: Parisetik Altzetara. Badakizue: Robert Walser psikiatrikoko lorategian aurkitu zuten hilda, elur zuriaren gainean etzanda, paseoan zebilela bihotzekoak emanda. Pena izugarri hark bultzaturik, kaleak hiriak espaloiak bazter utzi nituen, eta basoetako arbolak besarkatu nituen, ibilian-ibilian izarlokak mirestu, eta erabat aldatu zen ordutik aurrera nire literaturgintza eta artzain izateari heldu nion, flâneurkeria txoromoroak ahanztiz. Uste dut gizon hobea naizela orain, zibilizatu eta ekuanimeagoa; baina beti hor dago, hala ere, mendiko labana handia, piztiengandik babesteko, gizakia otsoarentzat eta abar.

2022-01-15

GOIATZ LABANDIBAR: «Uste dut nirea badela gure gizarte honi asko begiratzeko dion idazteko modu bat»

Argazkiak: Iñaki Zapirain Retegi

Urrunera bidaiatzeko bi modu egon daitezke: bat fisikoki desplazatzea, bestea leku batetik batere ez mugitzea. Bidaiatzearen helburu bat begirada aldatzea izan daiteke, paisaiak eraginda norbere burua beste leku batetik ikusteko ispilu berri bat eskaintzea. Zentzu horretan, espazio batean mugitu gabe denbora luzez egotean ere begirada aldatzera irits daiteke, begiratzearen begiratzeaz normalean erreparatzen ez zaien gauzei erreparatzen zaielako, eguneroko paisaian paisaia berri bat topatuz. Nolabait, Paul Austerrek idatzitako *Smoke* filmean Harvey Keitelen pertsonaiak egiten zuena: egunero ordu berean enkoadraketa berarekin urte luzez kantoï berari argazki bat atera, mundu estu batean mundu zabal bat deskubritzeraino. Goiatz Labandibarren *Zoo* irakurrita horrelako gomutak etorri zaizkigu burura, baina irribarre batekin.

IBILIAZ ari gara *Hegatsen*, eta barkatuko diguzu galdera: justu egun hauetan irakurri dizugu Instagramen sandaliak jartzen dituzun eguna apuntatzen duzula urtero; hori egia da?

(Barreak) Bai, ilusioz bizi dudana momentua izaten da sandaliak jartzekoa. Udaren inaugurazio moduko bat da, eta, gainera, ilusio handia egiten du.

Eta noiztik daramazu erregistro hori?

Ez dakit, baina bada denbora. Modu desberdinetan apuntatzen dut, baina beti jasotzen dut eguna. Eta aurren oso berandu izan da.

Gustuko duzu ibiltzea? Sandaliek edo zapata itxiek?

Sandaliek ibiltzea gustatzen zait, horrek niretzako badituelako konnotazio batzuk, eguraldi onarenak. Sandaliak erosoak izan behar du, noski. Hiri batera iristen banaiz, hura ezagutzeko modurik onena ibiltzea dela iruditzen zait. Gero, nire egunerokotasunean, seguruen asko hartzen dut autoa.

Hiru liburu plazaratu dituzu denbora labur samarrean: *Bekatua* (Erein, 2023), *Putzua* (Erein, 2023) eta *Zoo* (Elkar, 2024). Oso ezberdina da idaztearen denbora eta argitaratzearena; pentsatzen dut horrekin zerikusia izango duela, ezta?

Bai, eta hiru kasuetan arrazoi desberdinak tarteko gainera. *Bekatua*, adibidez, iazko udazkenean argitaratu zen, baina testuak Ramiro Pinilla lehiaketa 2021ean irabazi zuen. Saria jaso orduko proposatu zidaten argitalpena, baina gauza bat eta beste bi urte pasatu dira argitaratzeko. Eta hala ere, idazten noiz hasi nintzen eta idazten noiz bukatu nuen gogoratzen hasita ere, denbora asko pasatu zen. Idazten hasi nintzenetik kaleratu den arte, denera igual pasatu ziren bost urte. *Zoo* bada denbora idatzita neukala, lehengo urteko udan argitalpena ere banuen adostua, baina gero gauzak luzatzen joan dira. *Putzuaren* kasuan ez; sorkuntzaren bukaeratik argitaratzera denbora gutxi samar pasatu da. Kasu honetan, Eusko Jaurilaritzako idazketa-bekaren bidetik idatzi nuen.

***Bekatua* dugu esku artean, eta «beka»tua izan zinen beraz... Jada hamar urte badira lehenengo liburua argitaratu zenuenetik, eta ibilian publikatu dituzun lan batzuetan presente egon dira sariketak eta bekak. Zer-nolako bultzada izan dira urte hauetan guztietan?**

Geltokiak edo helduta entzuteko abestiak lehenengo liburua, hain justu ere, hala argitaratu nuen. Igartza beka jasota. Kasu horretan, idaztea serio hartzeko edo proiektu bat hasi eta bukatzeko aitzakia izan zela uste dut. Askok zor diot alde horretatik; ez dakit bestela bukatuko nukeen liburu hori idazten sekula. Atzera begira jarrita, adin hartan nuen idazteko modua kontuan hartuta, pentsatzen dut ezetz. Gero egon dira tartean beste liburu batzuk besterik gabe idatzi, argitaletxeetara jo eta argitaratu ditudanak. Tristeia da hau horrela esatea, baina zure idazle-lanbidea nolabait ordaindua izateko modu bat dira gaur egun sariak eta bekak. Tristeia da horrela esatea diot, horrela esanda ematen duelako diruarengatik egiten dugula, baina errealitatea da idaztea badela lan bat denbora asko eskaini behar diozuna, gehienok ezin dioguna eskaini, beste lan batzuk ere egin behar ditugulako bizi ahal izateko. Gizarte honek dena diruaren arabera baloratzen duenez, zure sorkuntza nolabait ere balioan jartzen dute sariak eta bekak. Bestetik, uste dut badirela lehenengo pausoa emateko aukera on bat, iruditzen zaidalako bestela euskal literatur sisteman lehenengo aldiz argitaratzea ez dela erraza.

Narrazio liburu bat eta bi nobela labur dira argitaratu

berri dituzunak. Narrazio gintzara jo izan duzu batez ere zure ibilbidean, baina, tartean, lehiaketez eta bestelako bultzadez ari garela gainera, poesia-lan bat (*Interpretazioak g minorrean*, 2020, Xabier Portugal poesia saria) eta antzezlan bat (*Salaketa*, 2020, Cafe Bar Bilbao teatro labur saria) ere ezagutu dizkizugu. Badago beste ahots batzuentzat lekurik zure ibilbidean, edo horrelako lanak zerbait koiunturala dira?

Lan horiek badira nahiko uharre nire sorkuntza-prozesuan, baina ez dira guztiz kasualak ere, tarteka idatzi ditudalako bai poemak bai teatro-testuak. Kontatu nahi dudanak baldintzatzen du zer molde hartuko duen; kontatu nahi dudana istorio horri forma bat bilatzen diot, eta formarik egokiena ipuina dela iruditzen bazait ipuin bat idatziko dut. *Bekatuaren* kasuan, adibidez, kontatu nahi nuenak eskatzen zidan ipuin bat baino zerbait gehiago izatea. Nire helburua ez zen nobela bat idaztea nire buruari edo beste norbaiti horretarako gai ote nintzen erakusteko. Egia da ideia literarioak etortzen zaizkidan batez ere motzerako joera dudala, baina oro har, formari dagokionez, istorioari hitz egiten uzten diot.

***Bekatua* eta *Putzua* argitaratu diren bildumei erreparatuz, adin-tarte ezberdinetarako pentsatuak daudela esango genuke: lehena helduentzat, bigarrena gazteentzat. Ez dakit zuk horrela sentitzen duzun.**

Badugu literatura etiketatzeko ohitura, bai guk bai argitaletxeek. *Putzua* idazteko, gazte-literaturako sorkuntza-beka batera aurkeztu nintzen eta gazte-literaturako sail batean dago argitaratua. Niri, egia esan, ez zait asko gustatzen adina jartzea liburuei. Uste dut irakurleak erabaki behar duela zer den kontatzen dena; ez zait gustatzen esatea lan bat hamabi edo hamasei urteko irakurle batentzat den, edo hemezortzitik gorakoentzat, edo bederatzikoentzat. Agian izango da nik oso umetatik irakurri ahal izan ditudalako neukan adinari ez zegozkion liburuak, eta inoiz inork ez dit esan horiek ez irakurtzeko ez zitzaizkidalako tokatzen. Horregatik ez zait gustatzen irakurle bati esatea liburua berarentzat den ala ez. Egia da, bestetik, argitaratzeko momentuan, edo produktua izateko momentuan, badagoela bai argitaletxeetatik eta bai publikoaren aldetik gauzak sailkatzeko eskakizun bat. Ez da berdina zabaltzen helduentzat idatzitako literatura edo gazteentzat edo haurrentzat idatzitako literatura; ez dute oihartzun bera lortzen, eta batzuetan helduen literaturan dagoena baino gauza zoragarriagoak aurkitu ditzakezu beste sail horietan katalogatuta dauden liburuetan.

***Bekatuak* eta *Putzuak* badute zeozer komunean: gertakizun zehatz bat dago bietan, detonante moduko bat, bat-batean pertsonaia nagusi batengan inguruaren disekzioarako bulkada bat zabaltzen duena. Esango nuke, baita ere, bietan badagoela ironia eta umorea, badagoela enpatia, baina era berean zorrotasuna inguruaren disekzio hori egiteko unea. Identifikatzen zara ideia horrekin?**

Bai, izan liteke, eta gainera bi kasuetan egun bakar batean gertatzen dira istorioak. Hala ere, kontatzeko moduari dagokionez oso desberdinak dira beren artean. Esango nuke *Putzua* linealagoa dela, edo kontraera ohikoagokoa *Bekatua* baino. Baina bai, uste dut nirea badela gure gizarte honi asko begiratzen dion idazteko modu bat. Gaurtik eta hemendik idazten dudala esango nuke, eta horrek badakar, azken finean, inguruari erreparatzea.

Eta esan daiteke, zentzu horretan, barrutik kanpora idazten duzula? Hau da, bi detonante daude, eta hortik hasten da kontakizuna zabaltzen, zabaltzen, zabaltzen...

Ez beti. Adibidez, *Putzuaren* kasuan banekien detonante bat egongo zela, eta detonante hori izango zela istorioa martxan jarriko zuena; baina *Bekatuaren* kasuan ez zen hala izan. Kasu

horretan, argi neukan zer kontatu nahi nuen: ideia-zurrunbilo bat espresatu nahi nuen, buruak nola funtzionatzen duen martxan jartzen denean eta batetik bestera dabilenean pentsamenduak lotzen, askotan elkarren artean logikarik edo itxurazko harremanik ez duten pentsamenduak. Pertsonaia tesitura horretan jartzeko aitzakia bat behar nuen. Orduan erabaki nuen krisi existentzial batean kokatzea, burua martxan jartzera emango zuen gertakaria ohiko bikote-harreman bat duen hogeita hamar urte bueltako emakume batek adarrak jarri izana izango zela. Baina detonante hori aitzakia bat da, ez zerbait printzipala. Narrazioak aurrera egin ahala bai, gertaerak pisu handia hartzen du, baina helburua ez zen adarrak jartzeari buruz hitz egitea, buruaren funtzionamenduari buruz baizik.

Kuriosoa egin zait, eta hau anekdotikoa izan daiteke, baina justu bi liburuen azaletan badago gorrira jotzen duen ihes-puntu bat; ematen du bi azaletako puntu horiek adierazten dutela detonantearen ideia... Eragina izan duzu azalen konposizioan?

Ez, ez dut izan. Azalak sortzeko momentuan bai Iñaki Zapiain eta bai Ane Narbarte oso libreak izan dira. Biek zituzten irakurriak aurretik testuak, eta beraiek izan dira testutik azalera zer eraman erabaki dutenak. Kasualitatea da, beraz. Beraien artean nik ezagutzen ez dudak konexioren bat badagoen, ez dakit (Barreak).

Putzua liburuko azpimarra bat ekarriko dizut:

«Konpresa aldatutakoan, sofa-
ra itzuli da Laure. Tokia egina
du bere gorputzaren neurrira
eta horrek nolabait eroso senti-
arazten du, nahiz eta batzuetan
iruditzen zaien txorrotadaka
isurtzen zaiola odola alutik. Ku-
leroetan egindako sarraskia ikusi
ondoren, beldur da sofa zikindu-
ko ote duen. Kolore argia du etxe-
ko sofak eta izugarri nabarmen-
duko litzateke odolak eragindako
gorriaren orbana».

**Gai batzuk, ezagunak izanaga-
tik ere, jendartearen eufemismoz
beterik daude? Gezurra badiru-
di ere, oraindik tabuez hitz egin beharko genuke? Liburuan
irudiak oso argiak dira.**

Uste dut hilekoa badela oraindik tabu bat. Ildo horretan, fisikoki edo biologikoki zer gertatzen den erakutsi digute, baina beste alde sozialago bat oraindik ez dut uste asko garatu denik. Inguruan baditut, adibidez, lehenengo hilekoa jaisten zaien haurrekin lan egitea tokatzen zaienak, eta haiek esaten dute oraindik lotsaz bizi dutela. Harrigarria da hain naturala eta ohikoa den zerbaitekin hori gertatzea. Nik uste dut nire idazteko moduan nahiko argia izaten naizela bai gauza fisiologikoak bai biologikoak kontatzeko orduan, eta uste dut behar dugula naturaltasuna gainera. Hitz egin nahi nuen lehenengo hilekoaz, eta hitz egin nahi nuen irakurtzen duenak lehenengo hilekoa dator kionean, edo oraindik etorri ez bazaio ere, beste modu batean hartzeko, enpatia-eriketa moduan.

**Bekatua hartuta, iruditu zait norberaren barruan dauden
epai sozialek zama handia dutela. Batetik aipatuko nuke
emakumeen rolari dagokion zama, pertsona gazteago batekin
oharatzea ezberdina litzatekeelako gizonezko baten kasuan.
Autoetiketen desfilea, luzea da: heterosexuala, balizko ama,
euskalduna, kuadrillakide, ustezko bikote-harreman liberal
samarrean bizi dena, eta abar. Bestetik, belaunaldiari
dagokion zama dago. Funtsean, zein da bekatuik handiena?**

Garazi da kasu horretan kasik liburuko pertsonaia bakarra, bera dago istorioaren erdigunean zentzu guztietan. Bera da kontatzen duena, bera da pentsatzen ari dena, eta bera da, baita ere, belaunaldien arteko continuum baten erdigunean dagoena. Gizarte honen erdigunean dago baita ere; alegia, gizarte honek onartzen duen profil bat da berea. Bere bizitzak ez du ezer gizarteak onartzen duenetik ateratzen denik. Eta hori propio egin nuen, edozein izan zitekeen pertsonaia bat sortu nahi nuelako; irakurlea jarri nahi nuen pentsarazten norbera ere izan daitekeela hor dagoena, zuk ere egin dezakezula hori, askotan oso erraz epaitzen ditugulako bestek. Kanpokoak egiten duena beti da askoz errazagoa kritikatzeko eta epaitzeko norberak egiten duena baino, eta gero gehienak murgiltzen gara kritikatzeko dugu horretan ere.

Protagonistaren eta bere ohetikidearen artean badago adin-tarte bat. Hasiera batean erabaki nuenean detonantea adarrak jartzea izango zela, erabaki nuen baita ere plus bat gehituko niola: adin-tartea, badakidalako gaur egun oraindik sozialki penalizatua dagoela emakume baten kasuan harreman batean helduagoa izatea. Alderantziz balitz seguruenak pentsamenduak ere diferentiek izango lirakeke, kanpoko irakurketa ere bai, epaiak ere bai. Azkenean, idazleok badaukagu nondik begiratu nahi dugun erabakitze-ko aukera zoragarria. Nik istorio hau emakume baten begiradatik kontatu nahi nuen, azaltzeko zer suposatzen duen gaur egun eta hemen 30-40 adin tartean dagoen emakume bat izateak, bere kontraesan eta bere zalantza eta bere gauza positibo guztiekin. Era

berean, protagonista beste guztiei ere begiratzen ari da, bai aurreko belaunaldiei bai atzetik datozenei.

Bekatua funtsean da ohartu gabe onartzen dugun arau sozial bat. Bekatuak badu karga erlijioso bat, bada epai bat eta bada autoepai bat ere.

Noski, seguruenak gure gizarteak guk uste duguna baino karga moral handiagoa du oraindik. Erlijiotik asko edan dugu, nahiz eta bataiatuak ez izan eta abar. Karga hori gure herentziaren parte bat da. Baina bekatua da, azken finean, gizarteak zer onartzen duen eta zer ez duen onartzen garai bakoitzean. Bekatuak aldatzen doaz, ez dira berdinak orain dela 50 edo 100 urteko bekatuak eta gaur egungoak. Gaur egungo gizarte honek ere erabakitzen du, kontsentsu sozial isil batzuen bidez, zer dagoen ondo eta zer

dagoen gaizki. Azkenean, hortik ateratzen dena beti epaitu eta kritikatu da, eta askotan, gainera, gaizki pasatu du.

Liburua iruditu zait badela euskal kulturaren disezio bat ere, izenen paisaia etengabea da: erreferentziak, musika-taldeak, liburuak... Gaztelerara itzuli ere egin da, baina euskal kultura ezagutu ezan konnotazio asko galduko lirateke. Alde horretatik, kontziente zinen nori zegoen zuzendua?

Idatzi bitartean ez nintzen itzulpenean pentsatzen ari. Idatzi nahi nuena eta kontatu nahi nuena idazten ari nintzen. Nire erreferentzia kulturalak hauek dira azken finean, eta nire pertsonaiarenak ere bihurtu ditut. Ni banaiz besteen liburuetan agertzen diren erreferentzia horiek begiratzeko zalea, koadro bat dela, kanta bat dela edo liburu bat dela apuntatu egiten ditut gero bilatzeko. Iruditzen zait erreferentziek azkenean istorioa jantzi egiten dutela, ez direla debaldekoak. Liburu honetan kasu batzuetan ezagutu behar da zerbait; Mikel Laboa eta Benito Lertxundi ez badakizu zein diren, gauza batzuk ez dira ulertzen, adibidez. Itzulpenean ohar dezente daude, baina pentsatu nahi dut irakurleak kuriositate pixka bat ere izan beharko lukeela. Euskal kulturaz ez dakien batek irakurriko balu, gustatuko litzaidake ahalegin bat egitea liburua zertaz ari den jakiteko. Erreferentzia batzuk zehatzak dira, baina beste batzuk nahiko unibertsalak izan daitezke.

Aipatzen ari garen hiru liburuen tituluak oso kontundenteak dira. Hitz bakar bat oihartzunez betea. Gustuko dituzu horrelako tituluak?

Ari naiz pentsatzen idatzi ditudan beste liburuetakoa izenburuetan, eta denetik dago. Esango nuke *Putzua* hasieratik garbi eduki nuela. *Bekatuak* beste izenburu bat zuen hasieran, baina hitz bakarrekoa zen hura ere. *Zoo* idazten hasi nintzenean, ez nuen argi ipuin-bilduma horren izenburua zein izango zen; baina gero momentu batean konturatu nintzen asko ari nintzela erabiltzen animaliak konparaketa eta metafora bezala. Hasiera batean oso inkontzientea zena gero kontziente egin zen. Agian ez du ematen harremanik baduenik edukiekin, baina uste dut ondo deskribatzen duela barruan dagoena.

Apurka Zoora gerturatuz, behatzailea zara? Zerk laguntzen dizu gehien material-bilketan?

Ez naiz egoten besteei begira, baina egia da askotan egoten dela nire ondoan pasatzen den zerbait, izan daiteke keinu bat, soinu bat, hitz bat edo esaldi bat, hortik tiratzera eramaten nauena. Esango nuke alde horretatik banaizela behatzailea, edo inguruarekiko kuriositatea baduen norbait behintzat.

Harritu egin nau liburu oso batean hainbeste ertz eta ñabardura ateratzea imajinario bati. Alde horretatik, bizitza aztertzeiko ibiltzea izan daiteke modu bat, baina baita ere leku batean luze egotea; eta zenbat eta luzeago, jarraiago eta errepikakorrago, orduan eta gehiago konturatzeko zara gauzez, eta bizitzak harritu egiten zaitu. Hala da zuretzat?

Bai, nonbait errotzen zarenean, ez baldin bazaude ihes egiteko gogoz, zure inguruan daudenak oso ondo ezagutzera iristen zara.

Batzuetan ez da erraza egunerokoan begirada aldatzea; immunizatu egiten gara?

Baita ere. Zure egunerokotasuna hain ohikoa eta arrunta denean, erreparatzeari uzten diozu. Zure etxe ondoan dagoen zerbaitek etorri berri den bati atentzioa deituko dio, eta zuri ez. Baina, era berean, zuk badakizu zure etxean, zure ondoan, hori hor dagoela. Agian ez dizu atentzioa deitzen, baina jakin badakizu hor badagoela zerbait.

Fotogramak (Elkar, 2016) liburuan argazki batean sartu eta bertatik mundu oso bat kontatzeko, asmatzeko, intuitzeko ariketa egin zenuen. «Ez atzera, ez aurrera, izozturik. Horrelaxe nago. Maria Svarbova argazkilaria ateratako irudi estatiko bat banintz bezala, argizarizko figuratxo bizigabe bat», irakur daiteke *Zoo* liburuan. Agian, camping bat mugimendu geldoan dagoen argazki bat da?

Bai, esango nuke nire istorio asko hasten direla oso gauza konkretuetatik. Argazkiak ere azken finean momentu konkretu bat dira, izoztua edo betirako gelditu geratu den momentua, estatiko. Agian, istorioan ez dira gauza oso handiak gertatzen; lehenengo narrazioan, adibidez, garbigailu bateko programa da motiboa; ez da berez beste munduko zerbait, baina balio du zenbait gauza kontatzeko. Ni argazkilaritzaren oso zalea naiz, diziplina artistiko bezala asko gustatzen zait. Oso gustukoa dut argazki-erakusketak ikustera joatea. Maria Svarbovaren lanak, adibidez, zoragarriak iruditzen zaizkit; polideportiboetako igerilekuetan ateratzen dituzten argazkiak.

«Nire idazteko moduan nahiko argia izaten naizela bai gauza fisiologikoak bai biologikoak kontatzeko orduan, eta uste dut behar dugula naturaltasuna gainera».

Zoon disezioa zorrotza da, eta momentu batzuetan deserosoa ere izan daiteke. Baina, era berean, oso ondo pasatu dut irakurtzen. Zer leku du umoreak liburu honetan?

Nik uste dut *Zoo* liburu dibertigarria dela. Oso ondo pasatu dut idazten. Aurreko batean kritikari batek esan zidan liburu bat jasotzen dutenean, eta egurra eman nahi ez diotenean baina ez dakitenean oso ondo zer goraipatu, askotan esaten dutela liburu «freskoa» dela. Nik uste dut hau badela liburu freskoa, baina ez negatiboki; iruditzen zait freskotasuna zerbait positiboa ere izan daitekeela. Uste dut badela ondo pasatzeko liburua, baina era berean

funtsean kritika sozial handia dagoela. Gizarte honetako gauza askori buruz hitz egiten duen liburu bat da. Nik badut umore beltzerako edo ironiarako joera, eta niretzako hau umore handiko liburu bat.

Aipatu duzu kritika soziala. Segur aski denok edo asko egon gara inoiz kanpin batean, ez bada gaztetan helduaroan, ez bada haurrekin lagunekin. Kuriosoa da; bidaiatu nahi dugu, baina joaten garen lekura joaten garela ere sarritan saiatzen gara seguru sentiarazten gaituena erreproduzitzen, gure etxeko ohitura berdinak leku berrian kokatzen. Kanpina izan daiteke horren adierazpide gorena.

Nik uste dut kanpina badela gizarte bat mikrora eramanda, gure egunerokotasuneko harremanak erreproduzitzen direla bertan erabat, baina eremu txikiagoan, eta askoz modu muturrekoagoan. Azken finean, ez daude paretak, txapak eta oihalak baizik; dena da esajeratuagoa modu batean. Mikrogizarte horretan erreproduzitzen dira egunerokotasunean ditugun botere-harremanak eta klaseen arteko aldeak. Uste dut kanpinen imajinarioa eta kanpinak berak asko aldatu direla, hala ere. Agian, garai batean baziren langile-klasearen oporlekua, baina gaur egun jada ez du zertan. Uste dut kanpinak badirela nolabaiteko esperimentu sozial bat.

Klase sozialak aipatu dituzu. Duela ez hainbeste arraroagoa zen oporretan joatea; gaur egun, oporretan ez joateak kasik lotsa ematen du.

Ni oso oporzalea naiz, gustatzen zaizkit, baina gure gizartearen eredu dira, muturrera eramanda. Kanpin batean sartu eta gaur egun bada pultsera bat jarrita barra libre izateko aukera; baina bada baita ere udako lan bat askorentzat, bertan klaseak ematen dituztenentzat adibidez. Hor erabat ikusten da zein den langilea, eta bezero batek nola sentitzen duen langile baten gainetik dagoela: nik hemen ordaindu egin dut, eta ordaintzearen truke dena zor didazue. Gure gaur egungo gizartea erakustetik bizi da. Gehiago inporta du erakusten duzun horrek, itxurak, egiatan egin duzunak baino. Horregatik, ez da bakarrik arraroa oporretara ez joatea; gainera, oporrak geroz eta urrutiago badira, hobe. Lizarrako kanpinean astebete pasatzeak ez du baliorik, baina munduaren beste puntara joateak izugarria du.

Hemen beste azpimarra bat: «Ez da erraza etxe bat hustea. Gorputza anputatzea bezala da». Oso presente dago gorputza ikuspegi desberdinetatik; gainera, uda da, etengabe gurutzatzen da kirolarekin, itxurarekin, gainbeherarekin, itxaropenarekin... Gorputza bera bada jokaleku bat kanpinaren eremu honetan?

Esango nuke baietz; kanpinetako etxeak efimeroagoak diren bezala, kanpinetako arropa ere askotan efimeroa da. Zure kanpineko jantzia bikini edo bainujantzia izaten da askotan; jendeak astebete pasatzen du bainujantzian. Gorputza erabat presente dago, asko ikusten da, beste toki batzuetan baino askoz gehiago. Alde horretatik, uste dut ez dela hain garrantzitsua itxura edo irudia, horretan bada erlaxazio moduko bat ere. Kanpinak esan dut mikrogizartea direla, baina badute nolabaiteko askatasun-eremu bat ere, arau batzuk arindu egiten dira bertan. Haurren arteko harremanetan oso nabarmena da hori. Gorputzak bertan kapa gutxiago ditu, eta gorputzik gabe, zer gara ba?

Hasieratik eraiki duzu liburua kanpinean pentsatuta?

Nire idazteko modua normalean ez da izaten *Zoo* idatzi dudan modukoa. Oso era konpultsibo eta obsesiboan idatzi nuen. Ez dut egunero idazten eta, era berean, beti ari naiz idazten, baina ez honekin egin dudan moduan. Sartu nintzen «bukle» moduko batean, eta oso azkar idatzi nuen guztia. Idatzi nituen pare bat narrazio ere bildumatik kanpo gelditu direnak, baina, oro har, behin amaituta ez nuen osatzen jarraitzeko beharrik izan. Amaitu eta berehala sentitu nuen, nolabait esateko: hau da kanpinei buruz nik kontatzeko daukadana.

Etxean idatzi zenuen?

Bai, opor batzuetatik bueltan irail batean hasi nintzen idazten, Oiartzunen. Hasiera batean lagun batek proposatu zidan kanpinei buruzko istorioak idaztea, bera kanpinean egon zelako oporretan. Une horretan ez zidan arreta piztu. Ni ere kanpinean oporretan nintzela gertakari batzuk egon ziren ordea, eta horrek piztu egin zidan gogo. Uste dut, gainera, badela oporretan kanpinera joateko gogoia jartzen duen lan bat. Ez da kanpinen kontrako liburua, haien aldekoa baizik.

Baduzu une honetan diseekzionatzea gustatuko litzaizukeen beste imajinarioren bat?

Baditut egin nahiko nituzkeen gauzak. Normalean, asko idazten dut gaurtik eta hemendik, eta badut gogoia horretatik urrutiratzeko, niregandik urrutiago dauden beste garai batzuetan kokatzeko eta distantzia gehiagorekin idazteko. Gaurtik eta hemendik idazten duzunean, askotan zutaz eta zure inguruaz ere ari zara, eta gero jendeari batzuetan kosta egiten zaio fikzioa eta errealitatea bereiztea.

LITERATURA IBILIAN, BIGARREN IBILBIDEA: etxe ondoko zeharbideak

Argazkiak: Nagore Legarreta

Nolakoa da euskal literatura ibilian? Ze norabide hartzen du, nolako espazioak hartzen ditu? Nola eragiten du ibiliaren geografiak, eta geografiaren historiak, idazkietan? Nola luzatzen da pausoa euskal literaturan?

Literatura orok nahi luke munduko korronteen baitakoa izan, literatur kanonekin parez pare elkarrizketan aritu, espazioa eta denbora partekatu mugimendu berean, garaiz iritsi irakurleak astintzen dituzten une gakoetara. Era berean, literatura orok nahi luke, idazle orok agian, ahots propioa izan, testuinguru bera izanagatik —papera, liburua, pantaila, eztarria— ekarpen bat egin beste inork ezin duena, edo ekarpena hitz handiegia bada ñabardura propio bat.

Ez dugu topatu ibiliari buruzko liburu zehatzik, ibiliarekin teorizatzen duenik, baina bai ibilia oso presente hainbat testutan. Honako hau irakur daiteke Jon Alonsoren *Carvalho Euskadin* liburuan:

Carvalhok ibili zituen Etorbidea, bai eta ardatz hartatik ezker-eskuin jaiotzen ziren kaleak, *flâneur* profesional baten baretasunaz. Dreams arropa-dendan sartu eta patxuliaren eta intsentsuaren urrin zaharren oihartzun batek inguratu zuen, printzipio aldarrikapen bat bezala. Carvalhok jakin-minezko begiratu bat nahi zuen, besterik ez.

Euskal Herriak ez du metropolirik; Bilbo gerturatzen da gehien. Posible da anonimotasuna euskal hirietan? Posible da behatzaile izatea? Akaso hezurretaraino sartua dago jendartean behatua izatearen beldurra, behatzailea susmagarri bilakatzerainokoa, hamarkada luzeetako begirada mesfidatien ordain?

NATURAN

Euskararenak naturatik gertu dauden hiriak dira, eta batzuetan hiriak baino hiriago izan daitezke hainbat herri. Baina naturatik hasita, bada bertan ibilian dabilen behatzailerik? Jon Gerediagaren obra poetikoa etorri zaigu gogora, gauza txikietan begirada zabaltzen duen ahotsaren isla. Ale hau irakur dezakegu, adibidez, *Zeru-lurren liburua* izeneko azkenekoan:

Traba egin ez dezadan,
goizeko lanbroak isilean pausatu du
ur-tanta bat okaranean.
Aldapan behera, iratze artean,
hirira doan ibiltaria ni naiz.
Galduko da nire gorputza ere lainotan.
Galdetzen badidazu ea itzuli nahi dudan hona,
iratze artean, aldapan gora,
lurrunak lurretik zerura
eta zerutik lurrera nola: itzuli nahi dut, bai.

Eneko Aizpuruari *Gaueko azken expressoa* nobela da ezagutu diogun azkeneko lana, baina aurretik plazaratu zuen Tene Mujika saria jaso ostean *Bidasoan gora* saiakera. Bertan idazlea ibaian gora abiatuko da, urak egiten duen kontrako norabidean, Txingudiko badiako paduretan hasi eta Xorroxingo iturrian amaitu arte. Ibilian, pasadizo historikoak, bizitakoaren lekukotasun zuzenak eta irakurketa ugariak etorriko zaizkio gogora. Bideak historia ezagunaren eta ezezagunaren ateak zabalduko dizkio, urratsez urrats. Liburu honetan agerian geratuko da nola Euskal Herriko paisaiak ez dituen halabeharrez behar hiribideak, historia garaikidea kontatzeko eta kokatzeko:

«Nola begiratzen zaion, ibaien ur-emia gizakien atzoko eta gaurko kontzientzia-jarioa ere bada. Haien urak itsasora doaz, gizakien bizipen, itxaropen, amets eta sufrimenduak herrestan dituztela, baina, aldi berean, sorlekura eramaten dute bidaiaria, bizitza behin eta berriz sortzen den lekura. Bere bizialdian gertatutakoak ulertzeko aukera ematen diote bidaiari, eta, batez ere, berak bizitako bizipenak berriz beste modu batera biziko dituelako itxaropena. Esperantza hori al dakarte Bidasoa ibaiko urek oinezkoen belarrira?»

NOREKIN IBILI

Ez da soilik ibiltzea, non eta noekin ibili baizik. Begiradak denboraren betaurrekoekin ikusten du dena, orainaren paisaietan iraganekoak ehortzirik. Agian herriak dira itzuleren eta iraganari erreparatzen dioten behatzaileen helburua: «Ahizpak aspaldian ez zion deus eskatzen, eta, goiz hartan, elkarrekin paseatzera joateko esan zion» irakur daiteke Garazi Arrula Ruizen *Gu orduko hauek* narrazioan. Bertan bi ahizpek ibilaldi bat egingo dute elkarrekin, aspaldiko partez; haietako bat kanpoan bizi da, norabide ezberdinak hartu dituzte haien bizitzek. Abiatu dira, Tafallako inguruak zeharkatu dituzte:

«Iruditu zaio ahizpak atsegin hartzen duela gidari lanean. Arin dabil, ordean, ohituta dago ibiltzera; tira, ez ibiltzera, bera hirian ere nahitaez ibiltzen baita, baina ibiltzera ateratzera dago ohituta, eta horrela dabil ahizpa: zalantzarik ez du egiten urratsetan, zirt-zart, aldeetara begiratu ere gabe — hain du ezaguna —, ez bada berari zerbait erakusteko.

Etxebizitza garaia eraiki dituzte, guztia dago asfaltatuta eta kaleargiak baino ez daude, inora ez daramaten bideak,

etxebizitza berriak eraikiko dituztela iragartzen duten panel handiak orubeetan. Hutsik daude etxeak, paseanteak baizik ez dira han paseatzen».

Bidaia honetan gidatuko gaitu egileak, ahizpa bien barneko mugimenduan eta mugimendu ezean, norabideetan eta norabide ezean:

«Isilik daude, zain dago ahizpatxo. Pentsatu; herri batean gaude eta bakea baizik ez ote da gertatzen? Pentsatu. Zeren bakea ez da deus ez gertatzea, ala bai? Bakean egotea ez litzateke, ba, nobedadea, gure Herri santu honetan? Aspergarria da bakea. Ahizpatxok asperdura faltan du, agian. Bakea zer da ba. Asperdurari aurre egiteko, gaztetan munduko bolari begira pasatzen zituzten arratsalde euritsuak, elkarrekin nora joanen ziren, non biziko, orain hemen, gero han, Willy Fogen antzera haiek ere munduari bira emanen ziotela erabaki zuten Verne bat bazenik ere ez zekitenean. Inoiz ez zuten herria bizitokitizat hartzen hitz-aspertu haietan, eta batez ere inoiz ez zuten irudikatzen bata bestea gabe ibiliko zirela».

Etxean txakurra dutenek ondo ezagutuko dute segur aski paseatzearen artea. Oraindik askoren gogoan izango da pandemiaren testuinguruan txakurrari esker ibili ahal zutenen abantaila, haurrak ere ezin zirenean kalera atera. Txakurraren beharrek hartaturik, masaje baten modukoa suerta liteke kalera ateratzea eta txakurraren erritmora ibiltzea: txiza egin, usaindu, animalia txikiagoei adi egon, behar ez direnak jan, kaka horretarako tenorea baldin bada, oihu bat edo beste jaso. Beste txakurren paseatzaileak topatu, haiekin hitz egin. Paseatzaile horiek lortu dute eguraldiari buruzko solasaldi zurrnak ordezkatzeko txakurrei buruzkoekin. Animaliek jabeen ohiturak kopiatzen omen dituzte, haien antza fisikoa ere hartzeraino diotenez. Akaso txakurrek ateratzen dituzte paseatzera haien jabeak, eguneroko estresaren antidoto gisa.

Ez da kale populatuetakoa Juan Luis Zabalak *Txistu eta biok* liburuan aurkeztzen digun ibilbidea, herri bateko ingurumarietan emandakoa baizik. Autofikzioaren mugetan dabilen lanean, protagonista txakurrekin dabilela, gorpu bat agertuko da. Paseoaren harian, detailerik txikienez sortuko dizkiote egileari ezinegon unibertsalak eta ironia partikularrak. Kultur munduari eginiko erreferentzia etengabeek gain, literatura bera izango du sarri bertako protagonistak gomutagai. Hauxe dio momentu batean:

«Idazle ugarik esaten du bere bizitzak ez duela aparteko interesik, eta horregatik ez dutela hartaz idazten. Ulertzekoa da hala pentsatzea eta hala adieraztea. Ez dut uste pose bat denik, edo postureoa orain esaten den moduan, eta eskertzen da apaltasuna. Baina ez zait guztiz zehatza iruditzen esaldia. Uste dut bizitza guztiak direla interesgarriak, asmatuz gero bizitza horietatik zer eta nola idatzi. Bere bizitza ez dela interesgarria esaten duen idazleak esan beharko luke, besterik gabe, ez zaiola berari pertsonalki bere bizitza literatura egiteko interesgarri iruditzen; baina onartu beharko luke bere bizitza, beste edonorena bezala, interesgarria izan daitekeela, berez, literatura egiteko».

Zergatik ez izan, bada, paseo bat literatura-gai? Idazlearen begietara, bada gertakizun xumerik? Non datza konplexutasuna, umorea, absurdoa, ez bada begiradan bertan, ikusten den

horrek eragindako ulertezintasunean? *Txistu eta biok* liburuko protagonistak ez du bidaia luzerik egin behar guztiz harrigarriak eta asaldagarriak diren errealitateak topatzeko:

«Duela hamar bat urte harritu eta durduzatu egiten ginen jendea zaborrontziak arakatzan ikusiz gero; are gehiago: normaltzat jotzen genuen zeregin horretan ari zenari laguntza eskaintzea. Baina gaur egun —Espainiako hiri eta eskualde batzuetan isunak jartzen omen badizkiete ere—, gure inguruan behintzat, zabor-miatzaileak gure eguneroko paisaiaren parte dira. Haien erosketetako gurditxo zarpailak pintzelkadaka pintoreskoak izan litezke edozein margolari kostunbristaren koadroetan, inon margolari kostunbristarik gelditzen baldin bada. Niri, ordea, ezinegon eragiten didate erosketetako gurditxo horiek; tetrikoak iruditzen zaizkit, mehatxagarriak. Corman McCarthyren *The road* eleberriko giro iluna ekartzen didate gogora, nahiz eta badakidan kontakizun apokaliptiko horretako protagonistak supermerkatuetako gurdi bat daramala berarekin; eta ez, gure zaborrak arakatzan dituzten errumaniar jatorriko ijitoek bezala, erosketetako gurditxo bat».

IDAZKETA-PROZESUTIK IBILIAN

Ibiliaz ari garela, sortze-prozesuez mintzo diren aspaldiko elkarriketa batzuk berreskuratu ditugu hemerrotekatik. Lehena duela hamar urtekoa, *Berriak* plazaratutako «Sortzailea eta konplizea» udako seriekoa. Juan Luis Zabalak berak idatzi zuen *Berrian* «Libururainoko hobekuntza» artikulua. Bertan, Harkaitz Cano idazlea eta bere konplizea, Gorka Arrese editorea, elkarriketatu zituen:

«Canok badaki idazle batzuek “errezelo handia” dutela liburua argitaratu arte beren istorioak kontatzeko, eta amaiera arte “gordetzen” dituztela. Bera ez da, ordea, horietakoa. “Niri gustatzen zait kontatzea, eta kontatu ahala deskarteak egiten dituzu. Batzuetan kontatu ahala jabetzen zara kontatzen ari zarenaren ahultasunez, interlokutorearen erreazioak salatzen dituelako”».

Idazleak idatzi ahala kontatzen zizkion editoreari, ibilian zirela sarri.

«Idazlearen irekitasun horrek indartu egin du editorearekiko lotura. “Ez dugu beti testuan oinarrituta hitz egiten”, dio Arresek. “Batzuetan, nobela baten tramari buruz ere hitz egin izan dugu, ahoz, nik testua irakurri baino lehen”. Eta solasa aise doa Canok idatzitako testuaren eta Susak argitaratuko duen liburuaren esparrutik kanpoko kontuetara ere. “Urteetako konfiantzan oinarrituta, arteaz, musikaz edo literaturaz hitz egiten dugu, zer ikusi, entzun edo irakurri dugun azkenaldian, eta gisakoak. Niri ibilian hitz egitea gustatzen zait, ibiltzeak pentsatzen laguntzen duela iruditzen zaidalako, eta paseo batzuk eginak ditugu Harkaitzek eta biok, gauza askori buruz pentsatuz eta hitz ginez”».

Ibiltzea norabiderik gabe, norabideak topa zaitzan. Utzi burua aske, hitz egin guztiaz kezkatzen zaituen horretaz izan ezik, kezkatzen zaituen horrek bere kabuz egin dezan bidea. Urte batzuk beranduago, 2020an, Gorka Erostarbe Leundak *Argian* plazaratu zuen Anjel Lertxundiri egindako elkarriketa mamitsua. Ibilian egin zuten elkarriketa hura, idazleak egunero ohi zuen ibilbidea baliatuz horretarako: Zarauztik Getariara, eta Getariatik

Euskal letretan topatutako urteetako ibilera moduak bidea egiteko behar baten isla izan dira. Behatzaile izatearen eta behatua izatearen arteko tentsioak definitzen du aldi bakoitza.

Zarauztara. Ertz ugariko elkarriketa izan zen hura, eta bertan, bada ibilari berari buruzko gogoetarik:

«Horren goiz jaikitzeak zerikusi gutxi dauka idazle bohemio tunantearen irudiarekin. Baina bada idazle paseozalearen prototipoa ere, Baudelaire, Walter Benjamin, Robert Walser, Vila-Matas...»

Bai, bada XIX. mendeko paseoko literatura edo ibiliaren literatura, frantseseko *flâneur* delako hori. Banuen lagun min bat, Claudio Rodríguez poeta. Ez zen poeta ibiltaria, ez baitzegoen ibiltzeko baldintza fisikoetan ere. Zarautzen izaten zen maiz, bera Zamorakoa izanik. Esaten zuen bere poema asko eta asko ibilian sortzen hasitakoak zirela. Eta ibilian markatzen zuela gero poemek izango zuten erritmoa, tempoa. Pausoen arabera antolatzen zituela poemak. Ni ez naiz poeta, baina ibiliaren erritmoa inportantea da idazteko ere. Oso azkar baldin bazoaz nekez lortuko duzu kontzentratzea, ez bada ibilian bertan. Baina burura ideiak etortzen bazaizkizu, laster makaltzen duzu ibilia ere, eta beste erritmo bat hartzen duzu.

Paseatzek berak berekin dakar denboraren pausatze bat, eta horrekin denboraren jabetze bat, sortzailearentzat onuragarri datekeena.

Bai, nik bereiziko nituzke, hala ere, paseatzea eta ibilia. Paseatzea da arreta jartzea zure inguruko guztiari. Itsasoaren ondoan gaude, eta itsasoari erreparatzen diot, haren soinuari, olatuei, indarrari... Trafikoa baldin badago, aldiz, trafikoa madarikatzeari, eta ibilian zabiltzanean soilik erreparatzen diozu ibilari».

EZ-BIDEAK

Geografia herren duen herrian, ibiltzeak marrazten ditu agian errealitateak. Ibilian den herria da euskararena. Eta ez da metafora hutsa. Kurioski, ibiliaren presentzia etengabea da euskal jendartearen historian. Azken hamarkadei erreparatzen badiegu, ibiltzeari loturik antolatu izan da hamaika ekitaldi, izan ikastolen jaiak, martxak ala mendi-ibilaldiak. Rebecca Solnit *Wonderlust* liburuan azaltzen duen moduan, botere handikoa da oinak norabide berean jarri eta aurreraka elkarrekin egitearen ekintza. Ezintasunaren aurrean zerbait desblokeatuko balitz bezala ibiltze hutsaz. Ibiltzeak kasu horietan badu norabide

komun bat, ordea. Julio Cortazarren *Hegoaldeko autopista* bezalako narrazioak mereziko lituzkete euskal jendarteak oinetan pilatu dituen kilometroek, pauso mantsoek, ibili ahala espazioa airez ere hartzeko moduek.

Ordea, ibiliak baino gehiago, ezin ibiliak bai sortu du literatura oso bat euskal letretan. Ibiltzearen beste muturrean legoke geldotasuna, edo zirkuluan aritzea. Zer da kartzela ez bada, funtsean, ezin ibili bat, pausoa nahi adina nahi den norabidean nahi den denboraz ezin luzatze bat. Testuinguru horretan, Jokin Urainen *Errotarria* etorri zaigu gogora. Bertako tituluak eta azalak ezin hobeto jasotzen du sentsazioa: Vincent Van Gogh-en *Courtyard presondegia* margolanean, bizitzaren errotari eragiten legez ikusten dira presoak, patioan itzulika. Kartzela barruko sentsazio fisikoak eraman izan ditu sarri Mikel Antzak bere lanetara, *Bakarmortuko kronikak* liburuan adibidez:

ESPAZIOA

Goizean, promenadako lehengo txandan, kanpora. Ez naute miatu.

Patioa zabala da. Orain arte ezagututako kaiolen moduko berrogeita hamar edo gehiago sartzeko adina.

Poliki nabil. Oinek ez dute ohiturarik.

Atzerri nobelan ere, ezohiko paseatzaile baten begirada eskaini digu egileak, ezkutuan dabilenarena, non eta Parisen, *flâneuren* hirian:

«Gordeleku edo lotarako leku duen kokalekuaren arabera aldatzen du Brodskyk bere jokabidea hirian zehar egiten dituen txangoetan.

Batzuetan turistarena egiten du, turisten ohiko lekuetara hurbiltzen ez den arren. Ibilera patxadatsua, argazki kamera sorbaldan zintzilik, metroko eta hiriko planoak eskuan. Bestetan borrokalaria klandestinoarena egiten du. Inor atzetik ote duen zelatatzen du, denden erakusleihoak ispilu gisa erabiliz. Inork erakutsi ez dizkion teknikak asmatuz, filmetan ikasitakoak praktikan jarritz. Kale meharretan abiada azkartuz ustezko jarraitzaileei iskintxo egiteko irekita aurkitutako ezkaratz batean kukutzeko; etorbide zabaletako jendartean nahasiz azken unean taxi bat arrapaladan hartzeko; aldiriko auzune desolatueta terminusa duten autobusetan bidaiari bakar gelditu arte».

Ibilbideak egiten du hiria. Mapa aldeztetik aurretik idazten da:

«Buruan duen hiriaren mapan ongi seinalatuta ditu gune arriskutsuak, “Kontuz minak”, pertsonen aurkako minez landatutako sailak bailiran. Ez hain aspaldi bere leku kuttun izan zirenak, jadanik ezin zapal ditzakeen auzo, taberna, ibai-bazterreko pasealekuak. Kontuz, minak, bai. Senti ote daiteke herri-mina norberarena ez den hiri batean, galdetzen dio bere buruari harrituta.

Hiriaren baitako beste hiri bat deskubritzen, eraikitzen, apurka-apurka. Katakombetara jaitsi beharrik gabe, azpi-hiri bat baino albo-hiri bat; berea. Lehen ez zegoen kalez, pasabidez, auzoz osatua».

Errealitateak ezin duena fikzioak ahal du, ezinaren absurdoa agerian utziz. Koldo Izagirreraren *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak* liburuan «Agirre'tar Nikola, izenobez Metxa, borroka guztietan zaildua eta gerra guztietako beterranoa, kartzelara doa

Ibiliak marraztu dezake errealitate bat, edo errealitateak oztopatzen duen ibilera.

bere borondatez. Ez doa inori kontsolamendu edo konpainia egitera, baizik bazterrak nahastera eta bertan-goxo zeuden guztiak aztoratzera. Etengabeko ateraldi zoroekin eta kasketa zuhurrekin, bere onetik aterako ditu funtzionario edo jaulier guztiak, eta katekideetatik ere ez gutxi».

Ibiliak marraztu dezake errealitate bat, edo errealitateak oztopatzen duen ibilera. Ez dira gutxi muga bat oinez zeharkatu ezin dutenen dramak, metro batzuk ibiltzea bizimodu baten eta bestearen artean dagoen aldea bilakatzen denean.

ESPASIOA, ETA AHOTSA

Ixiar Rozasen *Beltzuria* liburua paseo batekin hasten da:

«Testu honetan entzuten den lehenengo ahotsa emakume batena da.
67 urte ditu. Hondartza batean dago paseatzen itsasertzean. Halako batean, uraren joan-etorrian lasaituta, zerura begiratu du.
une horretan dio, ahoaren eta ahotaren indarrarekin:

A ze beltzuria datorren!

Emakumeak oinez jarraitu du, oinutsik. Urrats txiki eta arinez
mugitzen du gorputza. Oinak hondarrean, orpoan trazak. Beltzuria
hitza esan ostean, baina, bere gorputza ez da lehen zena. Memoriak
bide bat arrakalatu du. Bidexka horietako batean, hezur baten
ertzean, itsatsita zegoen hitza. Oharkabean agertu zaio, haurtzaroko
irudiekin, hitzaren hotsekin. Euria edo txingorrek edo ekaitzak edo
denak batera eztanda egin aurreko instant hori. Zeruko beltzuria.
Oroimenaren tolesduretan akaso goibel ezkutaturik».

Presente dago ibilera liburu honetan, estrata aipagai. Baina ibilera hau ez da soilik aurrerantz doana, alboetara eta aldi berean norabide ezberdinetan ehuntzen dena baizik, espazioan falta den horren, ez dagoen horren, desagertu den horren ahotsa berreskuratuz bezala, hiria eta natura saretuz, pertsonen ahotsa eta haien absentsia entzunez:

«Batuetan ez dakigu zer ari garen bilatzen aurkitzen dugun arte. Garai batean “zona” deitzen zen aldetik hasi naiz. Eguerdia da, kalea erdi hutsik, egun eguzkitsuan halako iluntasuna. Bideo kamera piztu dut. Ez noa oinutsik. Kale hau lehenengoz zeharkatzen duenaren begirada bilatu. Nora doan ez dakien norbaiten urratsak. Lehenengoz baserria, herria utzi, autobusa hartu eta hiri batean oinez doan emakume gazte baten begirada».

Kaleak ere izan daitezke memoria galduaren, ahanzturaren espazioa. Kalea izan daiteke ez dagoenari lekua uzteko gunea. «Batuetan ez dakigu zer ari garen bilatzen aurkitzen dugun arte», dio Rozasek. Eta agian esaldi horrek laburbiltzen du norabiderik gabe ibiltzearen artea: ezinbestekoa da galtzea, bidea aurkitzeko. Ezinbestekoa da falta den horretatik abiatzea, zerekin bete edukitzeko. Zer da literatura, ez bada zerbaiten falta betetzeko asmoa? Areago, zer da argitalpengintza, ez bada zerbaiten falta konpontzeko ahalegina? Euskarazko literaturan agian ez da egon ibiliaren diskurtso argirik, agian ez da egon *flâneusearen* kontzientzia nabarmenik, hiri-eremu jokaleku egokirik, baina horrek berak defini dezake euskal letretako ibilia: norabidea duen ibilia da bertakoa, baina, agian, bidea, geografia propio bat, falta duena. Marko argi bat. Euskarazko letretan, agian, ez da ibiltzen testuinguru batean; ibiliaren bitartez sortzen da izateko beharrezkoa den testuingurua.

Eta hala ere, jarraitu genezake galdetzen: zer falta du gure ibiliak? Edo irakurketa garaikideago bat eginez, zeren falta du orain arteko gure faltak? Euskal letretan topatutako urteetako ibilera moduak bidea egiteko behar baten isla izan dira. Behatzaile izatearen eta behatua izatearen arteko tentsioak definitzen du aldi bakoitza. Garai batean mehatxuarekin, ihesarekin, susmoarekin lotuta egon zitekeen kaleetan begirada; espazioa hartu egiten zen zentzu politikoan, «kalera!» oihua, «kalea egin» erdaratik hartutako azpimunduetan, edo «kale egitearen» beldur aktibista. Kalea gatazka sozialen eta kulturalen jokaleku. Baina... gaur egun?

Irati Majuelok ibileraren eta literaturaren irakurketa garaikidea eskaini du ikuspegi feminista batetik, sarean osorik irakur daitekeen —eta, esan gabe doa, irakurtzea gomendatzen dugun— tesian. Bost liburu hartu ditu oinarri, jarraian doan elkarrizketan irakurri ahalko den bezala. Posibleak dira egun *flâneuseak*, eta, are, *flâneurqueerak*? Are gehiago, desiragarriak dira?

IRATI MAJUELO:

**«Espazio publikoa
bada gatazkatsua, baina
horrek ez du esan nahi
guk desiragarri bilakatu
ezin dezakegunik»**

Irati Majuelo *Berriako* literatur kritikari, bertsolari eta itzultzaile gisa ezagutu dugu, besteak beste, literaturzaleok. Sarean osorik irakurri duen tesia aurkeztu du berriki: «Euskal eleberrigintza urbanoaren irakurketa feminista bat. *Flâneuse* garaikidearen aukerak eta mugak». Bost liburu hartu ditu ardatz bertan: Ramon Saizarbitoriaren *Egunero hasten delako* (1969), Arantxa Urretabizkaiaren *Zergatik panpox* (1979), Sonia Gonzalezen *Ugerra eta kedarra* (2003), Uxue Alberdiren *Jenisjoplin* (2017) eta Irati Elorriagaren *Neguko argiak* (2018). Iruñean elkartu gara, kaleez, transgresioez eta literaturaz solastera

Zergatik gerturatu zara flâneuren mundura?

Flâneura XIX. mendean oso literatura konkretu batzuetan sortzen den figura bat da. Literatura frantsesean hasten da, gero mugitzen da literatura anglosaxoira, eta abar. Gurean ez du horrelako pisurik eduki, baina egia da badela tradizio luzea izan duen figura bat, gaur egunera arte irauten duena forma diferenteetan. Behin azaltzen diozunean jendeari aurki ditzakeela loturak gaur egungo munduarekin, uste dut interesa pizten dela. *Flâneuse*aren irudiarekin gertatu da garai batean zalantza asko zeudela ea existi zitekeen, ea benetan posible ote zen *flâneuse* bat egotea XIX. mendeko gizartean. Hortik beste leku batera mugitu da eztabaida, gaur egun egon daitekeen *flâneuse* bat, eta hala balitz nolakoa litzatekeen. Berrezaugarritu da gaur egungo beste ezaugarri batzuekin, eta horrek balio du gaur egungo testuak eta mundua irakurtzeko. Adibidez, Lauren Elkinen *flâneusea* bere bidaiatzeko moduarekin lotzen du. Berak bakarrik bidaiatzen du, hiri handietara joaten da, eta gustatzen zaio paseatzea, ibiltzea.

Zuri konkretuki nondik nora piztu zitzaizun interesa?

Hasieran ez nintzen abiatu *flâneuraren* edo *flâneusearen* figuratik. Niri hiriak interesatzen zitzaizkidan, eta hiriei buruzko literatura. Hiri modernoak nola sortu ziren Europako testuinguruan, espazio publikoaren eta espazio pribatuaren erabilera haietan, eta bereziki hori euskal literaturan nola irudikatu den. Ikasi nituen teoria orokorren harian sentitu nuen bazegoela desberdintasun bat, talka bat, eta hor piztu zitzaidan gai hauekiko interesa. Bide horretan sakondu ahala *flâneusearen* figurarekiko interesa ere piztu zitzaidan, ikusi nuenean euskal literaturan XX. mendeko 60ko hamarkadara arte ez dagoela hiriari bere horretan heltzen dion nobelarik, eta ikusterakoan lehenengo eleberrietako pertsonaiak emakumezkoak izan zirela. Horrek desberdintasun bat markatzen du Europako beste literatura batzuekin, eta orduan hasi nintzen arakatzeko emakume hiritar baten figura zer izan zitekeen, zerekin lot zitekeen. Horrela iritsi nintzen *flâneusearen* ideia, badelako figura bat oso kritikoa dena espazio publikoaren eta pribatuaren arteko bereizketaren ideologiarekin, eta oso erraz lot daitekeena mugimendu feministak mahai gainean jarri dituen gatazka askorekin.

Aipatu duzu 60ko hamarkada arte ez zitzaiola heldu hiriaren irudi horri. Euskal Herrian hiri handirik ez dago, ez behintzat Paris edo Berlin bezalakorik; pentsatzen dut horrek baldintzatzen duela *flâneusearen* kontzeptuaren presentzia.

Alde batetik dago gure herriak bizi izan duen industrializazio-prozesua nolakoa izan den, normalean hor sortzen direlako

hiri modernoaren espazio horiek. Gure kasuan, non zentratu den begiratu behar da. Bilbo inguruan asko; baina, adibidez, Gipuzkoan beste modu batean gertatu da, hiriburuan hainbeste zentratu ordez industria txikiagoetan eta herri gehiagotan; edo Nafarroan eta Araban, adibidez, askoz beranduago sortutako industrializazio-prozesu bat izan da, nekazaritza-eremuari oso lotua. Zuberoan ere antzera. Horrek uste dut asko markatu duela hirien izaera. Bestetik, begiratu beharra dago euskal literaturak zer-nolako bilakaera izan duen. Denbora luzez oso lotuta egon da landa-eremuari, ideia kontserbadoreei eta elizgizonei, bereziki haiek zirelako idazten eta irakurtzen zutenak. Hau da, euskal irakurle gutxiko literatura bat izan dugu eta dugu, baina industrializazioaren garaian oso nabarmena zen bereizketa hori. Bereizketa handia sortzen zen hiriaren eta landaren inguruan, landa-eremuaren idealizazio bat egin zelako euskal duintasun mota batekin, balio erlijiosoekin, katolikoekin eta familiarrekin, lanaren ideiarekin lotuta. Neurri batean, mehatxu bezala ikusten ziren hiri eta bertan sortzen ari ziren ideia iraultzaileago edo aurrerakoiago batzuk. 60ko hamarkadan, jendartean bezala literaturan, haustura bat gertatzen da ideia horiekiko. Mugimendu sozial eta politikoak pil-pilean daude, eta euskalduntasun mota berri bat sortzen hasten da, hirira hurbiltzen dena. Lehenago euskarak eta euskaldun izateak ez zuten lekurik hirian, eta nik uste hamarkada horretatik aurrera indar berezi bat egiten dela bai euskararen mundua bai euskalduntasunaren ideia edo identitatea zabaltzeko, horrek barne hartzen dituelarik hiri eta hiritarrak. Eta hori literaturan ere islatzen da nolabait. Orduko belaunaldiak — Saizarbitoriak, Txillardegik, geroago Urretabizkaiak eta abar — era naturalagoan erabiltzen du hiri haren literatur sorkuntzarako baliozko espazio bat bezala.

Europar *flâneuraren* ideia sortu zenean, planteatzen zen behatzailearen ideia neutroa izango balitz bezala; baina askotan aipatzen da *flâneuseak* behatzaile baino gehiago behatuak izan direla, zailtasuna izan dutela, hain zuzen ere, kaletik ibiltzeko modu neutro edo behatzaile batean. Azaltzen diren lehenengo euskal literaturako pertsonaia femenino hauek ere behatuak dira?

Zentzu batean, bai. Egia da agertzen diren lehenengo pertsonaia hauek harresi asko hausten dituztela. 60-70eko hamarkadan sortutako pertsonaia hauek gaur egunean kokatuko bagenu ez lirateke lekuz kanpo egongo. Badaukagu, adibidez, *Zergatik Panpoxeko* ama hori, 70eko hamarkadan feminismoak azaleratzen zuen arazo bat hartzen duena: emakumeak etxetik kanpo eta etxe barnean lan egiteak zer zekarren. Duela gutxi, hemen greba feminista egin dugu eta gai berdinak jarri dira mahai gainean.

Eta zer pasatzen zaio emakume horri? Eginbehar pila bat dituela, bera bakarrik dagoela egin behar horiek guztiak egiteko bai etxe barnean eta bai etxe kanpoan, eta ez dela iristen. Eta, hala ere, horrez gain, beti dauka zalantza: berandu iritsiko da eskolara, zer pentsatuko dute beste gurasoek? Ile-apaindegian dago eta ilea gaizki dauka, ile-apaintzaileak beste epai bat egiten du; kalean bere senar ohiarekin gurutzatzen bada, zer pentsatuko du? Egia da justu pertsonaia hori ez dela *flâneuse* bat, ez dauka aukerarik kalean lasai ibiltzeko... Baina uste dut hor sortzen diren gatazka horiek ongi azaltzen dituztela horrelako gaiak. Saizarbitoriaren pertsonaia haurdun dago, abortatu nahi du, ez du muga fisikorik kalean ibiltzeko, baina badauka besteen gutxiespena, medikuen epaia, moralaren beldurra... Hein batean bai, begiratua da.

Bost liburu dira zure lanaren ardatza. Nola iritsi zara bost titulutara? Izan zitezkeen beste batzuk?

Askotan egiten didaten galdera da hori. Ez zen bide zuzen bat izan, nahiko korapilatsua izan zen eleberriak topatzea. Alde batetik, egia da agian ez daudela asko, bereziki lehenengo hamarkada horietan. Lehendabiziko eleberri urbanoak izan ziren horietatik bi aukeratu nituen, uste nuelako oso esanguratsua zela justu garai hartan gertatu zena. Hor dago Txillardegiren *Elsa Scheleen* ere, ez nuen hautatu baina izan zitekeen; baina beste hamarkada batzuetako liburuak ere hartu nahi nituen, azkenean ez nuen aukeratu. Sonia Gonzalezen *Ugerra eta kedarra* asko interesatzen zitzaidan Bilboko mundu undergrounda hartzen zuelako; 80ko eta 90eko giro hori oso ongi azaltzen da bertan. Bada korrante bat euskal literaturan Bilbo zikina hartzen duena ardatz, baina ez dira asko emakumezko protagonistak dituztenak, eta horregatik hautatu nuen. 2000. eta 2010. urtetik aurrera badaude liburu gehiago hiria hartzen dutenak eszenatoki; hor aukera zabalagoa zegoen, baina *Jenisjoplin* eta *Neguko argiak* aukeratu nituen oso esanguratsuak iruditzen zitzaizkidalako. *Jenisjoplinek* gauza asko lantzen ditu, hamarkada batzuetako bilakaera kontatzen du, gorputz zaurgarriak erdigunean jartzen ditu... Hiria eta herri industrialaren arteko loturak ere agertzen ditu, eta hori asko interesatzen zitzaidan. Irati Elorrietarena beste hiri mota bat da, Euskal Herrian ez daukaguna, globala, metropoli handietakoa. Horrek Euskal Herriarekin ze lotura ezartzen zituen interesatzen zitzaidan.

Salto handia dago denboran lehenengo bietatik hurrengoetara. Ez dakit horren kontzientzia izan duzun.

Bai, egin ahala ikusten joan naizen zerbait izan da. Saizarbitoriaren eta Urretabizkaiaren liburuek hiria momentu jakin batean agertzen dute, eta orduan ez zen oso ohikoa euskal literaturan hari buruz idaztea. Horregatik agian ez dira hain esplizituak, espazioak ez dira hainbeste agertzen, intuitiboagoak dira. Pertsonaia horiek kalera atera dira beharragatik gehiago plazeragatik baino, eta horrek sortzen du espazio publikoan ibiltzeko modu grinatsuago bat. Helburu oso zehatzak dituzte hirian barrena ibiltzen direnean; ez dago flaneurraren patxadarik, aisiazko denbora galtzerik. Gonzalez, Alberdi eta Elorrietaren liburuetan nabari da hiriak leku naturalagoak direla; ordurako ohituta gaude Bilbori, Donostiari edo nazioarteko beste hiri batzuei buruz irakurtzera. Pertsonaiak desiratik ateratzen dira kalera, bai gaueko giroaz gozatu nahi dutelako bai militantzia politikorekin lotuta bizi direlako, edo, besterik gabe, paseatzera eta hiria deskubritzera ateratzen direlako. Helburu zehatz bat ez izateak bestelako ibilbide batzuk sortzen ditu hirian, ez hainbeste eguneroko eginbeharrei edo haien arazo pertsonalei lotutakoak.

Interesgarria iruditzen zait tesian planteatzen duzunean desiratik abiatzen diren hiria bizitzeko modu horietan ere badagoela konplexutasun bat, badagoela gatazka eta

konfliktoa, kaleak jarraitzen duela izaten transgresiorako espazio bat. Eta ondoren badagoela etxeko espazio pribaturako itzulera bat.

Lan honetan atera dudan ondorio nagusietako bat hori da: hiria beharrianetik edo plazeretik ibilita ere, espazio publikoak beti jarraitzen du izaten gatazka-eremu bat emakumeentzat. Adibidez, *Ugerra eta kedarren* kasuan, Kat kalera ateratzen da gau-giroaz goatzera; bere eremutat sentitzen du, desfasatzen da, drogatzen da, bere identitatea eraiki du hor bizirauteko. Baina, hala ere, beti dago nolabaiteko epai bat, ez dagokion lekuan eta giroan dagoen emakume bat delako. Orduan, bizitzan kolpe bat jasotzen duenean, bat-batean bere identitatea eraikitzeke baliatu duen indar hori edo transgresiorako irudi hori desegiten doa pixkanaka, ez duelako heldulekurik topatzen inguruan. Ez da bakarrik epai horiek jasotzen dituela, baizik eta ez duela babesgunerik espazio horietan. Orduan bai, etxeranzko bide bat egiten du. Eta *Jenisjoplinen* antzekoa gertatzen da: pertsonaiak eraiki du bere nortasuna militantzia politikorekin inguruan, emakume transgresore bat izatearen inguruan, mugak haustearan inguruan, eta bere gorputzean aldaketa bat gertatzen den momentuan, gaixotasun bat daukan momentuan, bat-batean horiek guztiak zalantzan jartzen ditu eta gutxinaka deseraikitzen doa bere irudi hori. Hor ere espazio publikoan zituen sare horiek ez dute jada ondo hartzen, edo ez daude prest horrelako gorputzak sostengatzeko. Berak ere egiten du etxerako edo espazio pribaturanzko bira bat.

Horren ze interpretazio egiten duzu? Etxeranzko bira horretan begirada aldatu da? Espazio pribatu bera da?

Nik uste dut lan horietan zalantzan jartzen dela espazio publikoak zer eskatu dien emakume horiei, bertan bizirauteko ze exijentzia eduki dituzten: izan behar zara emakume bat gogorra, izan behar zara emakume bat infonformista, izan behar zara emakume bat berdin zaizuna besteen iritzia, eta abar, eta abar. Zergatik izan behar da horrela? Izan ere, gero ikusten da zerbait gertatzen denean horrek ez diela balio haien identitate berrirako. Nik uste espazio pribaturanzko bira horretan badagoela hori zalantzan jartzeko asmo bat.

Neguko argiak zer da hurrenkera honetan? Ematen du pixka bat aparte geratzen dela. Ez dakit zubi bat den etorkizunera, edo hemen ezinezkoa den zerbait agertzea beste leku batean...

Oso interesgarria iruditzen zitzaidan nola agertzen den beste eszenatoki bat. Emakumeak hiri oso handi eta global batzuetan daude, ateratzen dira paseatzera bakarrik, gauez, parkeetan. Elkarrekin doaz hiri horren historia deskubritzera, kale horien atzean zer gertakari egon diren denboran zehar, zer anekdota dauden gordeta. Horrek badauka zerbait oso ederra, ematen du askatasuneranzko bide bat irekitzen dela. Baina, era berean, ez daude gatazkez salbu. Zer gertatzen da? Gatazka horiek etxe barnean dituztela emakume horiek; batek oso harreman toxikoa dauka gizon batekin eta eraso psikologikoak jasan ditu, eta besteak ume bat izan behar du kasurik egiten ez dion gizon batekin. Horrek gatazka handiak sortzen dizkie eremu pribatuan. Kasu honetan, erakusten du bereizketa horrek beti biltzen duela bere baitan gatazka bat emakumeentzat. Euskal Herriarekiko ispilu gisa, uste dut eleberri horrek ere badaukala hausnarketa bat. Herri batetik, Euskal Herritik, bere tradizio eta bere egiteko modu eta funtzionatzeko moduetatik aldendu eta bat-batean beren etxea aurkitzen dute pertsonaia horiek, espazio zehazgabeago batean, non ez dauden arau hain zorrotzak, non leku askotako jendea dagoen... Migrazioaren gaia ere mahai gainean jartzen du, hautazko migrazioarena eta migrazio behartuarena, nola sortzen diren komunitateak askotariko jatorriak eta ibilbideak dituzten pertsonekin. Hori gure hirietan ere pasatzen da, baina agian beste

neurri batean. Hor agertzen diren hiriak metropoli handiak dira, fluxu handiko hiriak, eta beste inertzia edo bizimodu batzuk sortzeko gaitasuna dute. Baina nik uste dut balio dezakeela gure hiriei buruz ere hausnartzeko, nahiz eta ez eduki horrelako mugimendu-fluxurik, badagoelako berdin-berdin aniztasun hori.

Flâneuraren irudi tipikoa intelektuala da, bizitza arrazoiaren bitartez irakurtzen duena, anonimo izateko aukera daukana... Horrekin kontraposizioan, zure lanean adiskidetasunaren garrantzia topatu dut, eta oso deigarria egin zait, agian ibiltzeko beste modu bat adierazten duelako, ez dagoena hainbeste arrazoiaren kokatua, ez dagoela hainbeste idazlearen boteretik pentsatua.

Egia da *flâneuraren* figura oso lotuta dagoela arrazoiaren ideiarekin. Paseatzaileak beti dira idazleak, edo kazetariak edo detektibeak. Autore feministek proposatzen duten *flâneusearen* berrirakurketa askoz gehiago lotzen da esperientziarekin. Izan daiteke ama bat *flâneusea*? Izan daiteke bollera bat? Izan daiteke emakume talde bat? Leslie Kern idazleak adiskidetasunaren ideiarekin lotzen du *flâneusea*, eta horrek oso modu zuzenean hausten du *flâneuraren* ezaugarri oinarritzkoekin. *Flâneurak* bere bakardadean egiten du paseo hori, eta bakardade horretaz gozatzen du. Leslie Kernek azaltzen du nola askotan ezinezkoa den emakume batentzat bakarrik egotea hiri batean, beldurra sentitzen duelako, arriskua dagoelako, bakean uzten ez dutelako. Askotan, adiskidetasuna edo elkarrekin hirian ibiltzea dira emakumeek hiriaz gozatzeko duten modua. Aztertu ditudan liburuetan ere batzuetan agertzen da hori, *Neguko argiak*en oso argi. Marta eta Añes pertsonaiei, beren arteko laguntasunak Paris eta Berlin deskubritzen joateko balio die. Biak dira euskal herritarak eta han daude bizitzen, elkarrekin joaten dira espazio urbano horiek ezagutzera eta horrek hirian zehar askatasunez mugitzeko balio die. Sonia Gonzalezen liburuan ere Katentzat Ebererekin elkartzea Bilbo ezagutzeko modu bat da, Bilboko gau giroa, gaztetxeak, gaueko tabernak. Berarekin topatu ez balitz akaso ez luke gaueko hiri hori ezagutuko. Niri asko gustatu zait laguntasunaren ideia horrekin topo egitea, iruditut zaidalako oso erreal dela.

Euskara bera izan daiteke faktore bat ibilbide mota bat edo bestea emateko? Edo euskal kultura?

Nik uste dut harreman zuzena izan duela euskararen egoera soziolinguistikoa eta politikoak euskal literaturan hiria irudikatzeke egon den moduarekin. Esan bezala, garai batean hiria ez zen hartzen euskararen eremutzat. Ideia hori apurtzen joan zenean, literaturan islatzen joan zen. Nik behintzat hori uste

dut. Bai *Ugerra eta kedarran* bai *Jenisjoplinen* ez da hainbeste euskararena, baina bai komunitate zehatz batzuen garrantzia; ezker abertzalearen edo euskal ezkertiaren komunitateak hiriko zein zonatan ibili izan diren, batik bat alde zaharrean edo auzo jakin batzuetan. Uste dut oso interesgarria dela aztertzea ze harreman eraikitzen diren espazio horietan; hirian ibiltzeko edo hiria deskubritzeko modu bat ere izan dira. *Jenisjoplinen* oso argi agertzen da bera Bilbora iristen denean militantzia politikoaren bidez ezagutzen duela hiriaren zati bat, nola egiten duen bere eremu hori eta nola sentitzen den seguru eta ongi espazio publikoan komunitate horren baitan. Horrek literatura nagusietan egon den ideia batekin apurtzen du: norbanakoaren eta jendetzaaren arteko talka. *Flâneura* eta jendetza anonimoa, besteez arduratzen ez den jendetza-masa, norbanako bezala ez identifikatua. Euskal literaturaren liburu batzuetan egon da joera jendetza hori baino gehiago komunitate batzuk agertzeko. Komunitate horietan jende hori jada ez da masa anonimo bat, harreman pertsonalak eta babes-eremuak sortzen dituen komunitate bat baizik.

Beharra, desira, gatazka, transgresioa... Oraindik ere kalea transgresiorako espazio gisa aurkezten da zure lanean. Transgresio hori gatazkatsua izan beharrean desiragarria izan daiteke?

Bai, nik uste dut baietz. Literaturatik pixka bat aldentuta, uste dut mugimendu feministak horri buruzko hausnarketa oso interesgarriak egin izan dituela. Espazio publikoa bada gatazkatsua, baina horrek ez du esan nahi guk desiragarri bilakatu ezin dezakegunik. Are gehiago, transgresio hori egiteak, gatazka horri heldu eta gaunditzeko saiakera egiteak, plazera sortzen ahal digu. Izan greba feminista batean kalera aterata, edo lagun batekin paseatuz, Irati Zubiak bere zutabea aipatu duen bezala bolleraren arteko sareak sortuz eta elkarrekin espazioa hartuz... Uste dut badaudela adibide asko baiezkotzeko. Kulturen ere, espero ez den lekuan sorkuntza bat egiten denean, espazio publikoan haustura bat sortzen da, eta baita plazer kolektibo bat ere. Espazio publikoak berez horretara ez gintuzke eramango, edo hiri honek ez gintuzke ziur aski horretara bultzatuko, baina bat-batean aukera hori sortzen da eta horrelako estasi kolektibo bat gertatzen da.

Aipatzen duzu zure lanaren amaieran zenbat dagoen oraindik aztertzeke, ikertzeke, pentsatzeke, hiria ikusteko dauden moduen inguruan: «bollera, queer, gatazka armatuko partaide adierazlea, turista, *flâneuse* serie konexioa eta abar eta abar». Orain eta hemen jarri beharko bazenu fokua baten batean, zein izango litzateke interesgarria aztertzeke?

Nik uste dut interesgarria dela beste identitate batzuk gorpuzten dituzten pertsonaien ibilerak eta hiriaren erabilera aztertzea. Izan bollerak, queerrak... uste dut lan polita izan daitekeela.

Iruñean posible ikusiko zenuke *flâneuse* bat?

Bai. Nik uste gure hiri-tipologiak ez direla metropoli handiak, eta horrek baditu bere alde onak eta bere alde txarrak. Egia da anonimotasunerako ez dituela erraztasunak ematen, baina, era berean, ez dira makro-hiriak, ez dira hiri hain zatikatuak. Oinez iritsi zaitezke leku askotara. Noski, zure gatazkak eta korapiloak eta arriskuak izango dituzu, baina niri gustatzen zait Iruñean paseatzea, uste dut bertan ere posible dela *flâneusea*, bere gatazka guztiekin ere.

LITERATURA IBILIAN, HIRUGARREN IBILBIDEA: pausoak performatuz

Argazkiak: Nagore Legarreta

Performancea da bere zentzua oso argi eduki gabe sarritan erabiltzen den hitz horietako bat. *Askea* bezala, *freskoa* bezala, *uztartu* bezala, baina apur bat gutxiago. Definitzeko nahi etengabeak indefiniziora bultzatzen duen hiztegia. Egun, guztia «performatzen» da. Performa dezagun, guk ere, bidea. Performa dezagun literatura. *Perfora* dezagun, 90eko hamarkadako belarri bat bezala.

Performancea akzioa da. Performancea jokoa da, eszenaratzea. Performancea eszenaratzearen araua ezbaian jartzea da. Performancea performancearen definizioaren perforatzea da. Performancea errealitate bilakatu nahi duen fikzioa idaztea da. Performancea momentu erreal bat diseinatzea da. Performancea akzio politiko bat planifikatzea da, eta gero jendeari esatea: «e, lasai, hau performance bat da».t

Performancearen bizitza arakatzen badugu Euskal Herrian, bideak Esther Ferrerren lanera garamatza zuzenean. «Denboraren atzetik abiatu nintzen zangoak galdu beharrean. Eguna eta gaua pasatu zitzaizkidan korrika, gaua eta eguna berriro ere, aurrera eta aurrera...» irakur daiteke Ferrerren lanean oinarrituta Aintzane Usandizagak idatzi eta Aran Santamariak ilustratutako (*Ia*) *guztia moztu eta itsats daiteke* liburuan.

Performancearen mundua ibileraz beterik dago. Zergatik dago performancearen mundua ibileraz betea? Zergatik da batzuetan ibiltzea, ekintzarik ustez xumeena eta oinarritzkoena, horren asaldatzailea? Dadaismoa, punka, collagea, situazionismoa, anarkismoa. Eta post, jarri edozeri post, post-edozer da post. Postdrama, ados, dei diezaiogun horrela. Lehen ere bazen idazketaren araua ezbaian jartzea baino ez dena. Idaztea proiektatzea delako, errealitatean eragiten duten fikzioak sortzea, izan irakurlearen gogoan ala irakurlea dela ez dakien kaleko ikuslearen gogoan.

Euskarazko letretara jotzen badugu, iruditeria honetan berehala etor daitekeen beste izen bat da Joxan Artzerena. Jakina da Ez Dok Amairu mugimenduak taularatze hibridoarekiko izan zuen joera; baina bestelakoa zen Artzek bakarka egin zituen saioetako dramaturgia. Ekintza ziren, modua ziren. Ikus, adibidez, *Oihana auhenka* edo *Mundua gizonarentzat eginda da, baina ez gizona munduarentzat* bezalako lanak. Ibiliaz ari garela, bere lehen liburua aipatu behar genuke: *Isturitzetik Tolosan barru*. 2007an egindako berrargitalpenaren harira idatzitako kritikan, Iratxe Retolazak honako hau aipatu zuen:

«Liburu honetan hitzak ere espazio geografiko batean kokatzen dira. Gogoan izan aurkibidea bera Euskal Herriko mapa batean irudikatu dela, eta orrialde bakoitza herri baten izenez mugatu dela, Isturitzetik Tolosan barrena bidaiatxo hori egiteko kartografia osatuz. Adierazgarria da oso Zuberoatik Gipuzkoarako bidaiak, bazterretik erdigunera eginiko bidaiak. Eta bidaiak horren geltoki bakoitzean kokaturiko hitzek ere espazio geografiko horrekiko harremana ere badute hainbatetan, oraingoan ere geografia horiek kulturaz eta zentzuz beterik direla ohartaraziz».

Nola eta den ere, ibilbide literarioa da Artzerena. Ezberdina da, bidaiak-liburuen haritik, ibilerari loturiko akzio erreala, nolabaiteko espedizioek eduki dezaketen ukitu literarioa. Espedizioa pentsatzeko, diseinatzeko, dramaturgikoki idazteko modua literarioa izan daiteke batzuetan, baina akzio fisikoa egikaritu ostean bilakatzen da liburu, akzio beraren kontakizuna eramanez paperera. Juanra Madariagaren *eSPedizioa* liburua izan daiteke horren adibide argi bat. Poeta ere baden mendizaleak Sisha Pagmara egin zuen bidaiak, eta literaturaz busti zuen: mendi tontorretara liburuak eraman dituzten bidaztien tradizioarekin jarraituz, berak Unai Elorriagaren *SPrako tranbia* eraman zuen, eta bidean bertako Lucas pertsonaia izan zuen behin baino gehiagotan solaskide. Bizipen horren lekukotza idatzi zuen horren ostean, saiakeraren eta narrazioaren arteko uretan nabigatuz.

Ibiltzea lot daiteke, beraz, espedizioaren ideiarekin. Ildo horretan, espedizioei loturiko bidaiak-literatura ugaria da. Kasu, asko dira argitaratu diren bidaiarien egunerokoak. Ezberdina da, ordea, helburu batekin ibiltzea, norabait iristea, kolonizatzea, zientzia edo gloria epikoa xede, edo helbururik gabe ibiltzea. Norabiderik gabe ibiltzearen adarkatze bat izan daiteke ibilera performatzea, helburua poetizatzea, zentzu erreal eta praktikorik gabeko ibilera bat asmatzea.

Ibiltzearen zale sutsua da Werner Herzog zinegilea ere, eta bere dokumentaletan bezala idatzi dituen liburu apurretan ere islatu izan du hori. Alemania bitan banatuta zegoen garaian, oinez saiatu zen lurralde osoaren mugen gainetik ibiltzen, adibidez. Berriki publikatu dituen memorietan, *Jeder für sich und Gott gegen alle* (Bakoitza bere aldetik eta Jainkoa guztien kontra), sarritan mintzo da ibiltzeaz:

«Mundua oinez dabiltzanei zabaltzen zaie. Oinez ibiltzea: gutxien hautematen diren gauzetatik behin eta berriro sortzen da munduaren zentzua. Hau da, materia zeinetatik mundua berriro sortzen den. Egunaren amaieran, bidaiariak ezin ditu egun bakar bateko aberastasunak zenbatu. Ibiltzean ez dago lerroen arteko alderik, guztia orainaldirik berehalakoenean eta bizienean gertatzen da».

Geure buruari galdetu
beharko genioke, ibiltzen
garen bakoitzean, nork ezin
duen halakorik egin, edo nork
sentitzen dituen horretarako
trabak, izan irisgarritasuna
galarazten duten espaloiak,
norbera zeharkatzen duten
begirada epaileak, toke de keda
zuzen edo zeharkakoak, ala
etxerako bueltan kale ilun bat
zeharkatzeko beldurrak.

Pasio horren adierazlerik argiena izango da, hala ere, *Izotzaren gainean ibiltzeaz* liburu laburra. Herzogek Munich eta Paris artean oinez eginiko bidaiak kontatzen du bertan. 1974ko azaroaren 23a eta abenduaren 14a artean bakarrik egin zuen bidea, helburu argi batekin: larriki gaixo zegoen Lotte Eisner laguna bisitatzea. Zinema-zuzendariak barne-odisea horren bidean ikusten duen guztia dokumentatuko du: basoak, ekaitzak, elurra, herri abandonatuak... Kontakizunak bakartasun hotz eta osoari buruzko gogoetak biltzen ditu:

«Jaka bat, iparorratz bat eta lonazko poltsa bat hartu nituen ezinbesteko gauzekin. Nire botak hain ziren solidoak eta berriak konfiantza osoa nuela haiengan. Biderik zuzenena hartu nuen Parisera, bera ikustera oinez joanez gero bizirik jarraituko zuela guztiz sinetsita».

Ibilera-artearen mundua idazketarekin loturik ekarri duen beste egile bat da Sophie Calle. Bere ibilbide artistikoan asko dira adibideak, intimitatearen gaiarekin kontrastea sortuz: besteak beste, detektibearen figura garatu du lan batzuetan, *flâneur*aren inguruan sarritan aipatu izan den hitza. Bere proiektuetako batean amari eskatu zion detektibe bat kontratatzeke bera jarraitzeko, eta haren txostena eguneroko pertsonalean idatzitako datuekin erkatu zuen gero. Hain da literarioa ekintzak pentsatzeko era, literatur pertsonaia bilakatu zela Calle bera ere; Paul Austerrek *Leviathan* nobelarako sortu zuen Maria Turner pertsonaia, Calleren bizipenak nobelan txertatuta:

«New Yorkera itzuli, bere kamioia saldu eta loft bat alokatu zuen Duane kalean, gela huts handi bat, arrautza eta gurinaren handizkako salmenta negozio baten gainean. Lehen hilabeteetan bakarrik eta desorientatuta sentitu zen. Ez zuen lagunik, ia ez zuen bizitza propiorik, eta hiria mehatxagarria eta ezezaguna iruditzen zitzaion, inoiz han egon izan ez balitz bezala. Arrazoi

kontzienterik gabe kalean ezezagunei jarraitzen hasi zen, goizean etxetik irtetea norbait ausaz aukeratzen zuen eta aukeraketa horrek bere patua erabakitzen zuen egun osorako. Pentsamendu berriak eskuratzeko metodoa bihurtu zen, bera irentsi zuela zirudien hutsune hori betetzeko. Azkenean bere kamerarekin irteten eta jarraitzen zuen jendeari argazkiak ateratzen hasi zen. Gauean etxera itzultzen zenean, eseri eta egondako lekuei buruz eta egindakoei buruz idazten zuen, ezezagunen ibilbideak erabiliz haien bizitzari buruz espekulatzen eta, kasu batzuetan, irudimenezko biografia laburrak egiteko. Horrela, ustekabea aurkitu zuen Mariak bere ibilbidea artista gisa. Ondoren beste lan batzuk etorri ziren, guztiak ikerketa izpiritu berberak bultzatuta, arriskuak hartzeko grina berberak».

Ez dago urrun Lutxo Egiak 2017an egindako «Haren da nire» performancea. Aurten, Ganbila antzerki-bilduman plazaratu duen

Guardasol gorria liburuan irakur daiteke egindakoaren kronika: Ana Galarraga behatzaile zuela Bartzelonan egonaldia egin zuen, errealitatea eta fikzioa nahastuz. Harkaitz Canok idazten zion distantziatik egunero egin beharrekoen partitura, eta berak gauzatu egiten zuen, inori performance bat egiten ari zela esan gabe.

DERIBAK

Ibiltzearen ekintza artearekin uztartzearen eta teorizatzearen gakoak litzateke situazionisten ekarpena, Guy Debord buru zela. Situazionistek ekarri zuten deribaren kontzeptua artearen plazara. Deribek iturburu paseo surrealistetan izan dezakete, baina ludikotasunarekin lotu zuten batez ere situazionistek: funtsean, helburu zehatzik gabeko ibilaldiak ziren, hirian normalean, unean uneko bulkadari erantzunez gehienetan. Deriben garapena eta erabilera oso anitza izan da artearen munduan, kasu batzuetan arauak dituzten jolasak bilakatuz. Funtsean, hiria eraikitzeko moduaren atzean dagoen pentsamendua eta horrek pertsonengan duen eragina uzten du agerian, psikogeografia bezalako kontzeptuekin lotuz.

Deriben itzala luzea da, eta egungo performancearen eta antzerkigintza posdramatikoaren testuinguruan pil-pilean dagoen tresna da, betiere kezka eta behar garaikideetara egokitzen dena, bertsionatzen dena, moldatzen dena. Horren isla izan daiteke Oscar Gomez Mata eta Espe Lopez L'Alacran konpainiako kideek Bilboko Azkuna zentroaren eskutik egindako argitalpena, *Deriben katalogoa*, 2020an argitaratua. Azkuna zentroan konpainia egoiliar egon ziren epean deriben katalogo propio bat sortu zuten, eta erabiltzaileen eskura jarri, nahieran erabil zezaten. Argitalpenak deriba horiek jaso ditu idatziz, ibiltzearen artearen inguruko gogoeta batekin eta bibliografia batekin. Liburua kutxa baten moduan dago diseinaturik, eta bertan Austerri berari hartzen diote erreferentzia gakoak, *Bakardadearen asmazioa* liburutik zehazki: «Bere begien aurrean gertatzen zen oro barnean gertatzen zitzaionaren isla zen». Liburu honetan, hamar deriba ezberdin egin ahal izateko argibideak eta, kasu batzuetan, materialak jartzen dira irakurle ibiltariaren esku. Guztiei hasiera emateko, ordea, argibidea bera da:

«Deriba hauek ez dira ibilaldi klasikoak, ez eta bisita gidatuak, historikoak, turistikoak edo kulturalak ere. Ez dute eskatzen ezer berezirik, soilik norbere buruari joaten uzteko borondatea izatea eta esperientziarako denbora gordetzea.

Katalogoa hamar deribak osatzen dute, eta fitxetan daude jarraibideak. Ideia da deriba bakarrik egitea, etxean, norberaren hirian edo beste batean.

Ezinbestekoa da behar adina denbora eskaintzea esperientziaz soseguz eta lasai gozatzeko. Deriba guztiak hasten dira «beroketa» deitzen diogunarekin; zentzumenak estimulatu eta beste denborazko eta zentzumenezko sekuentzia batera igarotzeko balio digu.

Funtsean, egotea eta ez arduratzea da kontua.

Desplazatzen, mugitzen edo noragabe ibiltzen hasi baino lehen, ezinbestekoa da tarte bat gordetzea eserita eta lasai egoteko, burua lasai utziz. Ibiltzean, ezinbestekoa da erritmoa doitzea une bakoitzak eskatzen duenaren arabera.

Euskal literaturan ibiliaren azpigeneroa oso zabala ez den arren, ibilia etengabe performatzen da euskal kulturean.

Adi egon topatzen diren horiei: pertsonak, egoerak, objektuak.

Gomendagarria da boligrafo bat, oharrentzako libreta bat, argazki-makina edo telefonoa eramatea, interesatzen zaiguna erregistratzeko: pentsamenduak, irudiak eta soinua».

Deriben katalogoa euskaraz irakur daiteke; gaztelaraz topatu dugu familiakoa izan daitekeen liburu berezi bat, deribez aparte beste hamaika joko performatibo proposatzen duena, irakurleari akziorako erronka luzatuz: *Invitación al tiempo explosivo. Manual de Juegos*, Julian Lacallek eta Julio Monteverdek 2018an Sexto Piso argitaletxearekin plazaratua.

Kaletik deriba batean ibiltzen hasten dena, pentsamendu bat buruan duela egiten badu, ibili ahal berehala hasiko da topatzen bere kezkekin zerikusia duten irudiak, ideiak eta kasualitateak. Austerren aipua gogoan, norberak erabiltzen du kalea ispilu gisa barruan duena islatzeko, barruan duenari ertz berriak topatzeko. Gure irakurle ibilian topatu dugu Hendaiaiko Borderline espazioko kide den Imanol Espinazo aktore eta sortzaile nafarra. Espinazok akzio-idazketaren adibide aparta izan daitekeen pieza osatu zuen ibilian oinarritua. 2022ko abuztuaren 28tik irailaren 4ra *Bidegurutzea* izeneko performancea hasi zuen, Irungo zubian, Melilla eta Irun arteko migrazio-bidearen kilometroak irudikatzen asmoarekin. Afrikako hesitik Irungora 1.099 kilometro daude, eta kopuru hori ibiliz osatzeko 112 metroko zubian 9.812 joan-etorri egin behar zituen. Espinazok kilometro horiek bakarka eta isilik ibiltzeko konpromisoa hartu zuen. Bazegoen beste gako bat, ordea: jendeak bere alboan ibiltzen zuen kilometro bakoitza bere ibilerari aurreztu egingo zion, ibilera esperientzia aldarrikatzaile eta komunitario bilakatuz. Publiko eta aktore hein berean bilakatzen zen jendearen inplikazioari esker, Espinazok espero baino lehenago amaitu zuen erronka: zazpi egunez sei eta zortzi ordu artean ibilita bete behar zuen erronka, jendearen parte-hartzeari esker, hiru egunetan burutu zuen.

DERIBA GEHIAGO

Deriben eragina nabaria da egun dramaturgia berriak lantzen ari diren euskal taldeen artean. Haien artean da Mikel Ayllonek, Irati Agirreazkuenagak eta Igor Arzuagak osatzen duten Audioko Pizifikatoria Ideien Laborategikoa: Loraldian *Goroldiorik ez* ibilbidea antolatuta zuten, ibiltzeari buruzko gogoetak eta Bilboko emakume idazleen izenen mapa uztartuz. Esperientzia errepikatu berri dute, adibidez, Artziniegan, ibiltzeari buruzko gogoetak mantenduta baina eskualde horretako emakume idazleen mapan nabigatuz. Pizifikatoriakoek *Hau ez da gerra bat* liburu plazaratu zuten udaberrian, eta bertako sarreran agertu dute

beren proiektuen arima: «Antzerkiaren espazio klasikoan lekurik izango ez luketen sorkuntzak (egin ditugu). Guk ez baikenuen antzerkirik egin nahi. Guk jendearekin elkartu nahi genuen, haien erraietara sartu eskuak, barruak inarrosi. Dena aldatu».

Ez da aurreko liburua plazaratu duen kolektibo bakarra. Metrokoadroak *Artxibo biluzia* izeneko liburu-objektua plazaratu du, Joan Mari Torrealda bekari esker. Liburuak Idoia Beratarbide Arrietak zuzendu du, eta bertan, kolektiboko kideez gain, Nagore Legarreta idazleak, Maria Elorza zinegileak eta Danele Sarriugarte idazleak parte hartu dute. Liburuan izen bereko pieza eszenikoa sortzeko bideak azaltzen dira, besteak beste, eta piezaren iturrian aktoreek Bilbon egindako deriba bat dagoela azaltzen dute.

Literaturaren eta eszenaren arteko zubiak arakatzeko baditugu, aipatzekoa da Alaia Martinek idatzitako *Leihoen afasia*. Bertan, hiru sortze-prozesuren kronika poetiko eta pertsonala egiten du, liburu hibridoa osatuz. Ibiltzeak ere badu islarik hemen, hiru prozesutik bik kalearekin zerikusia izan duten heinean. Bilduma berean, Sra. Polarioska Bilboko kolektiboak Eztena jaialdian egin zuen interbentzioa oinarri hartuta, antzeko ariketa egin zuen Eider Perez 'Adeleto'ek ere. Parte-hartze hura pandemia batean egin zen. Hasiera batean, herriko dantzaldia berreskuratzea zen helburua; baina distantziak, kaletik ibiltzeko arauak, elkartzeko ezintasunek norabide berri bat hartzera bultzatu zituzten sortzaileak. Ezin ibiltzeak ibilera berri bat asmatzera bultzatu zituen.

Eta, agian, hori bera da 2020ko pandemiak utzi duen irakaspenetako bat: ibili ahal izatea dela, inorekin nahieran ibiltzea, oinarritzko askatasuna gogora ekartzen digun ekintza. Geure buruari galdetu beharko genioke ibiltzen garen bakoitzean, nork ezin duen halakorik egin, edo nork sentitzen dituen horretarako trabak, izan irisgarritasuna galarazten duten espaloiak, norbera zeharkatzen duten begirada epaileak, *toke de keda* zuzen edo zeharkakoak, ala etxerako bueltan kale ilun bat zeharkatzeko beldurrak.

IBILERA ETA ERREALITATEA

Euskal literaturan ibiliaren azpigeneroa oso zabala ez den arren, ibilia etengabe performatzen da euskal kulturean. Zer da hizkuntza hirian? Hizkuntza batean bizitzeak geografia batean kokatzen zaitu? Behatua izatera eramaten zaitu? Hirian euskaraz ibiltzeak, zer dakar? Euskara erabiltzeak, hiria zeharkatzeko modu bat suposatzen du? Hiria performatzeaz ari garela, interesgarria izan daiteke Lutxo Egiaren beste performance ezagun bat gogora ekartzea: hilabete eman zuen Donostian erdara «ahaztuta», euskara hutsez bizitzearen ondorio guztiak bere gain hartuta, eta guztia erregistratuta.

Euskal Herriko memorian asko dira gauzatu diren ibilaldiak, martxak, manifestazio isilak edo ozenak. Kulturgileek martxoan Donostian Palestinaren alde deituriko manifestazio nazionalen amaieran oinezkoak etzan egin ziren lurrian, ibilera etenak, bizitza etenak, gogora ekarriz. Eta zer da ba korrika egitea, ibiltzearen bilakaera naturala ez bada? Euskararen dimentsio politikitik eta emozionaletik ez ezik, artearen begietatik ere aztertzea mereziko luke Korrika ekimena den performance herrikoi erraldoiak.

Irati Majuelok adierazi duen moduan, asko dira aztertzeke geratzen diren ibilerak. Agian ez da hiritik ematen, baina bai hirian, *voguina* ere. Ibilera, edo dantza. Izan ere, zer da dantza, ez bada ibiltzeko akzioaren espresio ideal bat? *Voguea*

1970eko hamarkadan sortu zuten AEBn bizi ziren afrikar jatorriko eta Latinoamerikako emakume trans batzuek. Jasan behar izaten zuten bazterkeriatik ateratzeko modu bat zen. *Vogue*aren mugimenduak lerro zuzenak dira eta *Vogue* aldizkariako argazkietako jarrerak imitatzen dituzte. Anouar Merabet Iruñeko aitzindariak Erreterria/Oreretako Eztena jaialdian parte hartu du berriki. Lehenago ere, *Berria*n 2021eko ekainaren 8an egin zioten erreportajea:

«Ibiltzeko maneran ere eragiten duela gaineratu du Merabetek: “Karrikan ibiltzen zarenean *runway* egiten duzu, *vogue*aren beste kategoria bat. Modelo bat bazina bezala ibiltzen zara, sekulako indarrarekin, eta ea nor ausartzen den zerbait esatera! Erabat ahalduntzen zaitu”».

«Ibiltzean egiten da bidea», esaten zuen Antonio Machadoren poema ezagunak. Baina, esan gabe doa, ibiltzeko modu asko daude, bideak adina. Eta baita ibiltzeko zailtasunak ere. Maite Aizpurua aktore eta idazlearen lana irakurri ahal izan dugu berriki Udaltzainak argitaratutako *Hamarreko bitxia* bilduman. Lehenago *Erresistentzia arazo fisikoa da* antzezlanak idatzi eta interpretatu zuen, herrentasuna mintzagai, oso egokia izan daitekeena, ibiltzeaz ari, begiradaren ertzean beti beste begirada bat gordetzen dela gogorarazteko:

«(Interpreteak ibiltzeko makina muntatzen du, eguneroko gisan. Makinaren lehenengo ‘pi’ hotsa entzuten da. Promesa abian da.)

Makina hau, perfekzioaren promesa da. Informe hori, debekuz betetako promesa tentagarria da. Zapatila horiek, abiaduraren promesa dira. Gorputz herren hau, edozein egunetan normal ibiltzeko promesa da.

(Mozarten biolinerako 3. kontzertua entzuten da, tecno-gym ukituekin. Interpretea trantzean sartzen da.)

Kuriosak dira. Promesak. Egonezina sortzen dute. Promesak. Beldurgarriak dira. Kafkaren metamorfosian bezala, edozein gauzatan transformatu, materializatu daitezke: apustu batean, begirada konprometitu batian, ganbaran izara azpian ahaztutako trepetak zahar batean, errehabilitazio makina batean.

(Interpretea burbuilatik ateratzen da.)

Zein momentutan hasten da promesa bat materia bihurtzen?
Zenbateraino da normaltasuna promesa hutsa?
Noiz bihurtzen da arazo fisiko batean?
Zenbat entrenatu behar da gezur bat egia bihurtzeko?

(Interpreteak makinaren soka bat eutsi eta osasun-txostena lotzen du. Zintaren gainean jartzen du ondoren, korrika egiten den leku berean.)»

Irati
Zubia

«FLÂNEURRAREN» HIRIA

Irutxuloko Hitza
2024-otsailak 23

Etiketarik urrun nagoen honetan, errutinaren parte bilakatu zait gure hiriaren argazkiak erakustea. Mugikorra atera, hiru hondartzak biltzen dituen plano zenitala bilatu, eta «hemen bizi naiz» esaten dut. Halako enkontru batean, zera esan zidaten: paseatzeko moduko hiria da zurea.

Literaturan bada paseatzaileari lotzen zaion figura bat: *flâneur*a. XIX. mendeko Europan jaio zen, hiri modernoaren garaikide, baina nago egungo Donostiak ere gustura hartuko lukeela. Hiriko paseatzaile anonimoa da *flâneur*a. Patxadaz dabil jende oldean barrena, oinez, noraezean bezala. Begirada pausatuz behatzen ditu besteak, inork bera begiratu gabe. Pausazko begirada anonimo horri egin izan zaio maiz gorazarre, hiriaren erretratu interesgarri eta sentiberak bilatu direnetan.

Figura zinez erromantikoa da, idilikoa. Nola ez, postalaren hiria den honek alfonbra gorria jarriko lioke *flâneur*ari. Baranda zuri bat, goizero ureztatzen den Bulebarra, Alderdi Ederreko tamarindoak, Damen Bateriako harlauzak, harrizko aingeru eta lehoi burudun zubiak, Senaren pareko ibaiertza.

Askok seinalatu bezala, ordea, *flâneur*aren patxada eta plazera ez daude edonoren eskura. J. Wolf eta J. Walkowiczek azaldu zuten noraezean ibiltzea pribilegio maskulino eta burgesa –eta batuko nuke zuria– zela. Parkhustek zioen emakumeek ezin zutela ikusiak izan gabe paseatu, beraiek zirelako begirada maskulinoarentzat espektakulu. Helena Swanickek gogoratu zuen etxean behin eta berriro egiten zioten oharra: hiriko kaleetan barna bakarrik paseatuz gero, prostituta batekin konfundituko zaituzte.

Irudika dezaket, aise, *flâneur* donostiarra. Paseoaren ostean eseriko da Tabakalerako terrazan, kafe garestia lagun, plazan barrena dabilatzanei begiratzera. Nekez ibiliko da patxadaz, ordea, plazan bertan Poliziak hiru pausotik bitan

geratu duen gaztea. Edo lantokitik haurren eskolara presaka doana. Edo gurpildun aulki bati bultzaka dabilena. Edo lagunari besotik heldu eta handik ez, hobe beste aldetik, esatera ohitu dena.

*Flâneur*ari kontrajarri, *flâneuse*aren figura azaldu zen. Oro har, XIX. mendeko emakume burgesak gorpuztu zuen. Galeria eta saltoki modernoetan bilatu zezaketen klase jakin bateko emakumeek behingoagatik inoren zaintzarik gabe paseatzeko parada. Nago *flâneuse*ari ere, horrela marraztutakoari behintzat, gustura egingo liokeela ongietorria Donostiak.

Alabaina, Irati Majuelok azaldu du *flâneuse*arekin ere pauso bat haratago joateko premia. Galdetu du ea irudika genezakeen, adibidez, *flâneusequeer*-ik, edota *flâneuse* bollerarik. Egin dut ariketa eta jarri diet nire lagunaren aurpegia. Bakarrik baino, elkarren besotik helduta doaz. Oharkabea baino, zalapartatsu. Kafe moñoñoa beharrean, marianitoa eskatzen dute. Eta besteei zelatan baino, emozionatu eta terraza osoak aditzeko moduan hitz egiten dute.

Eta *flâneuse* gozagarriak imajinatu ahala, gure amarekin ere akordatu naiz. Paseatzaile sutsua da, baina nahiago izaten ditu distiratsuak ez diren itinerarioak. Joaten da Loiolako Erriberatik Hernanira, Grosetik Pasaiara edo Erreteriarra. Lepo dituen eginbeharretan murgiltzen zaio gogoa nahiko lukeena baino gehiagotan. Kafea hartzen du gaupaseroa eta langilea gurutzatzen diren tabernan. Umoreko denean, karajilloa eskatzen du, Soberano koñaka eta azukrearekin. Halaxe egin ohi du betidanik lagun minarekin elkartzen denean ere.

Flâneur estiratuaren aldean, nahiago beste horiek zapal dutako hiria. Postaletan kabitzen ez diren begiradak izango dira, seguru asko, interesgarri eta hunkigarriak.

JUANRA MADARIAGA: «Ibiltzea niretzat batez ere galtzea da».

Juanra Madariaga batez ere poeta gisa ezagutu dugu. *Bufalo guztiak* da plazaratu duen azken liburua, Erein argitaletxearen eskutik, Blas de Otero – Angela Figuera saria irabazi ostean. Bere ibilbidean bederatzigarren poesia-liburua. Horren aurretik publikatu du narratiba, kronika eta saiakeraren artean dagoen *eSPedizioa: mendi ororen pisua* (Txalaparta, 2015), eta azkenaldian haren gaztelerazko itzulpenean murgilduta ibili da. Mahai gainean zabaldu ditugu bi titulu horiek eta aurretik argitaratutako *Izozmendiak* (Susa, 2003) eta *Eroriaren logika* (Susa, 2009) ere, elkarrizketa egiteko mapa bailiran. Baina, agian, bidea mapak galtzean hasten da.

eSPedizioaren gaztelarazko itzulpenean lanean aritu zara azkenaldian.

Justu horixe amaitu dut. Orain utzi egin dut denbora batez, aurrerago inprimatu eta berriro irakurtzen hasteko. Noemi Pastor lagunak zati handi bat itzuli du, eta gero horren gainean nik amaitu dut; baina lanketa hau infinitua da. Zenbateraino aldatu jatorrizko obra? Hor dago zalantza. Egilea zaren heinean baduzu horretarako baimena, itzultzailea baldin bazara soilik agian ez zara ausartzen hainbeste. Azkeneko zuzenketak egin eta orduan hasiko gara mugitzen argitaletxeetan.

eSPedizioak asko du ibiltzetik. Zer da zuretzat ibiltzea?

Gaur egun ibiltzea niretzat batez ere galtzea da. Orain dela gutxi irakurri dut Rebecca Solnit-en *El arte de perderse*, eta ikaragarri gustatu zait. Erosi nuen liburua, eta pentsatu nuen: hori da nik egin nahi dudana, galdu. Niretzat gaur egun ibiltzea, batez ere hiritik kanpo, erabat galtzea da. Egia da gaur egungo teknologiek nekez lortuko duzula hori, baina batzuetan apropos egiten dut. Sartzen naiz baso batean, edo ezagutzen ez dudan mendi-lerro txiki batean, eta galtzen saiatzen naiz. Niretzat oso bizigarria da jakitea ez dakidala non nagoen. Hau da, badakit ez nagoela guztiz galduta, gutxi gorabehera mundua txikia da espazio horretan, baina sentipen horrek, pentsatzea baditudala hiruzpalau ordu toki ezezagun batera iristeko, benetan sentiarazten nau naturaren parte.

Eta sentipen horrek izan dezake zerikusirik literaturarekin?

Ez, gaur egun, ez.

Literaturan ez zara galtzen?

Modu horretan ez. Galtzea gehiago da sentipen fisikoa, ia-ia benetako bakea sentitzen dut horrelakoetan. Bake horrek ematen dit zoriontasun minimo bat, nire buruarekiko lortu behar dudana, beste inork eman ezin didana. Espazio edo mundu txiki horretan benetan deskubritzen dut nor naizen. Batzuetan literaturak bide hori ematen dit, bai, baina literatura niretzat estatikoagoa da. Pasibotasun fisikoa irakurtzen dudanean oso gauza logikoa da. Literaturan ez dut topatzen ibiltzearen zentzu hori, ez bada bidaia-liburuak edo espedizio-liburuak irakurtzen ditudanean, erabat eramaten nautenak beste mundu batzuetara.

Zure obran sentsazioa dut badaudela bi mundu, bi imaginario, bi paisaia mota, elkar osatzen dutenak: zu Bilboko idazle bat zara, hiriarekin lot daitezkeen gauza asko topatu ahal dira zure poesiagintzan, baina etengabe gurutzatzen da naturarekin eta bidaiekin. *Izozmendiak* liburuko lerroak dira hauek, «Mendietako izarak» poemakoak: «Oherako prest dabilen erromesaren arima / erne dabil berriz / eta ez dugu nahi / estalpe zuririk gure ahoa tapatzea. / Askok gelditu dira / berorik ematen ez duen mendietako izaran, / itzarturik hobeto egiten baitute amets». Zer-nolako garrantzia dute bi pultsio horiek? Zuretzat ezinbestekoak dira biak, kontziente zara biez?

Bai. Espedizio edo bidaia bati ekiten diodanean beti eramaten dut eguneroko bat, eta hortxe beti idazten ditut, kontu praktikoez gain, nire sentsazioak. Askotan gertatu zait etxera bueltatu eta, hiriak eragiten didan nolabaiteko estutasunaren barnean nabilela, ihesbide bat topatzen dudala handik ekarritako idazkietan. Hortik sortzen dira nire poema asko. Egia da arnastu egiten dudala hemengo kutsadura eta hemengo geografia pixka bat porlanezkoa, baina hein berean banabil beti nolabait bertatik ihesean. Niretzat ihesaldiak badira nire askatasuna eratzeke modu bat.

Beti iruditu zait oso irudi polita izozmendi bat itsasoaren erdian zelan doan. Niretzat bidaia mitiko bat da. Izozmendiak bidaia horretan desegiten dira, hau da, urtu, desagertu egiten

dira. Pentsatu izan dut norberarentzat oso bizitza modu ederra litzatekeela nabigatzea modu horretan, jakinda desegin egingo zarela baina era berean edertasunez josita. Nik poesia idazten dut batez ere edertasunaren bila ari naizelako. Niri literaturak balio dit esan beharreko kontuak modu eder batean esateko. Kezkabideak ere batzuetan poesiaren bidez topatzen ditut. Agian ez naiz kapaz adierazteko gauza bat modu konkretu batean edo une konkretu batean, baina poesiak hausnartzeko beta ematen dit, eta hausnartzeko bazka era berean.

Bi pultsio horien adierazle gorena litzateke eSPedizioa?

Nik banekien espedizio batera nindoala, baina espedizio hori literaturaz jantzi nahi nuen, edo alderantziz, nire liburua espedizioz jantzi nahi nuen. Mendi-literatura ekarri nahi nuen, askotan jendeak baduelako irudi bat mendiaz neurri batean faltsua dena, eta hori desmitifikatu nahi izan nuen. Badirudi mendian denak direla heroiak, baina sufritu eta hil egiten gara. Menditik ekarritako bizipen hori gero hemen, nire giro honetan, garbitu, orraztu eta azaleratu behar dut idatziz. Hau da, han ikusitakoak ez dauka zerikusirik hemen bizi izaten denarekin. Orduan, batzuetan, ez da lan erraza.

***Izozmendiak* liburuan topatu dugu honako hau ere, «Txoriak zubiaren gainetik» poeman: «Nagoen zubitik beldurrak nago begiratzean / eta ez naiz botako, ez eroriko». 2009an publikatu zenuen *Eroriaren logika*, «Bertigoaz gozatu» zenioen bertan, «Koordenadak» poeman. Zer da zuretzat oreka, zer bertigo? Zer bizitzan, zer literaturan?**

Eroriaren ideia horrek gizakien ahultasunaz hitz egiten du. Gizaki ezdeusa, ahula, segurtasunik gabeko gizaki batez ari naiz horrelakoetan. *Eroriaren logika* berez hori zen: gizon erori bat hasten da pentsatzen zergatik dagoen erorita eta noraino eroriko den, eta ia erorketa horren ostean altxatzeko gai izango ote den. *Bufalo guztiak* liburuan, berriz, ardatza beste bat da:

bufaloek gainetik pasatzen zaituzte, zapaldu egingo zaituzte, zapalduaren ahotsa ere badago hor atzean. Nik uste dut nire ibilbide literario osoan marka hori badagoela: gizon ahularen sentipena. Eta kuriosoa da, hau aipatzen dudanean jendartearen esaten didatelako: «Baina ze ahultasun eta ze demonio, eskalada egiten duzu, 8.000koak igotzen dituzu, ez diozu ezeri beldurrik». Eta, hain zuzen ere, espediziorako joera hori agian badator justu nire buruari esatetik: «Ez, ez zara gizon eroria, ez, ez zara gizon zapaldua, ez, ez zara segurtasunik gabeko gizon bat». Baina, hein berean, bazara, hemen dago. Nire liburu guztietan agertzen den figura horixe da, batez ere *Eroriaren logikan* aipatu nahi izan nuen. Garai katramilatsuak izan ziren... Tira, noiz ez dira garai katramilatsuak norberarentzat? Baina bolada batzuk txarragoak dira besteak baino, eta horietako batean erori baten moduan sentitu nintzen. Uste dut beti abiatu naizela ahultasun-jarrerara batetik, eta ahultasun hori nire poema-liburuetan agertzen dela. Irsten zarenean zortzimilako baten oinetara, argi ikusten duzu hori: baina ze dimentsio, ze brutalitate da paisaia hau, eta ni nor naiz horren aurrean? Mendian puntaraino iritsiko naiz, bai, eta indartsua naiz, eta kristoren forma fisikoa dut, bai; baina ez naiz ezer.

Idazle lagun batek esaten zidan: Juanra, gu bigarren edo hirugarren lerroko idazleak gara. Egia da, eta zergatik? Ba igual ahulak garelako. Liburu onak idatziko ditugu, bai; lagunaren batek esango digu gozatu duela liburuaz eta horrekin pozarren egongo gara, baina ez gara lehen lerrokoak, idazle gisa ere ahulagoak gara zentzu horretan. Nahiz eta gero ahultasun hori modu poetiko eder batean azaltzen saiatu. Nik uste dut nire ibilbide osoan hori izan dela gaia: ahulezia bizitzaren aurrean, heriotzaren aurrean, harremanen aurrean.

eSPedizioak badauka narraziotik, saiakeratik eta poesiatik ere. Dokumentazio-lan handia dago, eta literatura asko. Hasteko eta behin, *SPrako tranbia* liburuari egindako keinu nabarmendua dator tituluaren barruan. Mendia literaturaz jantzi duzu, oso ezaguna den liburu bat hartu eta gailurrera eramaten duzulako zurekin. Liburuan aztertzen duzu ze beste liburu eraman izan diren historian mendiko espedizioetara, eta, gainera, horretaz jarduten duzu Lucas pertsonaiarekin liburuan zehar. Nola gogoratzen duzu orain hori? Jarraitu duzu gerora liburuak eramateko ohitura horrekin?

Beti eramaten ditut liburuak mendietara. Egia da kasu hartan ia performance txiki bat egin nahi izan nuela. Garai haiek oso latzak izan ziren niretzat, depresio baten amarruan erori nintzen bizpahiru urtez. Lagun batek zera proposatu zidan: «Juanra, goazen mendira, nik zainduko zaitut, eta hor osatu egingo zara».

Depresioa... Mendian buruak oso ondo egon behar du, ezta?

Animatu eta joan egin nintzen, eta orduan esan nuen: hau niretzat bidaia sendagarri bat izan behar da. Hau da, ezin naiz bueltatu joan naizen baino okerrago, hori seguru. Hartuko ditut bi hilabete hauek botika gisa; indartu egin behar naiz eta beste gizon bat etorri behar da handik. Eta orduan esan nuen: horretarako zer egingo dut? Liburu bat idatziko dut. Shisha Pangmara nindoan, eta gogoratu nintzen zenbat gustatu zitzaidan Unai Elorriagaren liburu. Orduan okurritu zitzaidan, neure buruarekin hitz egin beharrean, Elorriagaren liburuko Lucas pertsonaia hartu eta harekin hitz egingo nuela. Agian Lucasek emango zizkidan baliabideak guztiari aurre egiteko, behintzat gauza batzuekin beste modu batean moldatzeko. Eta hala egin nuen. Eraman nuen liburu, pasarte batzuk irakurtzen nituen bidean, eta puntaraino iritsi nintzenean azkenengo kapitulua irakurri nuen. Unairi hala iragarri nion; hori egin, puntan irudiak grabatu eta berari eman nizkion.

Tarte luze horretan mendia nola bizi dudan kontatu nahi nuen, edo

Espedizio edo bidaia bati ekiten diodanean, beti eramaten dut eguneroko bat, eta hortxe idazten ditut beti, kontu praktikoez gain, nire sentrazioak.

mendian benetan zer gertatzen den. Batzuetan, mendian gertatzen dena ez da oso goxoa, gogorra baizik. Orduan, gogorkeria horiek nolabait jantzi nahi nituen modu literario batean. Eta horrela sortu zen liburu. Bidaia osoan zehar nahiko lanpetuta ibili nintzen idazten, oharra hartzen, pentsatzen, hausnartzen. Gero, bueltakoan, han hartutako ohar horietatik abiatuta sekulako idazketa-lana egin nuen, sukarraldi baten moduan bizi izan nuen. Goiz batean etxean sartu eta zortzi-hamar orrialde idazten nituen, aurretik idatzitakoa gauza berriekekin osatzen nuen... Ekoizpen ikaragarri handia izan nuen hilabete haietan, eta berehala prestatu nuen liburu. Bueltakoan jabetu nintzen mendian idatzi nituenak oso apunte onak zirela. Liburuan oinarritzko kanpamenduan hartutako ohar berberak agertzen dira, aldaketarik gabe, eta pentsatu nuen bizitzen ari nintzen horrek merezi zuela. Hau da, egoera ahul eta gogor batetik ateratzen ari nintzen ondorioa pozgarria izango zela. Eta are pozgarriagoa izan zen liburu atera zenean, nolabait sendabide oso ona izan zelako niretzat.

Hasieran esan dugun bezala, liburuaren erraietara bueltatu zara itzulpenaren bitartez. Berrira liburuaren barruan egon zarenean zer topatu duzu?

Itzulpenak eman didana izan da alderdi batzuetan gehiago sakontzeko aukera. Ertz batzuk ikusi ditut pixka bat solte, edo adar batzuk pixka bat erortzeaz zirela. Horiek erortzen utzi eta beste batzuk eraiki ditut.

Espero ez zenuen zerbaitek harritu zaitu berrirakurtzean?

Batzuetan sentrazio gazi-gozoa da. Liburu zurea da, ezagutzen duzu, badakizu zer esaten ari zaren, baina inoiz konturatu egiten zara zer modu traketsean esan duzun zer bait. Gaztelaniazko efektuaren ondorioz da hori, noski; gero, askotan jotzen nuen euskarazko testura eta bertan ezberdin funtzionatzen zuen. Niretzat euskarak beste balio bat du, beste musika bat, beste poetikotasun bat gordetzen da sintagma horietan, eta gaztelaniazkoan batzuetan hori galdu egiten zen. Nire lana izan da itzulpenarekin poetikotasun edo musikaltasun hori topatzea. Batzuetan lortu dut, eta beste batzuetan ez; zenbaitetan irudiak beste modu batera tratatu ditut edo irudi gehiago sartu ditut. Kostatu zait. Egia da liburu hura plazaratu nuenetik gaur egunera arte ere egin ditudan irakurketak asko izan direla, erreferentzia berri asko metatu direla mesanotxean edo apalategietan, eta liburu horietatik ere ideia berriak txertatu ditut itzulpenean.

Espedizio gehiago egin dituzu, baina ez dituzu horrelako liburu gehiago idatzi...

Ez, nik uste dut hura berezia izan zela. Beti eramaten dut zer bait irakurtzeko, baina oso arin irakurtzen dudanez nahiago izaten dut nekatu poesiarekin edo entseguarekin. Txorien inteligentziari

Nire ibilbide osoan hori izan da gaia: ahulezia bizitzaren aurrean, heriotzaren aurrean, harremanen aurrean.

buruzko entseguak eraman ditut, adibidez, eta horrelakoak irakurtzen ematen ditut orduak eta orduak. Poesiak ere beste lasaitasun bat ematen dit, oinarritzko kanpamentuan zenbait egunez aspertuta edo elurpean nagoenean. Beti eramaten ditut liburuak, eta horiek sekulako beta ematen didate apunteak hartzeko. Han denbora asko daukazu pentsatzeko, eta batzuetan momentu horiek balio izaten dizute zure bizitzan norabide berriak hartzeko. Nik uste dut espedizio bakoitzetik Juanra desberdin bat etorri izan dela. Ez ehuneko ehunean, baina zeozer aldatu egiten da beti, munduarekiko edo norbere buruarekiko pertzepzioan.

Jo dut hemerotekara, *eSPedizioaren* harira Hitzen Uberanen egin genizun elkarrizketa batera, eta amaieran honako hau zenioen: «Etxeko atean kanpora begira gelditzea abentura bat da baldin eta lehen urratsa egiten baduzu. Urrunago joatea zer esanik ez. Baina abentura izateaz gain, abentura hori bizitzeko duzun jarrera da interesgarriena, gure zaugarritasunaren barruan. Horrelako bidaiak introspektiborako beta galanta izaten dira». Lor daiteke hori hirian, edo egunerokotasunean?

Ez dut uste. Jan egiten gaitu egunerokotasunak; saiatzen zara ihes egiten baina egunak dakarren errepikapen horrek irentsi egiten gaitu, nahiz eta egunak hogeita lau ordu izan. Literaturan aritzen garenok ere beste hamaika lan egin behar ditugu: zutabeak idatzi, aurkezpenetan parte hartu... Bestetik, pixka bat entrenatzera joan... Egun horietan ez baduzu topatzen abenturarako tarterik zure barnean, abentura kanpoan bilatzen duzu. Azkenengo urteetan ibili naiz, adibidez, yoga eta meditazioa egiten, egunaren asperdura horretatik nolabait ihes egiteko. Baina kanpora ateratzek esan nahi du mundu handi bat badagoela hor, eta mundua hasten dela edozein tokitan. Egia da hirian bertan ere has daitekeela, baina niri batzuetan hiria mundu itogarriagoa iruditzen zait. Askotan galdetu izan didate espedizio batetik bueltan hurrengo abentura zein izango den, eta izan daiteke inguruko 700 metroko tontortxo batera joatea. Abentura da baso batean galtzea. Abentura lodiagoak edo pisuzkoagoak ere badira, noski, exijentzia maila handiagokoak, zure burua, zure fisikoa exijituko dizkizutenak; baina abentura funtsean zure konfort-eremutik ateraz gero edozein momentutan egon daiteke, eta benetako kontu bizigarriak ondoan topa daitezke.

***eSPedizioatik Bufalo guztiak* liburura goaz. Azaletik hasita, bertan ez dira bufaloak azaltzen, hodeiak baizik. Baina forman abstraituz gero, ni bufaloak ikustera iritsi ninteke. Elkarrizketa batean entzun nizun baduzula zeruekiko lilura eta maitemina...**

Ni naiz hirietan zeruari begira gelditzen den pertsona horietariko bat. Jendeak esan dezake, zeri begira dabil hori? Ba zeruari nabil begira, ze batzuetan ikusi izan ditut antzarak-edo pasatzen uvea eginez, eta neure buruari galdezka nabil, «gaur pasatuko ote dira?». Eta lelo baten moduan nabil plaza biribilean, hor gora

begira lotuta.

Oso esplizitua iruditzen zitzaidan bufaloak agerraraztea azalean. Gainera, bufaloak, zentzu batean, ez dira gehien gustatzen zaizkidan animaliak. Metafora baterako ondo daude, eta titulua oso potentea iruditzen zait, baina gero zerua jarri dut azalean. *eSPedizioan* esaten nuen: «Klaustrofobia sentitzen dut, baina absurdoa eman dezakeen arren, ezerezaren kontrako antidotoa behar dut: espazioa, dimentsioak, altura. Finean, distantziak». Hau da, estutasun honetan behar dudana da espazio neurri bakoak. Eta zein da espazio neurri bakoik handiena eta zoragarriena? Zerua. Askotan joaten naiz ilunabarrak ikustera, Urkiolara edo beste mendiren batera, bakarrik, zeruaren dimentsio ikargarria ikustera. Hori ere nabaritu nuen, adibidez, Antartidara joan nintzenean, toki aratz eta puru horretara iritsi eta esaten duzunean: ze itsaso zabala, ze dimentsio! Eta horrek berriro ekartzen nau gizakiaren ahultasunera, txikitasun horretara. Bufaloen erauntsiaren aurrean gelditzeko eta kokatzeko toki bakarra zerua da. Non nago? Hemen, konstelazio edo kosmogonia honen erdian.

Lehen bi pultsio aipatu ditut zure obran, eta liburu honetan ere beste pultsio bat aipatuko nuke: iraganaren eta etorkizunaren artekoa.

Batzuetan ibiltzen zara kezkatuta izandakoaz, eta besteetan gehiago etorriko denaz; baina egia da horrek guztiak ez digula baliabiderik ematen garena eta bizitzen ari garena benetan barneratzeko. Orainaldiak ematen dizu etorkizunari buruzko hausnarketa sakon bat egiteko aukera, baina etorkizuna beti da kontrolaezina. Horrelako hausnarketetan gal dezakezu denbora, energia eta dena. Iraganari eta etorkizunari buruzko hausnarketek beti balio izan didate jakiteko benetan orainaldian zein diren nire euskarriak, nire bertizeak, nire aingurak eta nire sabaia. Hau da, nik uste dut, nolabaiteko maximalismo bat esanda, poesia idazten dudala kokatzeko non nagoen munduan, espazioan, garaian, denboran eta pertsona gisa nire barnean. Nondik gatozen eta nora goazen berdin zaigu, hori ez dugu kontrolatuko inoiz. Ez dugu inoiz jakingo noiz amaituko den istorio hau, eta nire oraina eraikitze modu bat beti izango da poesia, eta egiten ditudan ihesaldiak, edo horretaz hausnartzeko behar dudana bakea. Uste dut bi mundu horiek kalte handia egiten digutela: iraganak eta etorkizunak.

Liburuan zerrenda asko daude, zerrendak denboran eta espazioan kontzientzia errotzeko modu bat izango balira bezala.

Batzuetan, zerrendak gauzak definitzeko ahalegin xume bat dira. Ez da bakarrik zerrendak egitea gauzak gogoratzeko, edo gehiago jakiteko, edo horretan sakontzeko. Badakit zer esan nahi dudana eta esateko modu hori batzuetan hankamotz gelditzen zait, zerrendak baliatzen ditut gauzak benetan definitzeko, edo definiziorik zehatzena lortzeko. Eta asko gustatzen zaizkit, sarritan saiatzen naiz zerrendak egiten. Poztasunez hartu nituen Harkaitz Canoren *Ulu egiteko bolondres bila* (Susa, 2023) liburuko «Klarion laborategia» azkeneko atalean agertzen dituen mila kontu txiki. Bera ausartu da zerrenda agian baliorik gabeko horiek plazaratzen, esateko «begira, horiek dira nire zalantzak, horiek dira nire kezak, nire parte».

Harkaitz Canoren liburua ekarri duzula gogora, zure liburutik azpimarratu dudana beste esaldi batekin lotuko dut: «Liburutako azpimarratuak errebisatu / behin idatzi ez nuenaz ohartzeko» edo «Esaldi azpimarratuak dituzten ehunka liburu». Liburuak ere oso presente daude pertsonekin lotuta, eta objektu edo fetitxe edo sinbolo gisa, baina baita ere norberaren arrastoak, azpimarrak...

Poesia idazten dut, batez ere, edertasunaren bila ari naizelako.

Nik uste dut azpimarratzen ditugun gauzak guri idaztea gustatuko litzaizkigukeenak direla. Azken finean, esaten duzu, «Ostra, ze esaldi borobila; ze ondo idatzi duen honek ni esateko gai izan ez naizen kontu hori». Agian esaldi horrek modua ematen dizu buruan duzun beste zerbaiti buruz idazteko, bidea erakusten dizulako.

Liburuak eta pertsonak aipatu ditugu. Beste hitz bat askotan errepikatzen dena «pertsonak» da. Oso presente dago pertsonaren neurria, oso humanoa da zentzu horretan.

Gorka Arresek, Susako editore zenak, askotan esaten zidan: liburuak populatu egin behar dira. Liburua hiri baten modukoa da; zuk kaleak jartzen dituzu, zuhaitzak jartzen dituzu... baina populatuak egon behar dute, pertsonak egon behar dira. Batzuetan izango dira gure imajinarioan ditugun pertsona xelebre edo erakargarri edo izugarri eder batzuk, beste batzuetan izango dira pertsona batzuk kalte baino sortzen ez digutenak. Zure bizitzan horrelako hondar bat utzi zutenak, hondar sakona, edo hondar superfiziala; baina nik uste dut modu batean edo bestean kolektibitate batean bizi garela. Azkenean, izaki sozialak gara, nahiz eta bakardadean hobeto sentitzen garen; kolektibitate horrek kutsatu egiten gaitu. Liburuetan pertsonak agertu behar dira, batzuetan zirikatzeke, laudorioak emateko eta laidotzeko, guri ere kolektibitate horren barruan bizirik dagoen izaki bat garela sentiarazteko.

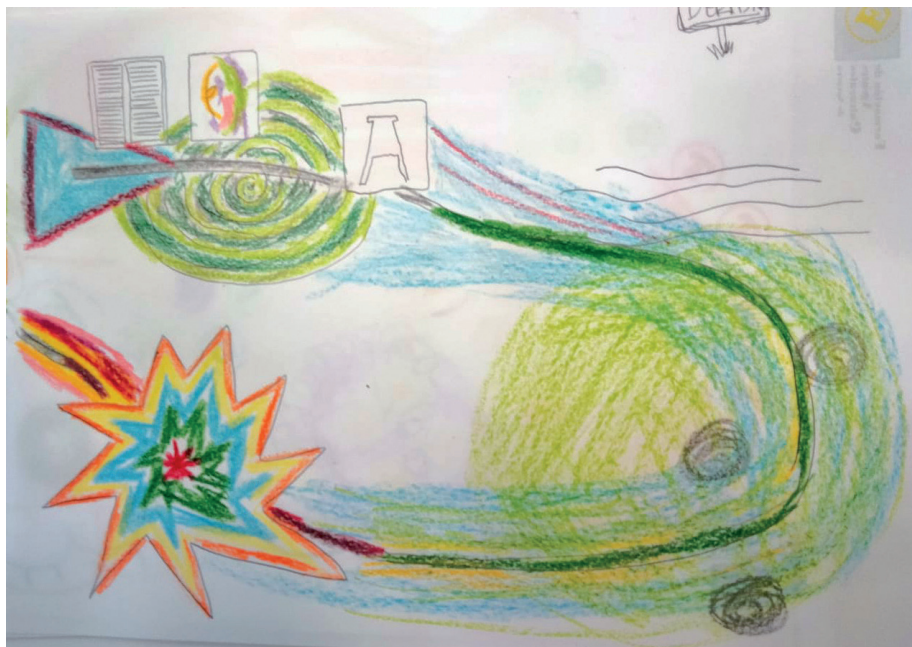
Eroriaren logika aipatu dugu lehen; Bufalo guztiak liburuan, berriz, «Gora erortzea» aipatzen da, Anari dakarkiguna gogora; baina baita liburuko azken esaldia ere: «Geroan gertatuko denak ez du garrantzirik izango. / Eta ez dut erortzeko era berririk asmatu behar izango hegan nagoelarik».

Poema hori hasieran ez zen agertzen lehiaketara aurkeztutako poemarioan. Egia da irakurritako guztiaren nolabaiteko laburpen bat izan daitekeela, zentzua ematen diola liburuari. Poema horrekin adierazi nahi dut amaitu dela liburua, eta amaitu dela nire bizitzan garai bat ere. Ez dakit beste liburu bat idatziko ote dudan, baina argi dagoena da ez dudala honetaz gehiago idatziko. Bai, lehen erori naiz, lehen izozmendiek beldurra ematen zidaten, orain bufaloak gainetik pasatzen zaizkit, baina jada ez naiz eroriko; eta nahiz eta hegan nabilen, kontziente izango naiz zer egiten ari naizen hegan. Esaten nuen guztiak jada ez du garrantzirik izango, etapa bat itxi da, eta hemendik aurrera etorriko denak ez nau kezkatzen, ez etorkizunak eta ezta iraganak ere. Orainaldian nago orain.

ELIZONDO EZ DA PARIS (EZTA BEHARRIK ERE)

Liburutegian egindako tailerraren kronika

Elizondoko herri-bibliotekan jarri dugu hitzordua, maiatzaren 27an 18:00etan. Baztango liburutegi publikoak hiru saio antolatu ditu antzerkigintzaren inguruan, «Bizitza drama hutsa da» leloarekin: haurrentzat kamishibai saioa, Elizondon bertan egindako herri-antzerki arrakastatsu baten inguruko solasaldia, eta deriba tailer bat. Hirugarren saioaren titulua honako hau da: «Paseoa: eguneroko bizitza idazteko manera». Titulua beste hitz batzuekin lagunduta dator: «Deriba eta hausnarketa saioa».

Urrian Donezteben ospatutako Zirriborro idazketa-tailerraren ondotik etorri da proposamena. Idazketaren munduan murgildu nahi zuten hogeita hamar gazte lagun inguru elkartu ziren lau egunez, idazketa-dinamika ezberdinekin esperimentatzeko prest, Iñigo Satrustegik koordinaturik. Bertan, hainbat idazlek proposamen praktikoak luzatu zituzten: Yolanda Arrieta, Iñigo Astiz, Uxue Juarez Gaztelu, Miren Amuriza, Isabel Etxeberria, Laura Chivite, Yurre Ugarte, Oihane Garmendia, Peru Galbete eta Oihana Arana. Haien artean, lerro hauek sinatzen dituen hau ere bai. Arratsalde batez idazketa-dinamikak proposatzeko aukera izan nuen; besteak beste, Doneztebeko kaleetan idazketara egokitutako deriba bat. Hortik saretu zen deriben dinamikarekiko interesa.

Elizondoko liburutegiaren atarian Begoña Durrutyren ilustrazioak egin digu harrera. Barrura sartu, eta berehala euskarazko antzerki-liburuz beteriko mahai bat; «Dagoeneko irakurle batzuek eraman dituzte ale batzuk» dio Idoia Sobrino Lopezek, bertako arduradunak. Ez da aukera askorik izaten antzerkigintza literaturaren ikuspegitik lantzeko; poesia baino are gutxiagotan iritsi ohi dira antzerkiko liburuak irakurle taldeen sareetara. Sarrera ondoko mahaian azkenaldian jarraikortasunez publikatu duten antzerki-bildumak topatzen ahal dira, Ganbila eta EHAZE elkartearen bilduma propioak batez ere, baina arrantza tentuz egin dute: bertan daude argitaletxeek beren literatur bildumetan modu ezohikoan argitaratutakoak ere, lehiaketetakoak, eta euskarazko antzerki-bilduma zaharretakoak. «Gure herrian euskaldun kopurua handia da, baina euskaraz oso jende gutxi irakurtzen du», kezka agertu digu arduradunak. Bertan bada literatura beltzeko narratiba ardatz duen irakurle talde sasoitsua, Ilbeltza ekimenaren testuinguruan aritzen dena, eta horiez aparte bultzatu dituzte poesia eta komikigintza ardatz dituzten beste bi irakurle talde ere.

Ez dago tailerretan taldea ateratzeko formula magikorik, eta gutxien espero denean jende askok eman dezake izena, edo inork ez.

Nork emango du izena, baina, deribaz aritzen den lantegi batean? Misterioa da tailer bat antolatu eta taldea atera arteko bidea. Nork ematen du izena, zenbatek, zergatik? Eskarmentuak dio taldea atera den arte ez dela talderik. Alegia, ez dago tailerretan taldea ateratzeko formula magikorik, eta gutxien espero denean jende askok eman dezake izena, edo inork ez. Nabardurak ugariak dira: ekimenaren testuingurua, antolatzaileak herri horretan errotoak dauden, saretuak dauden, gidariaren profila, eguna, eguraldia, tailerraren edukiaren argitasuna... Kasu honetan, buelta asko eman dizkiogu tituluari. Zer da deriba bat? Nola adierazi, hitz gutxitan, ideien balizko erakargarritasuna?

Ordua iritsi da, zazpi lagun gaude mahaiaren bueltan, astelehen buruzuri batean.

Testuingurua azaldu diet labur. Deribak eta situazionismoa. Psikogeografia hirietan. Erreferentzia batzuk, literaturakoak, arte biziak. Garrantzitsua ez da horretan geratzea, burua izenekin kargatzea, diot; proposamena praktika bat egitea izango da, eta ondoren solas egitea. Orduan bai, hitz egin ahal izango dugu historiaren nahi adina. Proposamena gorputzetik pasatu ondoren. Situazionismoa aipatzen dut inspirazio-iturri gisa, baina deriben ideia unean uneko beharretara egokitu eta berrasmatu egin dugu. «Lasai», diot beste behin ere, «inork ez du antzerkia egin behar izango, baina egingo dugunak antzerkiarekin zerikusia izango du». Orduan ekin diot tailerretan ohikoa zaidan pautaz apimarratzeari: «Dena dago ondo, ez gatoz epaitzera, ez dago

ariketa hau egiteko modu egoki bat, gaizki-ulertuak ongi etorriak dira». Ibili egingo gara, paseatu, begirada zabaldu, tarteka idatzi. Elizondo ez da Paris, baina horrek berak zer bait emango digu. Helburua ibiltzea da. Baimena eman diet, sobera urrunduz gero, bidea agortzen zaiela sentituz gero, atzera bueltatzeko, baina hori ere jolasaren barruan egiteko proposamena luzatu diet: norabide-aldaketa bat eginez gero, beti ezkerrera biratuz egin beharko da. Deriba batez ere marko bat da, jolas bat, erronka bat, zeinaren helburua begirada aldatzea izango den.

Liburutegiaren parean bakoitzak leku bat hartu du. Lasai egoteko esan diet, bakardadean, erreparatzeko normalean erreparatzen ez dieten gauzei. Whatsapp bitartez bidaliko dizkiet, hemendik aurrera, jarraitu beharreko argibideak. Kanpoan bertan daudela bota diet lehena: kezka bat edo haientzat garrantzitsua den gai bat hartzeko gogoan. Liburutegi atarian tarte batez bakarka egon eta gero iritsi zaie hurrena:

«Aukeratu joan nahi zenukeen norabide bat. Hasi ibiltzen. Ahal dela norabidea sekula aldatu gabe. Ibiltzen zaren bitartean erreparatu normalean erreparatuko ez zeniekeen gauzei. Ez utzi inoiz ibiltzeari, nik abixatu arte».

Hortik aurrera zain geratu ohi naiz, mugikorra eskuetan. Denborak neurtzen ditut, pauso bakoitzerako minutu batzuk kalkulatu alde aurretik. Instrukzioak botatzen dizkiet ia ordubetez. Hor ibiliko dira, herrian zehar, auskalo non bukatuko duen bakoitzak, auskalo zer topatuko duten. Tarteka geratzeko eta inguruari begiratzeko eskatzen diet:

«Hartu idazteko materiala eta hasi idazten. Deskribatu ikusten duzuna, ahalik eta xehetasun gehienekin. Idatzi burura datorkizun guztia. Ez saiatu ondo idazten, soilik okatu, utzi idazketa libre nahi duena egiteko».

Besteetan argazkiren bat ateratzeko eskatzen diet, edo selfie bat bidaltzeko Whatsapp zerrendara, bakarka aritu arren talde baten parte direla sentitzeko:

«Aukeratu norabide berri bat eta hasi ibiltzen. Ibili begirada zabalik, normalean erreparatzen ez diezun gauzei erreparatuz. Oraingo honetan hasieran buruan hartu duzun gaiarekin zerikusia duen zer bait topatuko duzu. Objektu bat, irudi bat, edozer. Hartu badezakezu ekarri bueltan. Bestela, dokumentatu nolabait (argazkia, audioa, bideoa...)».

Zer da idaztea, bizitza hitzez atzemateko gaitasuna ez bada? Idazketa-tailerretan, ariketaren barruan, jendeak idazteko baimena ematen dio bere buruari, «idazle» ez izatearen konplexua gainetik kenduta; aurreiritzietatik libre jokatzeko gauza harrigarriak gertatzen dira beti:

«Aukeratu inguruan duzun izaki bizidun bat. Bere bizitza imajinatuz, hartu idazteko materiala eta idatzi burutik pasatzen zaizun guztia. Ez epaitu zure burua, dena dago ondo. Utzi eskua libre».

Azken instrukzioarekin hartu ohi dut plazera, une txiki batez antzerkira gerturatuko garen sentsazioarekin:

Elizondo ez da Paris, baina horrek berak zerbait emango digu. Helburua ibiltzea da

«Orain bueltatu berriz egin duzun ibilbide berdina errepikatuz. Bidean ARRISKUTSUA DEN ZERBAIT egingo duzu, labur (ulertu arriskua nahi duzun bezala). Ahal baduzu dokumentatu. Ondoren, bueltatu ahal bezain pronto liburutegira».

Barruan itxaron diet, mahaiaren bueltan eserita, solasaldian erreferentzia gisa erabiliko ditudan liburuak mahaian kokatuta. Plazera da ikustea parte-hartzaileek bueltakoan ekartzen duten espresioa. Barnerakoi, gogoetatsu, irribarre erdia aurpegian marraztuta gehienetan. Ez dira, esan gabe doa, guztiak batera iristen, eta horretarako ditut prest liburuak. Parte-hartzaile batzuek mendi puntan buka dezakete, besteak agian ez dira liburutegitik ehun metro urrundu. Guztiak bertan egon arte ez diogu ekingo solasaldiari, nolanahi ere. Beti egon daiteke esperientziarekin konektatu ez duenik, baina hori ere ongi etorria da, informazioa da, zer partekatua da. Normalean tailerretan izena ematen duen jendeak, ordea, jolaserako aurredisposizio minimo bat badu, eta sartu egiten dira. Gaurkoan ere hala izan da.

Esperientzia partekatzeko lehenengo urratsa folio batean egindako bidearen mapa emozionala marraztea izan da, egindako bidearen kolore eta trazu bidezko kontakizun subjektiboa. Ondoren, esperientziaren berri eman dugu mapa bakoitzaren aurkezpenaren bitartez: I. hasi orduko engantxatua geratu da paretekin, etxeen arteko tarteekin «Sentsazioa zen atzean gertatutakoa ere bazetorrela, bukle batean egongo banintz bezala». Suedia gogora ekarri dio etxe batek, eta urrunean gizon bat ikusi du. Idaztearen idazteaz, mundu bat asmatu dio: «Ez luke bere baratza ezerengatik aldatuko, ezta bere emaztearengatik ere, horrela dio behintzat hark, emazteak. Txominek, horrela jarri dio izena, ez daki zer erantzun; agian egia da, agian ez, ezin da hori jakin: aukera baten aurrean zer egingo duzun baldin badakizu, aukeratzeak ez du ezertarako balio. Hori pentsatzen du, baina ez du esaten». Zeozer arriskutsua egiteko deiak apurtu omen dio ibilera-mantra: bertigo handia du, eta hala ere erreka petrilera igota egin ditu joan-etorri batzuk.

Arriskuaren jolasak idazketatik atera ditu bizitzarekin aurrez aurre jartzeko. Zertarako idatzi, ez baduzu zerbait jartzen jokoa? Arriskuaren inguruko pasadizoak partekatzerakoan barreak, adrenalina, literaturarako bazka: N. erreka jaitsi da arrapaladan malda batetik, A. bizilagun baten etxera sartu da atari ederrari argazkiak ateratzera; E.k etxe bateko atea jo du: «Egin dut haurretan egiten genituen gauza horietako bat, etxe batera deitu eta korrika atera. Barrutik berehala gizon bat atera da, ni ikusi nau baina pentsatu du ez naizela ni izan, esperoko zuen haur bat edo. Horrelako gauzak ez ditu egiten berrogeita hamar urteko emakume batek, eta sekulako zirrara sentitu dut, oso ondo pasatu dut».

Oinez ibili den bitartean, A.ri inguruko zaratak piztu dio arreta: «Kotxeak entzuten nituen bakarrik; ez nintzen ordura arte ohartu zarata hori konstanteki inguruan dudarik, eta pentsatu dut, baina nola bizi naiz zarata honekin egunero konturatu gabe?». Ostera idatzi dituen testuetara filtratu da gaia: «Zaratak itsutu egiten nau. Zuhaitzen pasabidetik babes. Ezer ez dago geldirik. Zozoaren

kantua». Oinez jarraitu eta etxe abandonatu batek piztu dio arreta: «Nire hastapeneko gaiarekin lotuta topatu dut etxe bat zeinaren atean bazegoen garai bateko barrura deitzeko esku horietako bat, baina harekin batera parez pare kandadu bat, abandonatua dagoelako... Kontraesan bitxia iruditut zait».

M.k errepidea gurutzatu du alboetara begiratu gabe, barre egin dugu guztiok. Ez da bakarra izan, X. errepide erditik joan da korrika sigi-saga eginez: «Behiak ikusi ditut bidean, eta saiatu naiz haiek bezala pentsatzen». Etxeei erreparatu diete, apartamentu turistikoiei, bizitza abandonatuei, Elizondoko paisaiaren postal tipikotik at geratuko liratekeen erreka bazterreko eraikuntzei, balkoietako armarriei, leiho itxiei, leiho irekiei.

Saioak aurrera egin ahala, kointzidentziez mintzatu gara, norberak barruan zuen gaiarekin topatutako oihartzunez. Kezka edo gai bat barruan dugula, ibiltzen hasi eta nola probokatzen ditugun kasualitateak begirada horretara jartzen dugunean, jolas baten barruan. Munduak gu idatziko baligu bezala da.

HIRU IDAZLE IBILIAN

Berriki liburuak plazaratu dituzten hiru idazleri proposatu diegu bakarkako deriba bat egiteko, *Hegats* aldizkari honetarako. Jarraian dituzue jarraitu dituzten pausoak, eta haien bidaiak eman dituen emaitzak:

1.

Etxean zaudela, jantzi zaitez gustukoen duzun zure arroparekin.

2.

Bilatu zure argazki bat, nerabezarokoa, une zoriontsu eta arduragabe bateko argazkia.

3.

Irten kalera argazkia poltsikoan duzula, eta ibili 30 minutuz, nahi duzun norabidean.

Saiatu erreparatzen normalean erreparatuko ez zeniekeen gauzei, xehetasunei.

Tarteka gelditu, atera argazkia poltsikotik, eta begira ezazu segundo batzuetan; gero jarraitu ibiltzen.

4.

Joan zaitez zure hiriko, herriko edo auzoko txokorik itsusienera. Geratu hor minutu batzuk.

Atera argazki bat leku horri.

Ondoren, egizu selfie bat, non lekua eta zure nerabezaroko argazkia ere agertuko diren.

5.

Jarraitu oinez ibiltzen.

Joan zaitez zauden hiriko, herriko, auzoko lekurik gustukoenera. Bertan, hartu denbora bat egoteko.

Atera argazki bat lekuari.

Zabaldutako argitaratu duzun azken liburua, eta idatzi eskaintza bat, liburua irakurtzea nahi zenukeen irakurle ideal bati eskainia.

6.

Utzi liburua leku horretan, norbaitek topatzeko moduan.

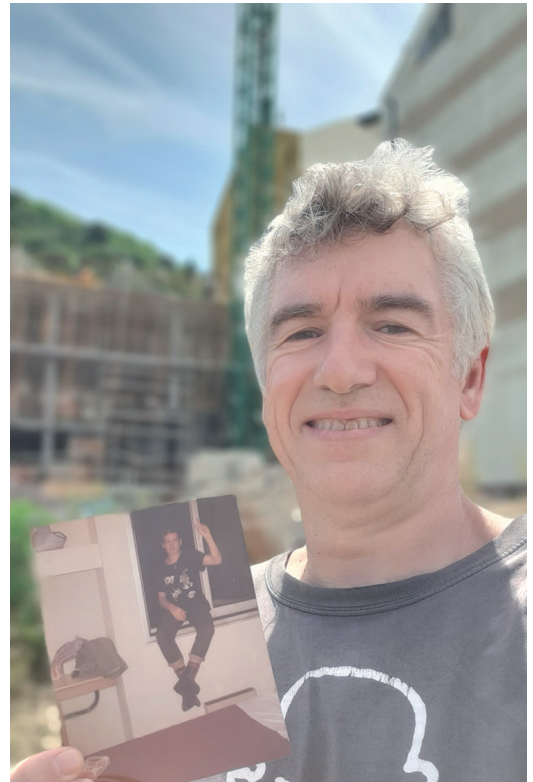
Atera argazki bat ekintzaren testigantza gisa.

7.

Bueltatu etxera. Bertan, arropaz aldatu gabe, jarri ongi sentiarazten zaituen abesti edo musika bat, eseri zaitez eta idatzi testu bat, gehienez folio erdi batean (hausnarketa, poema, aforismo, kontakizun...) burura datorkizun guztia okatuz.

ASEL LUZARRAGA

Gaur asfalto artean baimenik gabe hazten diren basa-loreek gidatu zaituzte betiko itsas lerroraino. Betiko lez, olatu berdin bi ez. Kalatxorien hegaldiak eta baporeen uberak koaderno milimetratueta harrapatzen saiatzen zen haurra bizi al da oraindik Santa Katalinan etzan diren praketan? Logelan sabaiari begira joaten zitzaizkion orduak geroago, marrazten zitzaizkion bideetan nerabeek baino ez daukaten ziurtasunez ikusten zuela zelakoa izango zen egunen batean. Geroago, beti geroago. Aldatu da herria; aurrera, ordea, ez da beti hobera. Eta zu? Sentituko al zen eroso bere azalera moldatzen ez zen gazte hura oraingo jantzietan? Santa Katalinan bertan ikasi zenuen sugandilek muda alda dezaketela zaharra txiki geratzen zaienean, direnari uko egin barik. Uko egin diozu zuk? Zenbat muda utzi duzu bidean? Ezin konta, baina lasai, etxeko armairuan ez dago zuk aukeratu ez duzun ezer.

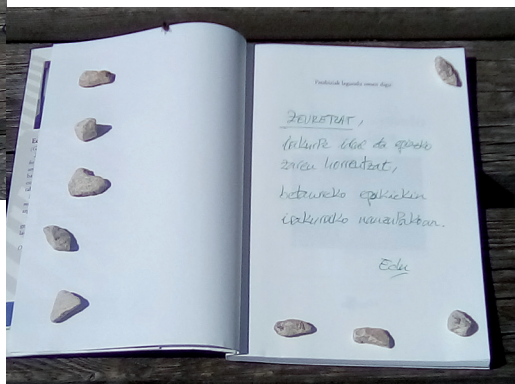
EDU ZELAIETA

Deseroso nago. Izerditan. Deriba egiteko jarraibideak direla eta ezin arropa aldatu. Ezin dutxara joan. Ezin ari, nahi bezala, ordenagailuaren aurrean. Jolasa eta haren arauak onartzeak halakoak ditu, nonbait ere. Segi ezak, Edu, hire idazle-artista paperean.

Aspaldi entzun gabeko José Afonso kantari portugaldarra entzuten hasi naiz. On egin dit. Kanta pare bat aditu ondotik, baina, kendu behar izan dut: literatura-esperimentu honetatik nahi baino urrunago eraman nau musikak. Eta ez dira horiek orain behar ditudan hegala.

Burumakur ikusi dut jende asko ibilaldian. Ez zentzu metaforikoan, fisikoki baizik. Gasteiz erdialdean nahiz kanpoaldean. Oinez zihoazenak eta bizikletaz zebiltzanak. Sakelakoari begira. Semaforo gorri baten aitzakian. Arestian sartutako mezu bati erantzun beharrez. Antropologo sentitzeko baimena eman diot neure buruari. Eta ibilian behatutakoa erregistratzekoa.

Hiriko lekurik itsusienean egindako selfian – baldarra naiz halakoak egiten– dudan aurpegiak balio dokumentala duelakoan nago. Ez nuke bertan aterpetu nahi, ez udako gau laburretan, ez eta abenduko hotza eta euria etortzen direnean ere.

LIZAR BEGOÑA

Beste erritmo batean igo naiz, agian ez dut inoiz aldapa hori helmugarik gabe igo. Anbulatorioa inguratzen duten zuhaitzen azpitik pasatu naiz, eta sarreran zeuden paziente batzuek labur begiratu naute. Pentsatu dut agian nabari zitzaidala deriba antzeko zerbait gorpuzkeran edo begietan.

Lotsa izan da?

Kiroldegi publikoko kloro usaina, aita eta biok igerian-igerian. Gizon-emakumeen aldageletan banatzen ginen, eta ate mekanikoetatik txankleta edo gomazko txanorik gabe irteten zen; beti izan da despistatua eta aita batenganako desesperazio nerabeaz erantzuten nion.

Muinotxo horretan arratsalde oso bat pasatu genuen asperdurak itota. Ez dakit zertan ibili ginen, uste dut urbanizazio inbertsonal batean bizia-edo sortu nahian, zerbait sentitzeko behar adoleszentez. Bukatuko ez zela zirudien bizitza bat.

Eskola publikoaren beheko bidetik memoriak eta ibilerak lotutako dena etorri zait zatika. Oraingo paisaia eta lehengo flash batzuk.

flash_ bi umeren goizetako logela itxia, pijama usaina, ametsetatik esnatzen nituen

flash_ Los Angeles kaleko bi lagunene etxe barruak

flash_ eskolako jantokia

ez dut sekula eraikin horretan arretarik jarri

urrunean gurasoen etxea ikusten da

sasiak eta inoiz erreparatu ez dudan etxe zahar bat

Bat: Esango nuke aspaldi bataiatu nuela «herriko lekuriak itsusiena», trenbide azpiko tunel graffiteatu hori, eta parean dagoen hiru bankuko plaza hila. Tentsioan eta deskonfiantzaz zeharkatzen dut beti plazatxoa eta tunela, jende arrotza, gau-jendea, otsoak. Akaso, nire aurreiritzi guztiak konprimatzen dira auzoko metro karratu horietan.

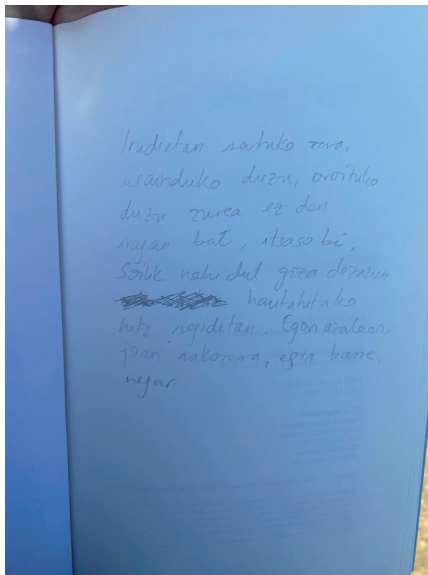
Eta bi: Esango nuke nerabetan bataiatu nuela «herriko lekuriak politena», ozeano atlantikoaren aurreko labarra. Nire lur-mutur faborittoa, bizi osoko arnastokia. Badakit klizea dela, itsaso pareko hori guztia. Ez naiz ni salbuespena.

Zera idatzi diot azken liburuko azal-hegalean.

«Irudietan sartuko zara, usainduko duzu, oroituiko duzu zurea ez den iragan bat, itsaso bi. Soilik nahi dut goza dezazun hautatutako hitz segidetan. Egon azalean, joan sakonera, egin barre, negar».

Liburua ahal izan dudan posizio arduragabeenean kokatu dut, ez dezaten pentsatu propio utzi dudala, eta eskapatu naiz. Baina eskapatu, eskapatu: korrikan kasik. Ingurura begira. «Ez nau inork ikusi».

Sortu dudan momentu hanpatu-rokokoaz lotsatuta, burbuila arrosa bat detonatu, arrastoa utzi eta ihes-ihes-ihes, bueltan denbora arruntera.

LITERATUR KOMUNITATEA IBILIAN

Ibiliarekin zerikusia duten hiru literatur ekimenetara jo dugu erreportaje honetan, haien pausoak ezagutzera.

Idaztea, funtsean, bakarkako ariketa da. Argitaratzea ez hainbeste, editorearekin, azalaren egilearekin, zuzentzailearekin, maketatzailearekin, inprentarekin egiten den lana kontuan hartzen badugu. Kate horretan guztiak eragin dezake irakurlearen esperientzia, testuaren irismenean. Era berean, irakurtzea ere bakarkako ariketa da. Bakartasunetik bakartasunera, ez dira oso ugariak izaten idazlearen eta irakurlearen arteko dialogoak gauzatzeko espazioak. Hitzaldiak, solasaldiak, irakurle taldeak. Azken horietara ez dira liburu guztiak iristen, ez literatur genero guztiak ere. Idazle batzuentzat agian komunikabideren batean ateratako iruzkina izan daiteke feedback nagusia, baina hori ere gero eta urriago. Idazleek idazleekin ez dute beti topo egiten, eta batzuetan, Euskal Herrikoa bezalako literatura batean, gogoeta eta saretze mota berrietarako aukerak izan daitezke topaketa horiek. Bakardade desiratuak bakardade ez-desiratuarekin orekatzeko modu bat.

Kultur arlo bateko sasisareak izan daitezke momentu jakin batean arlo horrek duen osasunaren adierazle bat. Alde batetik, badira erakunde publikoetatik antola daitezkeen esker oneko ekimenak; lanean dauden pertsonen menpe egongo dira betiere, baina aurrekontu batek berma dezake nola edo halako jarraikortasuna. Zenbat dira, ordea, literaturzaleen, kultur elkarteen, belaunaldi berrien eskutik antolatzen diren unean uneko ekimenak? Batez ere borondatezko lanetik etorritako ekimenek, segur aski, epe bat dute, olatu bat dira, kutsatu egiten dira, etorri eta joan egiten dira. Baina zer gertatzen da ez badira sortzen berriak? Badira literatur talde berriak, argitaletxe-proiektu berriak, errezitaldietan publikoarekin trebatzeko ekimen berriak? Irakurle taldeen urteroko zenbakiei begiratuta, osasuntsu dagoen bide bat dela esan liteke, Susaren asteroko literatur emailua begiratu besterik ez dago, nahiz eta, esan gabe doa, aztertzekoa litzatekeen zer programatzen den, zerk pizten duen interesa, nolakoa den parte-hartzaileen profila. Baina zer esan literatur ekimenei buruz? Badago, egun, literaturarentzat sasizirkuiturik?

Hastapenean paratu dugun aurkezpenari beste modu batean dei geniezaioke: komunitatea. Bada, egun, komunitaterik literaturarentzat? Beñat Sarasolak honako hau idatzi zuen *Berrian* ekainaren 23an: «Ez da gutxiestekoa bestelako diziplinetan komunitatea egiteko duten gaitasuna, hori gabe idazle batek egin behar duen esfortzua titanikoa baita, eta bestela ere aski petral baitago mundua balentria gehigarritan hasteko. Eta ez da

kasualitatea azken urteotako saretze literario bakanak, neurri handi batean, militantzia politikoaren bueltan (izan feminista, izan sozialista) zertu izana, inork ondo ezagutzen badituzte komunitatearen premia (eta haren mikatzak) herri-mugimenduak baitira». Literaturarentzat ez dago sasisarerik, edo ikusten asmatu behar da? Sarasolak berak aipagai ditu azkenaldian sortutako hainbat proiektu, luza genezakeen zerrenda: Behe banda, Pomada Banda, Gasteizko Azpimarra irakurle taldearen «Poesia mailu bat da» literatur ekimena, Doneztebeko Zirriborro tailerra, Irailekoak poesia jaialdia, Literaturia... Mejillon Tigre kolektiboaren «Hitz esana» emanaldia, Danele Sarriugarteren eta Miceren «Popperra, afterra, utopia», Gotzon Barandiaranen «Galbahea» ikuskizuna... Eta ez dira bakarrik, hasi gehitzen gehiago puntu suspentsiboetan.

Belaunaldi batentzat, edo pare batentzat, edo hirurentzat, agian Eako Poesia Egunak desagertzeak sortu zuen halako bertigo bat. Durangoko Azokako taberna ertzak aparte, Eako hitzordua izango zen idazle askorentzat beste idazle batzuekin aurrez aurre egon eta lasaitasunez honetaz eta hartaz solasteko abagune garrantzitsua, bakarra ez bada. Gutxitan ikusiko zen Euskal Herrian hainbeste idazle, literaturzale, irakurle, editore, kultur eragile testuinguru berean publikoan, oholtzan, solasean, ibilian. Eako Poesia Egunetan asko ibiltzen zen. Besteak beste, naturarekin oreka bilatzen zutelako antolatzaileek, herriarekin, hondartzarekin, ingurunearekin, inguruetako auzoekin. Prozesioak etengabeak ziren Ean, besteak beste, ekitaldiak antolatzen ziren lekuetara joateko, eta handik bueltatzeko. Ibilian, sarritan egiten zen solas, egiten zen topo, bilatzen ziren eztabaidarako koartadak. Tarteka, ibiliari estu loturiko ekitaldiak ere egin ziren, sormena kaleko espazioetan txertatuz.

Eta ibiltzen jarraitzen da, literatura ardatz, Euskal Herriko beste txoko batzuetan ere. Jarrai dezagun literatur ekimenen zerrenda luzatzen. Donostiako Intxaurren auzoa esperientzia egin zuten pare bat aldiz, auzoan bertan ibilaldiak antolatuta, Plazara goaz elkartearen eskutik. Lehena Koldo Izagirrek gidatu zuen, 2022ko apirilean, «Zuhaitzen lirika» izenarekin. Azkenaldian, Edorta Jimenezek «Gabriel Aresti Mundakan» izeneko ibilaldia gidatu du. Aresti izan zuen Eako Poesia Egunen sorrerak ardatz, eta Arestiz mintzatuko gara jarraian ere, Bilbo aldetik oraingoa.

BILBON DABIL GABRIEL ARESTI

Argazkia: LORALDIA

Mintzagai izango dugun lehen ekimena ez dabil urrun Eatik, habia Bilbon duen arren. Eako Poesia Egunak ezin ziren ulertu Arestirik gabe, eta Aresti bera du ardatz Karmelo Landak abian jarri duen ekimenak, *Bilbon dabil Gabriel Aresti* liburuari loturikoak: liburuia ibiltzeko pentsatua dago, eta hura oinarri martxan jarri zituzten berehala ibilaldiak, oinez, itsasontziz, edo biak uztartuz. 2020an liburuia plazaratu zenean, zailak ziren aurreikusten gaurko egunean egin dituzten hirurogei saioak, eta etengabe iristen zaizkien eskaerak.

Aspalditik dator Karmelo Landak Gabriel Arestiren ondarearekin duen harremana. Gazte zela pertsonalki ezagutu ahal izan zuen, «Deustuko Unibertsitatean Historia ikasten nenbilen, orduko letretako fakultate bakarra Hego Euskal Herrian, Opusekoa kenduta. Halako batean, Euskal Kultura Mintegitik hasi ginen euskararen alde egin zitekeen oro egiten: alfabetatze-klaseak, jaialdiak... Ikasle talde batek proposatu zuen *Ez Dok Hamahiru* ekartzea; hala etorri ziren eta oso jaialdi polita egin genuen, baina baginen beste sektore bat nahi genuena Natxo de Felipe eta Aresti ere etortzea. Kostata, baina lortu genuen hori ere. Natxo de Felipe etorri zen Arestiren poemak kantatzera, eta berarekin etorri zen Aresti bera, babesa ematera. Oso-oso kantaldi ona izan zen, oso interesgarria. Ordurako ikasleok *Harri eta herri* ezagutzen genuen batez ere». Arestiren arrastoak Ean, Karmelo Landaren herrian, jarraitu zuen: «Aresti bertan zegoen bere familiarekin, oso gaixorik. Gaztea zen oraindik, baina handik urtebetera hil egin zen 75ean. Aresti hil zenean, sumatzen genuen gauza asko ere oraindik gordeta zeuzkala argitara emateko. Orduan hasi nintzen tesiaren lana egiten, hasi nintzen arakatzen, eta ikusi nuen nik uste baino askoz ere material gehiago zegoela argitara eman gabe, zentsuratua».

Susa argitaletxearekin lantaldea osatu eta bere literatur obra osoa argitaratzeko prestatzen hasi ziren. «Oso konplexua zen, hamar liburutan prestatu genuen publikatzeko material guztia, finantziario handia behar zuen orduan. Hiru urte eman genituen lanean eta, azkenean, 1986an publikatu genuen». Garai hartatik, ordea, Arestiren obran aztertzeak gai bat geratu zitzaion zorretan Karmelo Landari: Arestiren eta Bilboren arteko lotura. Urteak pasatu ziren eta, halako batean, Xabier Monasterioren ideia mamitzen hasi zen. Monasterio Bilboko Kafe Antzokiaren testuinguruan kokatzen den Gabriel Aresti Kultur Elkarteko kide da, eta liburu berri batean lanean hasteko proposamena egin zion. Helburua ez zen izango zeozter akademikoa egitea, Gabriel Arestik Bilborekiko eta Euskal Herriarekiko sentitzen zuen mandatu berdimentsionatzea baizik: «Berak zeukan mandatu zen Euskal Herriaren nortasuna berreskuratzea eta gero kultura-sistema oso bat lantzea, euskararen inguruan Euskal Herriak. Hori zen bere azken helburua. Orduan konturatu ginen hor bazegoela materia oso sakona, eta ez zeukala zentzu handirik estanteria batean geratzeko den liburu akademiko bat egiteak». Horrela ekin zioten proiektu kolektibo bat izango zenari:

Monasteriok eta Landak plana osatu zuten, Bilboko Udalean finantziarioa lortu, eta BilbaoArte eta Erroa argitaletxearekin kideekin elkarlanean sortu zuten liburuaren diseinua, liburu bizi bat egiteko asmoz: «2021ean atera genuen liburuia. Hau ez zen liburu bat gelditu egoteko, ibiltzeko baizik. Liburuia atera eta berehala hasi ginen ibilaldiak antolatzen Bilbon».

Liburuia zabaldu eta lehenbizi topatzen dena plano bat da, Bilbotik egin ahal den ibilbide bat proposatzen duena. Hortik aurrera hamasei atal, hamasei geltoki, banan-banan edukiz hornitu eta garatuak, Arestiren biografian eta obran gakoak izan diren auzoak, kaleak eta herriak zeharkatuz. «Gure hipotesia zen Aresti Bilbon ibili zela Euskal Herri osoa egin nahian, berrantolatu nahian, hori ezinezkoa zenean frankismoan. Berarentzat Bilbo zen aitaren etxea, sinbolikoa, eta Bilbo zen baita ere Euskal Herri osoaren mikrokosmos bat. Hiri nagusia, hori argi dauka berak, eta horrela azaltzen du bere hitzaldietan».

Kalez kale Arestiren bizitzako ibilbidea ere jarraitu ahal izango dugu: «Hamasei kapituluetan Arestik landutako guztia aztertzen dugu, ez bakarrik literaturan, baita beste arlo batzuetan ere. Arlo ideologikoan, adibidez, helburu konkretu batzuk planteatzen ditu. Batetik, lehenengoa, gaztetatik, euskara berreskuratzea, debekatua zena eta berak ezagutzen ez zuena. Euskararen bitartez nortasun espezifikoak, euskal nortasuna, abertzaletasuna berreskuratzea, eta Euskal Herria. Ondoren, 22 urterekin lanean hasten denean, langile-mundua eta klase-borrokak deskubritzen ditu, eta hor sozialismoa planteatzen du. Orduan, bi ardatzak dira: batetik euskara, nortasuna eta abertzaletasuna, eta bestetik langileak, klase-borroka eta sozialismoa».

Bere lan egiteko modua ez zen ohiko idazle batena: «Berak planteatzen du ibilbide kolektibo bat. Euskal kultura-sistema oso bat antolatu nahi du, eta horregatik hasten da hizkuntzarekin. Konturatzen da beste batzuekin batera, Txillardegiarekin, Mitxelenaarekin eta Euskaltzaindikoa jendearekin, euskarak ezinbestean behar zuela hizkuntza literario batu bat, eta *Maldan behera* poemarekin aurre hartzen dio behar horri». Nolabaiteko intelektual organiko bat da, eta hasten da beste sortzaileei erreparatzen ere: «Saizarbitoria, Atxaga... Idazle guztien proiektuak laguntzen ditu. Sortzen du horretarako argitaletxe bat bere kabuz, Kriseilu». Idazle gisa genero guztiak landu zituen: «Berak bazekien poeta ona zela, baina bazekien narratzaile modura ez zela horren ona ere. Lantzen ditu narrazio laburrak, nobela bat idazten du, *Mundu munduan*. Idazten du antzerkia, antzerki-talde bat bultzatzen du. Literatura-sistemaren elementu guzti-guztiak indarrean jartzen saiatzen da». Horri gehitu hitzaldiak, prentsa-artikuluak... «Bera konturatzen da kapital sinboliko berri bat sortu behar duela, euskal abertzaletasuna eta sozialismoa hor integratuz. Orduan, poesia erabiltzen du horretarako».

Aresti etengabe ari zen aztertzen, batzuetan modu sinbolikoan poesian baina besteetan modu literalean hitzaldietan, zer gizarte motatan bizi garen. Zer den Bilbo, zer den Euskal Herria, eta zer etorkizun eduki dezaketen.

Horrelako ideiez mintzo dira ibilaldietan Arestiren testuak errezitatearekin batera. Denera hirurogei saio inguru egin dituzte liburua publikatu zenetik, kasu batzuetan hirurogeita hamar laguneko talde handientzat. Hainbat elkarte eta eragilarekin elkarlanean ere antolatu izan dituzte saioak. Berriki Iparraldeko zale asko etorri zaizkie ibilaldiak egitera, besteak beste Mauleko Hebertik elkartea edo Baionako Bernat Etxepare lizeoa: «Hasieran, liburua atera berrian, ibilaldiak eskaintzen hasi ginen, baina Durangoko Azokan publiko egin eta berehala ahoz aho zabaldu zen, eta gaurko egunean jendea da normalean ibilaldia egitea eskatzen duena». Zerrenda luzea errepasatzeari ekin dio Landak: «Agurain, Gasteiz, Audio, Barakaldo, Bilbo, Otxarkoaga, Gernika, Lekeitio, Durango, Hernani, Donostia, Azpeitia...». Loraldiak egun oso bat eskaini zienean 2023an, Ibaizabaletik itsasontziz egin zuten saioa, Kafe Antzokian ekitaldi bat egin zuten, eta Otxarkoagan Landak berak idatzitako antzezlan bat estreinatzeak ziren, eguraldi txarrak zapuztu zuena: «*Harri eta herriko* lehenengo poema Otxarkoagan

kokatzen da, hain zuzen ere». Ordutik, sarean entzun daitezkeen hamasei podcast ere sortu dituzte Monasteriok eta biek.

Zein neurritan balio du Bilbo Arestiren begietatik ibiltzeak, gaurko Bilbo, gaurko Euskal Herria, ulertzeko? «Bera ari da etengabe aztertzen, batzuetan modu sinbolikoan poesian baina besteetan modu literalean hitzaldietan, zer gizarte motatan bizi garen. Zer den Bilbo, zer den Euskal Herria eta zer etorkizun eduki dezaketen. Horretarako, adibidez, prospekzio historiko bat egin zuen». Arestik aipagai izan zituen frankismoan euskal kulturari ezartzen zitzaizkion debekuak eta mugak, baina bere ustez bertan dagoen arazoa aurretik dator: «Arestirentzat Bilboren galera bere nortasunean, hizkuntzan, euskarari, izaeran eta egoera sozialean lehenagotik dator. Lehenengo foruak eta armak kendu zizkigutenean, gero Gaztelarekin eta Espainia izango zenarekin harremanetan sartu ginenean. Zer gertatu zen? Espainiako erregeek eta abarrek adiskidetasuna egin zutela hemengo elite batekin, eta elite hori espainiarzale bihurtu zela, hasi zen espainiera erabiltzen eta euskara baztertzen. Eta orduan sortzen dira Arestik itoginak deitzen dituenak. Euskal Herria, dio berak, harria da, baina itogin bat gainean tantaka hasten denean harria bera ere jan egiten du. Eta hori gertatu zaigu hemen. Jendeak esaten digu: ze gaiztoak diren espainolak, horiek galtzen dute Euskal Herria. Baina ez, Euskal Herriaren benetako galera barrutik dator, eta klase hori da, burgesia edo aberatsen kasta hori, diruagatik herria saltzen duena». Gauza bera erdal idazleekin; Aresti saiatu zen euskal idazleak eta erdal poeta ezkertiarak elkartzen, Konkordia kafetegian sinbolizatzen zena, baina ikusi zuen ezinezkoa zela: «Ondorioa da terrorifikoa, ez dela posible, erdal kultura daukanak ez duela ezertarako nahi euskal kultura, baztertu eta gutxietsi egiten duela». Landaren ustez Arestik aipatzen dituen arazoak, zabaltzen dituen gai korapilatsuak, pil-pilean daude gaur egun: «Aresti hil zen 75ean, Franco bera baino hilabete batzuk lehenago, baina ordurako landuta zeukan Bilboren bilakaeraren historia. Nik horren jarraipen bat egin dut, hemen liburuan azaltzen da eta ibilaldietan ere parte-hartzaileekin komentatzen dugu: zenbat metamorfosi izan ditu Bilbok eta zergatik gertatzen dira metamorfosi horiek?».

HERNANIKO KALE LITERATURA

Argazkia: HKL

Kultur ekitaldi askok kutsatu egiten dute zerbait, kopiatu edo egokitu edo plagiatu edo itxuraldatu daitekeen modu bat, gogo bat, saretze bat. Baina hori beti ez da gertatzen agerian, komunikabideetan edo sare sozialetan. Batzuetan, literatura ahoz gorako bidean dator bueltan, eta ahoz aho kutsatzen ditu hitzarekiko grinaren birusak. Agian horrelako zerbait gertatu da Hernaniko Kale Poesia ekimenarekin; hasiera batean ez zuen oihartzun handirik bilatu, orain ere ez, baina egiten ari den lanaren lagina topatu (eta kopiatu edo egokitu edo plagiatu edo itxuraldatu) daiteke hkl.eus webgunean.

2016ko apirilaren 27 batean hasi zen dena. Lagun talde batek Xabier Montoiaren *Anfetamiña* liburuaren irakurketa irekia antolatu zuen Hernaniko Goiz-Argi tabernan. Publikoan zeuden HKLren berri eman diguten Josu Landa eta Antonio Casado da Rocha ere. Haien esanetan, Andoni Tolosa «Morau» izan zen ekimenaren bultzatzailea, baina datu batek zein besteak ez diote antza gehiegi axola. Gauza da hiru izen horiek eta beste hainbat irakurketaren ostean poteatzen aritu zirela, esperientziaren gozamenak akuilaturik, eta keinu horrekin berarekin abiatu zela HKL izango zena: literaturaren zuzeneko irakurketak, gozamina, espiritu apur bat ganberroa eta elkartzeko gogo. Emanaldi hartatik zazpi hilabetera etorri zen bigarren saioa, eta modu horretan ohitura finkatu zen: gutxienez urtean bi irakurraldi antolatuko zituzten handik aurrera: «Emanaldi hartan ibili zen Ibon Zapien ere. Berak denda bat dauka Hernanin, eta jende asko pasatzen da bertatik. Horrela, bera bilakatu zen lotura».

Bigarren saioak Ana Malagonen testuak izan zituen oinarri, «Hernaniko bakardadearen mapa» tituluarekin. Saio ibiltaria izan zen hura, eta horra, nahi gabe aurrerantzean errepikatuko zen beste ezaugarri bat finkatu zen: tarteka ibiltariak izango ziren saioak. Kasu hartan, Malagonen testuak lagun, Hernaniko toki bitxi eta ezezagunak zeharkatu zituzten: «Maitaleek elkar musukatzeko bilatzen dituzten txoko ezkutatuak», baina era berean espazio publikoak direnak. «Lehenengo saioaren osagaia izan zen literatura kolektiboan irakurtzea, ondo pasatzea, baina bigarrenean horri gehitu zitzaion euskarazko literaturak nolabait espazio publikoa okupatzea», azaldu dute. Bigarren saioa euripean eta ilunpean egin zuten, baina hala ere gozamenak lotu egin zituen, eta urtean gutxienez kaleko ekitaldi bat egin behar zela pentsatu zuten, barrukoekin tartekatuz eta orekatuz.

Hastapenetik «kale» hitzak modu argian markatu zuen bidea: hirugarren saioa ere ibiltaria izan zen, eta Anariren *Epilogo*a izan zuten ardatz. Ez bata ez besteak ez dute argi noiz hartu zituen ekimenak izena eta izana: «Laugarren edo bosgarren saioan konturatuko ginen kolektibo bat ginela. Gehienok aurretik ez genuen elkar ezagutzen, baina irakurraldien artean hurrengo antolatzeko elkartu behar ginen, pote bat hartu, eta ekimenetik ekimenera taldea finkatzen joan zen. HKL mobida ezberdinen intersekzio bat da, literaturak, libertimenduak eta lagunartekoak nolabait definitzen duena». Biek aipatu dute uneraren batean erregaiaren ideia, «Ondo pasatzea euskarazko beti gasolina».

HKLren webgunea altxorra da literaturazalearentzat: bertan argi eta garbi ikus daiteke urtero antolatu dutena, baina horrez gain eskuragarri daude saioak prestatzeko egin izan dituzten antologiak, eta baita Morauk saioetarako prestatutako playlistak ere, ekitaldian zehar orgatxo batean jarritako soinu-ekipo eramangarri batekin eskaintzen dutena. Auzolan-metodologia bat izan da hasiera-hasieratik: «Taldekide bakoitzak zerbait, gaitasun bat, superbote bat ekartzen du antolakuntzara».

Webgunea altxorra izanik ere, hasiera-hasieratik ekimenari oihartzun larregi ematea ekidin nahi izan dute. Ahoz aho zabaltzen ziren hitzorduak batez ere, herrian bertan afixa batzuk jarrita, baina bestelako pretentsiorik gabe. «Jende askoren aldetik beti egon da kontraktasun handi bat promozioa egitearen gaiarekin, eta, adibidez, entrebista hau egitea duela urte batzuk ezinezkoa izango zen. Hau egiten dugu gure artean ondo pasatzeko, Euskal Herriak ez du zergatik jakin behar hori». Umorez egiten dute kontakizuna eta autoerretratu: «Zorionez, Hernanin masa kritiko nahikoa topatu dugu hau egiteko, esperimentatzeko eta oso ondo pasatzeko. Eta, bueno, modu nahiko organikoan kanpoko jendea ere etorri izan da». Hasieratik argi eduki dute ez zutela ekimen antolatzeko diru-laguntzarik eskatu behar: «Kultur etxe batetik edo kultur sistematik antolatzen hasiz gero, betebeharrak sentitzen duzu aldiro egiteko. Guk ez dugu subentziorik eskatzen, beraz, ez diogu inori konturik zor. Orduan, ez dugu publizitatu behar. Kartelak egiten ditugu eta jartzen ditugu, gustatzen zaizkigulako kartelak genero gisa».

Irakurle izateko izen-ematea irekia da, normalean 20-40 lagunek parte hartzen dute. Aurretik sarean eskegitzen dute edukia izan daitekeena, eta jendea aleak erreserbatzen hasten da haiek irakurtzeko. Saiotik saiora parte-hartzaileen eta entzuleen profila zabaltzen joan da, eta zenbaitetan gaztetxoek ere parte hartu izan dute: «Hernaniko institutuko literatura-irakasleekin harreman ona dugu, eta hango ikasleak etorri izan dira. Zoragarria izan da belaunaldi arteko nahasketa hori». Saioetan publikorik fidelenak eduki zuen eboluzioarekin ere harrituta daude: «Inpresionantea izan da nola joan den hobetzen kalitatea. Lehenengo ekitaldian jendeari lotsa ematen zion irakurketa edo deklamazioa egitea; hasieran jende gehienak ez du irakurri nahi izaten, eta irakurri nahi ez duenak ez du irakurtzen noski, posible da entzutera joatea bakarrik; baina gertatu da gero eta jende gehiago animatzen hasi dela eta erridikulua egiteko beldur hori galtzen joan dela. Bat-batean bat kantuan hasiko da, besteak auskalo... Hori garaipen handi bat izan da, oso zaila delako jendea animatzea, famosilloa edo kultureta baldin bazara errazago animatzen zara».

Saio bakoitzeko gaiak eta antologiak kolektiboki adosten dituzte: Ura, Haragia, Lapurreta, Fabrika, Hilekoa... Askotarikoak izan dira edukiak, baina tarteka egin izan dituzte monografikoak ere egile baten bueltan, eta haien lanaren interpretazioak egin izan dituzte. Haien artean, Kae Tempesten liburuan oinarritutakoa, edo azkenaldian Mari Luz Estebanen *Haragizko erreformak* liburuan oinarritutakoa: «Testuen aukeraketan, noski, badaude irizpide

HKLn badaude osagai ganberro bat, osagai ludiko bat eta osagai militante bat, aldi berean orekan.

batzuk, bilatzen dira orekak: euskaraz jatorriz idatzitakoak, itzulpenak, emakumeek idatzitakoak... Eta gero, noski, gure gustua». Gaiaren arabera, batzuetan parte-hartzaileek beren testuak ere idatzi ahal izan dituzte.

Gustua aipatzen hasita, bada azkenaldian gero eta protagonismo handiagoa hartu duen beste ezaugarri bat: ludikotasuna. Hainbat saiotan «Urdaiazpikoa eta poesia» izan dute ardatz, hau da, taberna batean elkartu eta urdaiazpiko bat jatearen bueltan egitea saioak, bide batez taberneak elkargune gisara duten garrantziari fokua emanez. «Porrak» ere egin izan dituzte, entzuleek irakurritako testuen inguruko galderekin, adibidez. Lerro hauek idazteko unean, azkeneko saioetako bat «Poemolya: ludopoesia saio bat» izan da, Itziar Ugarteren *Gu gabe ere* liburua ardatz hartuta.

Beren ibilbidearen harian, dena den, izan dira une zailak ere. 2020ko pandemiak, eta haren ostean etorritako arauak eta egoeraren kudeaketak, kolokan jarri zituen jendarteko hamaika ekimen, haien artean kulturakoak, zer esanik ez kalean egiten zirenak. HKLkoek pandemiaren urterik gogorrean hiru saio egin zituzten: lehenengoa telematikoki, taldekide bakoitza bere etxean, gaia «Isolamendua» zela; bigarrena hauteskunde-egunean muntatu zuten, «Desobedientzia» izenekoa, ez hauteskundeekin lotuta baina bai hauteskunde-egunean; hirugarrena, pandemiatik ateratzear zirela, «Matrioxka», Maialen Lujanbioren testuekin. Hurrengoa, «Hilekoa», parke batean, musukoekin eta aulkiak distantziara jarrita egin zuten.

Egoerak osagai berri bat ekarri zien, aurreikusten ez zutena: autoritatearekin negoziazio batean sartu beharra: «Amoragarria batzuentzat, azkenean baimena eskatu behar zenuelako kalean zerbait egiteko. Lehen esan dugu ez dugula dirulaguntzarik kobratu nahi eta ez dugula kobratu, baina kasu horretan behartuta egon ginen autoritateekin negoziatzera baimena lortzeko, aulkiak lotzeko eta abar, eta abar, eta abar. Eta orduan, adibidez, «Desobedientzia»rena alegalki egin genuen, hauteskunde-egun batean». Egoerak egoera, laguntzarik jaso ez arren truke moduan

kolaborazioak egin izan dituzte: «Udalak behin txutxu-trena utzi zigun ibilbidea egin ahal izateko». Umorez heltzen diote etengabe kontakizunari: «Hori izan zen sektore *senderistaren* eta *sedentaristaren* arteko talka sortu zelako. Ze, klaro, «Fabrika» gaia jorratzeko Hernani batean kanpoaldean dagoen Zikuñagako paper-olara joatea ezinbestekoa zen, eta gero beste ez dakit nora... kristoren kilometro pila. Orduan, sektore *sedentaristak* planteatu zuen, zergatik ez dugu egiten garraio publiko batean? Eta, orduan, txutxu-trenarena etorri zen. Eta bete egin zen. Hiru bagoiak». Pandemiak eta hari loturiko arauak kudeatu beharrek bertan behera ere utzi zuten, «Ura»ren inguruko urdaiazpikoa eta poesia saioa, hain zuzen ere, birusaren oldarraldien garaietako ezadostasunagatik: «Saiatu ginen desobediente izaten ahal izan genuen edo nahi izan genuen punturaino. Oso interesgarria izan zen prozesua». Hari horretan, krisiak izan dituzte, edozein kolektibotan gerta litekeen bezala: «Izan ditugu bi krisi oso gogor, baja batzuekin, zeinen ondorioz gure arteko isiltasun gehiegi egon baitziren, baina talde bezala gai izan gara horri buelta emateko». Proiektuaren izaerak berak izan dezake zerikusia horretan: «Erritmoa ona da. Urtean bi gauza egiten badituzu soilik, bidean hutsuneak izateko eskubidea hartzen duzu, nolabait».

Besteak beste, Oiartzungo Poesia Egunean erabili izan dituzte haien antologiak, bidegorriko errezitaldietarako beren gaitegia kopiatuz: «Hernani ez da berezia zentzu horretan. Euskal Herriko edozein herritan egin daiteke hau. Behar duzun gauza bakarra da jendea eta poteatzea. Hori edonon egin daiteke eta sozializatzeko modu bat da, literaturaren inguruan eta euskararen inguruan. Baina funtsezko osagaiak potenteak dira: espazio publikoaren okupazioa, euskal literatura erlikia gisa ez hartzea eta erabiltzea tresna bat bezala, uztartzea nolabait kanonizatuta dagoen literatura eta herri-sorkuntza. Batzuek gure testutxoak idatzi eta irakurri izan ditugu, eta hori ere kale-literatura da. Badaude osagai ganberro bat, osagai ludiko bat eta osagai militante bat, aldi berean orekan».

OIARTZUNGO POESIA-EGUNAK

Argazkia: Ananda Berasarte

Izen horrekin plazara aurten etorri badira ere, 2020tik ari dira ekimena antolatzen, pandemiaren ondorenetik, hain zuzen ere. Itxialdiaren osteko lehenengo udan elkartzeko eta kalean egoteko mugak zeuden, eta bazen itxialditik bertatik kulturarekiko kezka bat ere: «Oiartzungo Udaletik harremanetan jarri ziren hainbat kulturagileekin, ea herriko sortzaileak laguntzeko zer egin zitekeen. Horrela, ekitaldi sorta bat sortu zen uda horretan, haien artean Poesia Eguna deitu zena». Ez zen bakarra izan, «Hiru binaka» izeneko ekimena ere abian jarri zen arrakasta handiz; espazio publikoetan aurretik elkarrekin lan egin gabeko sortzaileak bikoteka elkartu, eta pieza artistikoen zirkuitu bat osatu zen.

Poesia Egunari dagokionez, lehen ekitaldia xumea izan zen: «Kulturgintza bilakatua zen nolabaiteko arnasmune bat, antzokietan neurriak erraz bete zitezkeelako. Tabernak itxita zeudenean ere, jendea antzokietara joan zitekeen eta jendearekin egon. Guk ez genuen horretara mugatu nahi, kalea berreskuratu nahi genuen, eta pentsatzen hasi ginen zer egin zitekeen muga horien barruan». Horrela ekin zioten lehen alditik ardatza izan zen proposamena diseinatzeari: «Eako Poesia Egunak izan genituen inspirazio-iturri, eta baita ekimen hark utzitako hutsunea ere. Ean naturarekin eta ingurumenarekin harremana lantzen zuten, eta auzolanean antolatzen ziren programa barruko ekitaldiak». Horrela, Oiartzunen Aiako Harriraino iristen den bidegorria izan zuten ardatz; «Hernaniko Kale Literatura ekimena izan zen beste inspirazio-iturria. Haien webgunera jo genuen, eta beren antologietako batetik atera genuen materiala eta gaia: «Ura». Hiru geltoki aurreikusi genituen: lehenengoan herriko literaturzaleek antologiako poemak irakurtzen zituzten, bigarrenean herriko idazleek gaiaren inguruan idatzitako testuak irakurtzen zituzten, eta hirugarrengoa urte horretan liburuak plazaratutako Euskal Herriko poetak gonbidatzea zen asmoa». Lehenengo aldi hartan poeta bakarra izan zen kanpoko gonbidatua; Harkaitz Canok publikatzear zituen sonetoak irakurri zituen, baina hortik aurrera urtero laupabost poeta gonbidatu izan dira: «Geltokitik geltokira oinez egiten genuen bidea, eta herriko bi aktore gaztek egiten zuten zubi-lana eta dinamizazioa». Urtero bidegorrian gora egin dute ibilbidea, eta urtetik urtera gora eginez Aiako Harrira iristea da haien asmoa, eta bertan festa bat antolatzea.

Pandemia-giroak zekartzan mugak errespetuz baina umorez kudeatzen saiatu ziren. Lehenengo urtean, kale-zurruta debekatua zegoen garaian, Canoren emanaldiaren ostean ekitaldia amaitutzat jo eta ohar bat egin zioten bertaratutakoei: «Guk antolatzaile gisa hemen amaitutzat dugu gure ardurapeko ekitaldia. Kasualitatez errekan sagardo-botila batzuk utzi ditu norbaitek freskatzen, baina horiek hartzea eta sagardoa edatea

norberak bere ardurapean egin behar du». Brindisa egin zuten, kultura beste behin ere mugak gainditzeko erritual bilakatuz.

Ekimen sorta horrek auzolanari begira eta zaleen eta sortzaileen saretzeari begira utzitako sentsazio ona errepikatzeari ekin zioten urtero, betiere uda giroan. Momentu batetik aurrera ekitaldi guztiak «Arte egunak» izenarekin antolatzeari ekin zioten, irailaren hastapenetan, eta beste ekitaldi batzuk gehitu zizkieten: bidegorriko saioaren osteko bazkari herrikoia, arte eta artisau azoka... 2023an Poesia Egunari beste ekitaldi bat gehitu zioten, eta bulkada hazten hasi zen: Ana Galarragak eta Pettik *Frankenstein agurgarria* saioa eskaini zuten eguna amaitzeko. Aurten, ordea, gogoeta egin eta Arte Egunak antolatzeko fasea amaitutzat jo zuten, eta Poesia Egunak antolatzeari ekin zioten: «Pandemia-giroa atzean geratua zen, uda bete-betea egon ohi da herriko eta auzoetako jaiekin eta beste hamaika ekitaldirekin». Oiartzunen duela urte batzuk bada nolabaiteko kultur loraldi bat, herrigintzatik datorrena: «Alde batetik, herrian bere jarduna partekatzen duen elkarte mordoa dago, eta bestetik, sortu dira auzolana esperimentazioarekin uztartzen duten hainbat ekitaldi, urte osoan egiten direnak». Haien artean, batzuk aipatzearren, haur filosofia taldea, gazte eta helduentzako irakurle taldeak, Hitzen Lihoa, Kantagiltza, 21 aulki zikloa, euskara hutsezko antzerki-programazioa... «Guztietan daude kulturagile eta kulturzaleak lanean, eta kasu askotan izenak errepikatzen dira. Modu nahiko naturalean sortzen joan da sare oso dinamiko bat, eta sarritan norberaren ekimenetan besteak ere kontuan hartzen ditugu». Hari horretatik tiraka, Poesia Egunak egun bakarretik hirura pasatzeko ideia etorri zen: «Konturatu ginen haxe zela oinarritik denok elkarrekin antolatzen genuen ekitaldi bakarra, eta interesgarria zela ikasturte hasieran ekimen bateratu baten bueltan elkarrekin topatzea. Gainera, Ean ere poesia ulertzeko modua oso parte-hartzailea eta diziplinartekoa zen, eta ideia horrek bat egiten zuen gure beste ekimenekin ere».

Urtetik urtera asko izan dira irakurraldietan parte hartu duten herritarrek, adin guztietakoak gainera: «Haur, gazte edo heldu, batzuetan familian etortzen dira saiora, eta guztiek dute aukera bidegorrian zehar, naturaren erdian, poemak errezipitatzeko». Herriko idazle ugari idatzi dituzte urte bakoitzeko gaiaren inguruan ere poemak, herrian bertan dagoen kulturagile askotarikoen isla gisa: Alaia Martin, Jon Martin, Karnele Mitxelena, Aintzane Galardi... Kanpoko idazleen parte-hartzeari dagokionez, Libe Gotia, Ekaitz Goikoetxea, Itxaro Borda, Beatriz Chivite bezalako idazleak egon dira; aurten, kasu, Maddi Sarasua, Mikel Etxaburu, Oihane Jaja eta Galardi bera izan dira, liburuak publikatu berri, testuak irakurri dituztenak.

Urtero hartu dituzte HKLko gaiak eta antologiak oinarri, baina aurtengoan, lehenbiziko aldiz, haiei sortu zitzaien ideia: «Arrastoa». «Azkenaldian sumatu dugu euskal kulturarekiko kezka bat, guk geuk partekatzen duguna. Ez ote duen sortzen denak gero eta arrasto txikiagoa uzten, ez ote diren berehala sormen-lanak iraungitzen, sarritan oihartzunik, eztabaidarik, aldeketasunik edo kontraketasunik apenas sortu gabe, kutsadura estetikorik edo ideologikorik eragin gabe. Ideia horretatik tiraka, aurren testuak irakurriko dituzten herritarrei beren bizitzetan arrastoa utzi dieten poemak aukeratzea eskatu genien».

Hiru eguneko ekitaldia antolatu dute, beraz, aurren: hasteko eta behin, arrastoaren ideia horretatik tiraka Irati Jimenezi hitzaldia prestatzeko eskatu zioten, *Begiak zabalduko zaizkizue* liburua oinarri. Hitzaldiaren ostean performance kolektiboa antolatu zuten: Oier Guillanek *Loaren defentsan* izeneko poema sorta irakurri zuen, zeinetan gogoeta egiten baitzen norbaiti sabaia, gau bat edo gehiagoko babes eskaintzearen keinu txiki bezain erraldoiaz, norbaiten loa laguntzeko beharraz. Ondoren, Landetxan loaldi kolektiboa antolatu zuten, eta bertan, lantzean behin, Tittika Rekalt, Lohitzune Telletxea, Luix Mitxelena eta Ainhoa Alberdi aktoreek poemotan oinarritutako piezak eta ekintzak eskaini zituzten. Gauean publikoak elkarrekin lo egin zuen, eta Ananda Berasarte argazkilariak loaldi hori erretratatu zuen, material artistiko berri bat sortuz. Larunbatean bidegorriko hiru errezeptaldiak egin zituzten, eta ondoren bazkari herrikoia. Arratsaldean, Kantagiltzak antolatutako Erramun Martikorenaren elkarriketa-kantaldia barnebildu zuten, eta igandean Gotzon Barandiaranen *Galbahea* poesia-liburuan oinarritutako ikuskizuna.

Antolakuntzan dabilzan lagunek erantzun dizkigute galderak. Haien artean dabilta Xabi Salaberria, Olatz Mitxelena, Ainara Lasa, Eñaut Mitxelena, Goiatz Labandibar, Idoia Bertarvide... guztiak ala guztiak kulturegintzan eskarmentudunak. Ez kasualitatez, lau elkarrekin artean antolatu dute ofizialki guztia: 1545 argialetxea, Hitzzen Lihua, Kantagiltza eta Metrokoadroka kolektiboa, Oiarzungo Udalaren babesarekin: «Sarritan hitz egiten da auzolanari buruz, saretzeari buruz, kulturegintzaren erronkei buruz... Baina guk argi ikusi dugu saretzeko modurik praktikoena egitea bera dela, bizipen horretan, elkarbizitza horretan, hartzen dutela zentzua teoria guztiek». Urte osoko kultur jarduna dute aurretik guztiek, eta Poesia Eguketakoa inaurazioa besterik ez da izan.

Argi ikusi dugu saretzeko modurik praktikoena egitea bera dela; bizipen horretan, elkarbizitza horretan, hartzen dutela zentzua teoria guztiek.

HEGATS

POXPOLO-KUTXA BAT ETA LAU ETAPA

Urruzuno literatur lehiaketako
gazteek idatzitako testua

NA-4020 errepidea Arantzan amaitzen da, eta hasi, baina antonimo horien lotura ez da zuzena. Hasierak ez gaituzte zertan amaieretara kondenatu, eta finitutik harago doa gure ibilaldia. Hona hemen, aldi berean hasiera eta amaiera izan zaigun ibilbidearen laburpena.

1. ETAPA

Autobusean Arantzara heldu, maletak utzi, eta eskuekin, besteak beste, nork bere ametsak partekatu ditu. Tipi-tapa, bideak Mariasun Landarekin elkartu gaitu. Hark aitortu digu gure ibilaldian hegan ikusten ditugun txorietako asko izatez liburuak direla, non pausatuko diren jakin gabe, beren bidea egiten ari direnak. Konplizitate-keinuek bete dute, orduan, gela, gutako batzuen eskuek baitzioten ordubete lehenago hegan egitea zutela amets.

Gaurko etapan aurrera gindoazela, erreka oihartzuna ozendu da. Motxilak utzi eta bainu bat hartu dugu, gure oinen mesederako. Zopa beroak epeldu gaitu ondoren, eta azalik gabeko liburuetan murgildu gara, elkarri azala erakutsi arte biluztuz. Sei soken doinuak eman dio amaiera hasierari. Edo hasiera amaierari.

2. ETAPA

Gaur ere motxilak hartu eta bideari ekin diogu, tipi-tapa, Patxi Zubizarretarekin topo egin dugun arte. Berarekin Danimarkara joan gara elefante ganean, memoriaren mendian gora. Laranjondo baten itzalpean kontatu digu bizitza dela sekreturik politena eta hura xuxurlatzea dela gure eginbeharra. Istorio bat idazteko hiru P-ak behar ditugula ere irakatsi digu: Pertsonaia, Pasioa eta Paisaia.

Poxpolo bana piztu dugu eguzkia sartu denean, Patxiren hitzetan, garrantzitsua baita tarteka bat piztea, hezetasunak kutxa usteldu ez dezan.

Ilargia atera denean, idazle-saiakera izateari utzi eta detektibe-saiakera bilakatu gara, *Cluedo* jolasaren bitartez 200 urte atzera bidaiatuz; gure ibilbidea anakronikoa baita.

3. ETAPA

Etapa honetan, Danimarkatik Baionara eraman gaitu bideak Itxaro Bordaren eskutik. Lapurdiko hiriburuan tipi-tapa, kaleen artean galduta, paretek haien historia kontatu digute; Baiona tipi eta handi baten historia. Bidean hitz egin dugu auzoez, judutarrez, prostitutez eta etorkinez. Bazkaldu eta gero Arantzara itzuli eta Ruper Ordorikak hartu gaitu kantu eta kontu artean: «Imajinatu eskultore bat naizela eta zizelkatzen dudana harri hori euskara dela».

Bidearen etapa honetan Behe Banda batu zaigu, bidea ezaguna baitzuten lehenagotik. Haien hitz eta mugimenduek bete dute gela eguna itzaltzen hasi denean.

4. ETAPA

Behe Bandak goizean goiz esnatu eta mendiko botetan geneukan lokatzaz idazten jarri gaitu ordu batez, bidean Anjel Lertxundirekin topo egin dugunera arte. Idazlea memoria lanetan ibili da gaurkoan gurekin; liburu artean hazi zela kontatu digu, baita bere literaturarekiko maitasuna haurra zenetik izandako bera dela ere.

Bazkalorduekin batera, Beñat Gaztelumendi eta Julio Soto bertsolariak batu zaizkigu gure ibilbidera, eta tipi-tapa, egun euritsu eta goibela animatu digute beren bertso eta anekdoten artean. Afalondoren, malko eta besarkada artean elkarren liburuak sinatu, gure esperientzia kontatzen duen abestia grabatu, eta elkarri agur esateko prestatu gara, ohartu baikara ez duela hurrengo etaparik izango gure bidaiak.

Ala agian bai, esan baitugu amaieren eta hasieraren arteko harremana ez dela antonimikoa, ez-definitzailea baizik. Batek ez gaitu bestera kondenatzen, baina indarrez ahalegindu behar gara horretan eror ez gaitezen. Arantzan bukatzen den NA-4020 errepidetik ailegatu ginen, eta bertatik atera, baina ikasi genuen gure bidea elkarturiko askok osatzen zutela, eta amaiera zirudien horrek 20 desbideratze irudikatzen zituela. Orain bideak noizean behin gurutzatuko dira eta, agian guztiak betirako batuko ez diren arren, badakigu noizbait errepidea amaitzen den tokian elkartuko garela. Eta hasiera berriak asmatu. Oraindik ez daukagu oso argi zer, nor, nola, noiz arte edo zergatik, baina badakigu zerbait izanen garela. Eta badakigu bidea ez dela inoiz hasten, eta ez dela inon bukatzen.

*June Aiestaran
Amets Aranguren
Naia Urtaran
Elaia Aizpurua
Maria Zarrabeitia*

GOROLDIORIK EZ

Testu hauek Piszifaktoria Ideien Laborategiak Bilboko Loraldia festibalerako sortutako *Goroldiorik ez* audio-ibilaldiaren zati bat dira. Memorian eta paisaian barrena ibiltzeko idatzi ziren, historiaren zoko ilunetara kondenatu dizkiguten emakumeak argitara ekarri eta buruan zein hanketan goroldiorik pilatu ez dakigun. Hemen osorik jasotako zatiak paisaian barrena egindako ibilaldiari dagozkio. Hala ere, gogora ekarritako emakume bakoitzaren erreferentzia txiki bat ere jaso dugu. Oinez zoazela irakurtzea gomendatzen dizugu. Ahal bada, jende gehiagorekin inguruan.

1. Dolores Ibarruri ekintzailea. Gallartan jaio zen eta, gaztetan, Espainiako Alderdi Komunistan eman zuen izena. Erbestean bizi behar izan zuen urte luzez. Pobre eta erdi-ahaztuta hil zen Madrilén.

Aurrera goazen bitartean, egin dezagun bidaia bat atzera. Oso atzera. Dolores eta Sobiet Batasuna baino askoz ere atzerago. Galdetu al diozu inoiz zure buruari zergatik ibiltzen garen? Nora iritsi nahi dugun?

Begiratu nola mugitzen diren zure hankak, nola jartzen den bata bestearen aurretik, nola heldu nahi duten norabait. Baina ba al dakizu nora?

Paleolitikoan, duela milaka, are milioika urte batzuk, gizakiak noraez ibiltzen ziren. Ez zuten nora joan, ez non gelditu. Deslai ibiltzen ziren, animalien atzetik, uraren bila. Nora joan ez duena edonora joan daitekeelako.

Garai hartan dena zen horizontal, dena zen paisaia. Desertu

hareaz bete bat, baso zuhaixkez bete bat, itsaso ur gaziz bete bat. Espazio zabal eta amaigabe bat. Espazio bakar bat, munduz betea. Eta giza jendea pasieran, beti pasieran, inora bidean, geltoki eta helmuga jakinik gabe.

Ibiltzeko ekintzak ez du espazio fisiko bat eraikitzeke balio, baina lekuak eta lekuen esanahiak eraldatzen ditu. Leku batetik ibilian goazenean, arrastorik utzi gabe ere, leku hori betiko aldatzen ari gara. Haren usaina hartuko dugu, haren zaratak entzungo ditugu, haren ingeradak geureganatuko. Neolitikorekin aurretik ibiltzea zen gizakien arkitektura-ekintza bakarra. Lurraldeak idatzi eta irakurtzeko modua.

Begiratu ondo zure ingurura. Egin arkitektura-lana. Zu igaro aurretik existitzen zen leku hau betiko desagertuko da zu igaro ondoren. Zure urrats bakoitzarekin beste leku bat idazten ari zara. Begiratu ingurura, leku hau ikusten duzun azken aldia balitz bezala.

2. Bizenta Mogel. Azkoitia jaio zen XVIII. mendearen amaieran, baina berehala joan zen Markinara, osabarekin. Ipui onac alegien bilduma idatzi zuen, emakume batek euskaraz idatzitako lehen liburua, eta haren izenez sinatzeko ausardia izan zuen.

Ikasle batek, jakinminak bultzatuta, Margaret Mead antropologo feministari galdetu zion ea zein izan den, haren iritziz, giza historiaren lehen zibilizazio-arrastoa, noiztik aurrera existitzen den gu bat.

Pentsatu une batez.

Zuk ere, ikasle haiek bezala, esperoko duzu erantzuna izatea sua, amu bat, buztinezko ontzi bat, ehotzeko harri bat.

Irudikatu orain, une batez, talde bat, gurea bezalakoa, paisaia batetik ibilian, honen moduko lur batean, sabeleratzeko animalia baten atzetik. Edo ur bila. Irudika ezazu taldekideetako bat erori egiten dela, min hartzen duela, ezin duela ibiltzen jarraitu.

Margaret Meadek zalantza izpirik egin gabe erantzun zion galderari: apurtu ondoren osatuta aurkitu zuten femur bat da gure zibilizazioaren hasiera.

Taldean, norbaitek aginduko zuen gelditzeko eta han geratzeko, zaurituaren ondoan, hautsitako hezurra osatu arte. Bilatuko zuten ura eta janaria inguruan, hanka lotuko zioten nolabait, piztia gosetien aurrean babestuko zuten. Lehenbiziko aldiz zaindu zuten elkar.

Eta hezurra osatutakoan, ibiltzeari ekin zioten berriro, noragabe. Beste ikasle batek eskua altxatu eta bitan pentsatu gabe bota zuen hurrengo galdera: eta, orduan, noiz amaitu zen zibilizazioa?

Begiratu orain arretaz zure inguruko jendeari. Zure ondoan ari dira oinez. Baina ezagutzen al dituzu? Ba al dakizu nor diren? Jende zibilizatua dela ematen du, baina...

Gelditu denok une batez. Begiratu atzera.

Atzean geratu den taldekide ezezagun horri itxarongo zeniokete? Eta hanka hautsita badu eta ezin bada ibili? Haren ondoan eseriko zinatekete hezurra osatu arte? Janaria ekarriko zeniokete? Piztiak uxatuko, jan ez dezaten?

Noiz amaitu zen zibilizazioa?

3. Adelina Méndez de la Torre. Maistra eta eskola-zuzendaria izan zen Bilbon. Etsi gabe aritu zen hiriko eskoletan hezkuntza maila hobetzeko lan egiten. Harik eta Gerra Zibil bete-betean, «nahitaezko erretiroa» harrarazi zioten arte.

Burua gora eta begi, sudur eta belarriak inguruari adi ibiltzen ziren Paleolitoan giza taldeak. Zer ikusi, zer entzun, zer usnatu. Ibiltzen garenean, gorputz osoa erabiltzen dugu, ez hankak bakarrik. Buruarekin soilik ez, gorputz osoarekin aldatzen ditugu paisaiak.

Begiratu inguruan dituzun ibiltariei, nola mugitzen diren, zer aurpegiera jartzen duten urrats bakoitzarekin. Ikusi hango hura, nola mugitzen dituen eskuak. Edo horko beste hori, gerri-kolpeak ematen ibiltzen dena. Edo oinak ia arrastaka daramatzen hura, edo belarriak ere mugitzen dituen oinkada bakoitzean, edo, denon kontrara, airea ahotik hartu eta sudurretik botatzen duena, edo...

Izan ere, adimen bat gordetzen duen edukiontzi huts bat baino zerbait gehiago da gizakia. Edo hala ginen lehen, behintzat. Ibiltzen ginenean gorputz osoa erabiltzen genuen. Gure gorputzaren jarrera, mugimenduak... Gure fisikotasuna funtsezkoa da ez bakarrik sentimenduak agertzeko, baita pentsamendua sortzeko ere. Mugitzen naiz, ergo banaiz.

Ikusi al duzu ibiltzeari utzi gabe telefonoari begira doan hori? Gero eta gehiago dira. Gero eta gehiago gara. Zu ere bazara.

New Yorken abisu handi eta deigarri batzuk margotu behar izan dituzte espaloietan, oinezkoek telefonotik begirada apartatu eta burua altxa dezaten, ez badute auto baten azpian bukatu nahi. Gero eta gutxiago begiratzen diogu inguruari. Gero eta gutxiago

axola digu zer-nolakoa den paisaiaren itxura, gero eta arreta gutxiago jartzen diogulako. Dagoeneko, gure ingurune fisikoa ez da lehen bezain erreala.

Telefonoa daramazu aldean? Atera eta, ibiltzeari utzi gabe, ireki Internet nabigatzailea eta idatzi «basoa». Joan irudietara eta aukeratu bat. Ederra da ikusten duzun basoa? Gustatzen zaizu? Usain gozua dauka? Bero egiten du ala hotz? Euria da ala eguzkia? Baso horretan egon nahiko zenuke edo dagoeneko bazaude? Zein da orain errealagoa, telefonoko basoa ala inguruan daukazuna?

4. Martzelina Elesgarai. Busturiarra jaiotzez, Bilbon izan zen lehenengo jatetxeetako bat ireki zuen, bai eta ospe handia lortu ere. XX. mendearen hasieran Bilbon euskara pixkanaka galtzen ari bazen ere, Martzelinak haren hizkuntzari eutsi zion azken hatsa eman zuen arte.

Gizakiak egindako lehen eraikuntza bertikala menhirra izan zen. Espazioa eraldatu zuen lehenengo osagai artifiziala. Ordura arte, batetik Litekeena da menhirra lerro horizontal hori moztuko zuen lerro bertikal baten erreferentzia izateko eraiki izana. Paleolitoa atzean utzi eta Neolitoan izan zen hori, duela 10.000 urte inguru. Harri handi bat, lurretik altxatua. Keinu soil bat ematen du, baina Harri Aroko sinbolorik sakonena da. Irudika itzazu une batez gizaki haiek. Harri bat hartu, altxatu eta lurrean iltzatzen. Denbora eta espazioa geldituko ziren une batez harri haren inguruan. Eternitateraino luzatuko zen denbora baten zero unea izan zen. Eta inguruko paisaiarekin hartu-emanak izateko modu berri baten hasiera.

Ba al dago haririk zure inguruan? Hala bada, hartu harri bat eta aldatu haren posizioa: mugitu lekuz, iltzatu lurrean, bota urrunera... Ehunka aldiz errepikatuko zenuen keinu soil bat da, ohartu gabe, han behean dagoen gure hiriaren paisaia keinu soil horrekin hasi zela.

Menhirrekin lehenengo lekuak ezarri ziren, ordura arte, dena baitzen ibilian pasatzeko paisaia zabal. Eta, halako batean, lekuak habitatzea erabaki zuten gizaki urrun haiek. Ibilira gelditzea. Harria harriaren kontra jarri eta paretak sortu zituzten horrela. Eraiki zen lehenengo horma, beharbada, gauza batzuk barruan eta beste gauza batzuk kanpoan uzteko eraiki zen. Zerbait gordetzeko. Zerbait ezkutatzeko. Munduaren geometria berri bat. Eta, batez ere, barrutik edo kanpotik ikusi eta bizi zitekeena aldatzeko keinu eta nahi argi bat.

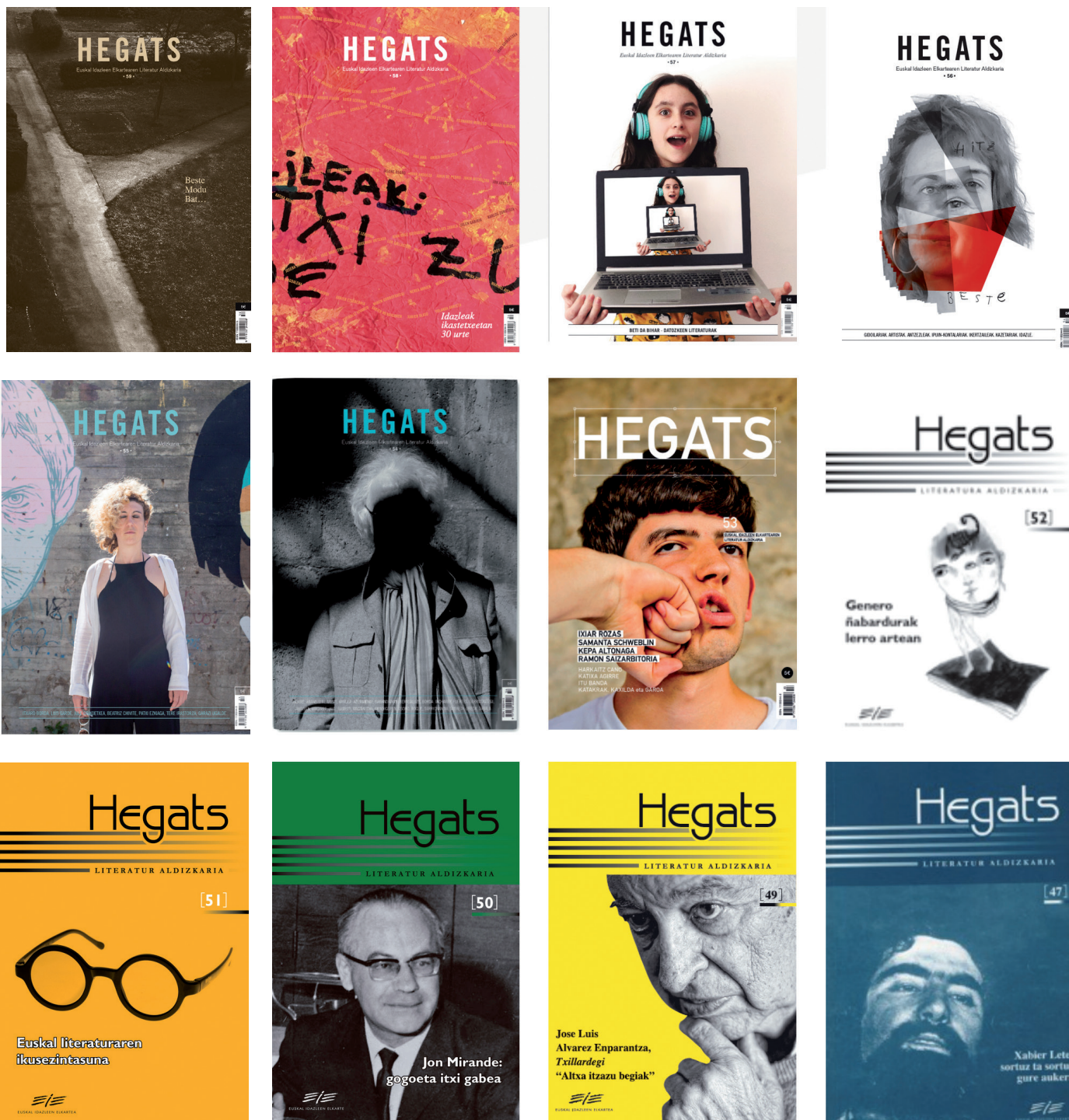
Mundua bitan banatu zuten betiko. Barruko epelera sartu eta kanpoko hotzetan geratzeko zirenak. Hormaren alde batean egunsentia ikusi eta bestean ilunsentia biziko zutenak. Harresiaren barruan preso geratzeko zirenak eta harresiaren kanpoaldean berdin preso izango zirenak, baina ohartu gabe.

Edo paretaren aurrean tiroa joko zutenak, eta paretaren kontra tirokatuta hilko zirenak.

5. Juanita Mir. Kazetaria eta antzezlea izan zen. Inguruan ikusten zituen gaiez idazten zuen hainbat egunkaritan, harik eta 1936an Gerra Zibila piztu zen arte. Ekainaren 19 batean sartu ziren faxistak Bilbon eta Juanita atxilotu zuten. Handik hilabetera, pareta baten kontra fusilatu zuten.

Orain geldirik zaudetela ez al dituzue kilima berezi batzuk sentitzen gorputzean? Hanketan, gerrian, besoetan, baina baita begietan, sudurrean, belarrietan ere. Ez, ez da nekea, ibilian jarraitzeko gogoia da.

Gizakia ez baitzen geldi egoteko jaio.

Hegats aldizkariaren eskaerak egiteko:
eie@idazleak.eus

www.idazleak.eus

Irakurri eta idatzi nahi duenak,
badu non egin.

EIE Euskal Idazleen Elkartea

www.idazleak.eus